

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Suomalais-ugrilainen ja pohjoismainen osasto	
Tekijä – Författare – Author Maija Korhonen			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Moniäänistävä ja uudelleen muotoilevaa puhetta rodusta ja sukupuolesta			
Oppiaine – Läroämne – Subject Suomen kieli			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma		Aika – Datum – Month and year Toukokuu 2019	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 90 + 1 liitesivu
<p>Tiivistelmä – Referat – Abstract</p> <p>Tutkielmassa selvitetään, miten rodun ja sukupuolen käsitteitä purkavissa teksteissä käytetään rotuun ja sukupuoleen liittyviä ilmauksia. Työssä tarkastellaan myös, millaisin keinoin aineistossa pyritään välttämään rodun ja sukupuolen ilmauksiin liittyvien syrjivien merkitysten vahvistamista. Tavoitteena on lisäksi selvittää, miten teksteissä tuotetaan uusia aihepiireihin liittyviä ilmauksia ja muokataan kieltä vastaamaan kokemuksia todellisuudesta.</p> <p>Tutkielman aineistona on otokset kolmesta Suomessa 2010-luvulla julkaistusta tietokirjasta, jotka käsittelevät rodun ja sukupuolen kysymyksiä purkavalla otteella. Tutkielman ensimmäisenä teoreettisena viitekehystenä on sosiaalinen konstruktionismi, jonka mukaan kokemuksemme todellisuudesta on osaltaan sosiaalisesti ja kielellisesti rakentunutta. Kielitieteellisenä viitekehystenä on ensimmäiseen viitekehykseen perustuva diskurssianalyysi, jonka piirissä tutkitaan, miten kieli tuottaa ja uusintaa kulttuurisesti ja sosiaalisesti jaettuun käsityksiä maailmasta. Tutkielmassa koetetaan vastata positiivisen diskurssianalyysin haasteeseen ja tutkia, millaista kieltä käytetään silloin, kun tavoitteena on edistää yhdenvertaisuutta ja sosiaalista oikeudenmukaisuutta. Tutkielma nojaa myös moniäänisyyden tutkimuksen teoriaan.</p> <p>Tutkimusmetodina hyödynnetään systeemis-funktionaalisen kielentutkimuksen menetelmiä. Aineistosta on poimittu rotuun ja sukupuoleen liittyviä ilmauksia, ja niitä tutkitaan kielen eri tasoilla. Työssä tarkastellaan, millaisia typografisia ratkaisuja, sananmuodostuksen välineitä, eriasteisiin tarkoitteisiin viittaavia lausekkeita ja niiden merkitystä muokkaavia syntaktisia keinoja aineistossa käytetään. Lisäksi tutkitaan, mitä aineistossa tapahtuu tekstin tasolla rodusta ja sukupuolesta puhuttaessa.</p> <p>Rotuun ja sukupuoleen liittyvien ilmausten syrjivistä merkityksistä otetaan aineistossa etäisyyttä typografisin keinoin lainausmerkkien, epäkonventionaalisten isojen alkukirjainten ja eufemistisen lyhentämisen avulla. Tekstin tasolla syrjiviä merkityksiä käsitellään moniäänisesti puheen ja ajatusten referoinnin, kieltojen ja kannanottojen sekä metakielen avulla. Rotuun ja sukupuoleen liittyviä kokemuksia nimetään uudelleen johdoksilla, yhdyssanoilla ja lainasanoilla. Kieltä muokataan myös tuomalla tekstiin ensimmäisen asteen tarkoitteisiin viittaavia lausekkeita ja täsmentämällä niiden merkitystä määritteillä sekä esittämällä ne erilaisissa semanttisissa rooleissa. Lisäksi tekstiin tuodaan toisen asteen tarkoitteisiin viittaavia lausekkeita, joiden avulla voidaan puhua rodun ja sukupuolen ilmiöistä abstrakteina ominaisuuksina ja tekoina, sekä kolmannen asteen tarkoitteisiin viittaavia lausekkeita, jotka esittävät rodun ja sukupuolen keskustelunalaisina ilmiöinä.</p> <p>Analyysistä voidaan päätellä, että aineistossa käytetään rinnakkain kielen eri tasojen keinoja rotua ja sukupuolta koskevan puheen uudistamiseksi. Toisaalta vaikka aineiston teksteissä pyritään purkamaan rodun ja sukupuolen käsitteitä ja niihin liittyviä syrjiviä merkityksiä, niissä käytetään näihin käsitteisiin viittaavia ilmauksia myös kiertelemättä ja käsitteellistetään maailmaa niiden kautta.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords rotu, sukupuoli, diskurssianalyysi, moniäänisyyden tutkimus, tekstintutkimus			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Keskustakampanin kirjasto			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Moniäänistävä ja uudelleen muotoilevaa puhetta rodusta ja sukupuolesta

Maija Korhonen
Pro gradu -tutkielma
Suomen kieli
Suomalais-ugrilainen ja pohjois-
mainen osasto
Humanistinen tiedekunta
Helsingin yliopisto
Toukokuu 2019

Sisällysluettelo

1 Johdanto	1
2 Aineiston esittely	5
3 Teoriatausta ja menetelmät	9
3.1 Sosiaalinen konstruktionismi	9
3.2 Diskurssianalyysi	11
3.3 Moniäänisyyden tutkimus ja suhtautumisen teoria	14
3.4 Systemis-funktionaalinen kielentutkimus menetelmänä	16
4 Typografiset keinot etäisyyden ottamisessa	18
4.1 Lainausmerkit	18
4.2 Epäkonventionaaliset isot alkukirjaimet	22
4.3 Eufemistinen lyhentäminen	24
4.4 Yhteenveto: Typografisten keinojen etäisyyttä ottava käyttö	25
5 Sananmuodostuksen keinot uudelleen nimeämisessä	28
5.1 Johdokset	29
5.2 Yhdyssanat	35
5.3 Lainasanat	42
5.4 Yhteenveto: Sananmuodostuksen keinojen uudelleen nimeävä käyttö	43
6 Eriasteisiin tarkoitteisiin viittaavat lausekkeet ja syntaktiset keinot niiden merkitysten muokkaamisessa	45
6.1 Ensimmäisen asteen tarkoitteisiin viittaavat lausekkeet	45
6.2 Toisen asteen tarkoitteisiin viittaavat lausekkeet	55
6.3 Kolmannen asteen tarkoitteisiin viittaavat lausekkeet	61
6.4 Yhteenveto: Eriasteisiin tarkoitteisiin viittaavat lausekkeet ja syntaktisten keinojen merkitystä muokkaava käyttö	66

7 Tekstuaaliset keinot moniäänisyyden luomisessa	69
7.1 Referointi	69
7.2 Kiellot ja kannanotot	74
7.3 Metakieli	77
7.4 Yhteenveto: Tekstuaalisten keinojen moniäänisyyttä luova käyttö	79
8 Loppupäätelmät	81
Lähdeluettelo	85
Liite 1: Tekstinäytteet	91

1 Johdanto

Aamuyön lapset -blogia pitävä toimittaja Anna Pöysä pohtii blogitekstissään ”Sopiiko sanaa ’rotu’ käyttää?” lukijakommenttien pohjalta sitä, onko rotu-sanan käyttäminen, varsinkin valkoisen kirjoittajan kynästä, perusteltua silloinkaan, kun se tuntuu selkeimmältä tavalta viitata rotuun yhteiskunnallisena ilmiönä (Pöysä 2016). *Libero*-lehden päätoimittaja Niko Peltokangas taas tarkastelee pääkirjoituksessaan ”Joko te tiedätte, kumpi se on?”, milloin sanoja *nainen, mies, miesoletettu ja naisoletettu* on tarpeellista käyttää ja milloin sukupuolen voi jättää mainitsematta kokonaan (Peltokangas 2016). Molemmat kirjoitukset ovat esimerkkejä siitä, miten yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen ja kansalaisliikkeiden tekemä työ erilaisten syrjivien sosiaalisten rakenteiden purkamiseksi on levinnyt arkipäiväiseen keskusteluun.

Yksi syy kielellisten pulmien taustalla on kasvanut ymmärrys kielen piilevästä ideologisuudesta (ks. esim. Jaworski, Coupland & Galasinski 2004: 6). Sosiaalisen konstruktionismin viitekehys on tehnyt kielen ja yhteiskunnan suhteesta merkittävän tutkimuskohteen, joka on vaikuttanut suomalaisen yhteiskunta- ja ihmistieteen kysymyksenasetteluihin jo vuosikymmeniä (Kuortti, Mäntynen & Pietikäinen 2008: 25). Ajatukset siitä, miten todellisuus rakentuu ”kielellisessä (ja muussa semioottisessa) vuorovaikutuksessa (mas. 31)”, sekä siitä, miten kieli, valta ja sosiaaliset käytänteet kytkeytyvät toisiinsa (mas. 29), ovat vaikuttaneet maailmaan myös tutkimusyhteisön ulkopuolella. Esimerkiksi kolonialististen ja seksististen rakenteiden purkamistyössä on painotettu paitsi vanhojen kielellisten ja yhteiskunnallisten rakenteiden tutkimista, myös uudenlaisen kielen luomista (mas. 28). Pyrkimykset luoda uudenlaista, syrjimätöntä kieltä näkyvät paitsi yllä kuvatun kaltaisissa teksteissä, joissa kirjoittajat pohtivat käyttämiään sanavalintoja, myös esimerkiksi erilaisten kansalaisjärjestöjen tuottamissa sanastoissa, joita tässäkin työssä on hyödynnetty (ks. esim. Trasek ry: ”Käsitteitä”; Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus: ”Sukupuolen moninaisuuden sanasto”).

Rodun ja sukupuolen käsitteet ovat käyneet läpi samantapaisia kehitysvaiheita: Molempia alakäsitteineen on pidetty alkujaan käsitteinä, joiden on ajateltu heijastavan luonnossa vallitsevia eroja ihmisten välillä. Sosiaalisen konstruktionismin myötä tiedeyhteisössä on kuitenkin havahduttu molempien kohdalla niiden sosiaalisesti rakentuneeseen luonteeseen (ks. esim. Hacking 2009: 14) ja käsitteitä on alettu pitää enemmän tai vähemmän ongelmallisina sosiaalisen vallankäytön oikeutuksen välineinä.

Sukupuolen sosiaalista rakentumista on tarkasteltu eri tavoin: Sosiaalista sukupuolta (*gender*) on pidetty prototyypisenä sosiaalisena rakenteena, jonka

sosiaalinen maailma ikään kuin lisää biologisen sukupuolen (*sex*) päälle (Hacking 2009: 22). Toisaalta myös biologisen sukupuolen käsitettä on pidetty sosiaalisesti tuotettuna ja ylläpidettynä (Butler 1993: xi-xii). Sukupuolentutkija Salla Peltosen (2009) mukaan feministisen keskustelun piirissä on joskus koettu kokonaan ongelmalliseksi esimerkiksi sanojen *mies* ja *nainen* käyttäminen, koska sanojen itsessään on mielletty kantavan heteroseksistisiä ja heteronormatiivisia merkityksiä (mts. 109). Myös kielitoimiston neuvontapuhelimesta on jo 1990-luvulla kysytty korvaavaa ilmausta sanan *nainen* tilalle (Määmies 1995: 332). Suomen kielen seksistisyyttä tutkineen Mila Engelbergin mukaan seksistisen kielen kritiikin ei kuitenkaan tarvitse tarkoittaa sitä, ettei sukupuolta mainita lainkaan, sillä sukupuolen mainitsematta jättäminen voi myös joskus lisätä epätasa-arvoa. Sen sijaan olisi kiinnitettävä huomiota siihen, että sukupuoliin viitataan yhdenvertaisella tavalla (Engelberg 2018: 3).

Rodun käsitteen kohdalla Yhdistyneiden kansakuntien kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestö Unesco suositteli jo vuonna 1950 koko sanan välttämistä:

”The biological fact of race and the myth of ‘race’ should be distinguished. For all practical social purposes ‘race’ is not so much a biological phenomenon as a social myth. The myth ‘race’ has created an enormous amount of human and social damage.” (Unesco 1950: 8.)

”Because serious errors of this kind are habitually committed when the term ‘race’ is used in popular parlance, it would be better when speaking of human races to drop the term ‘race’ altogether and speak of *ethnic groups*.” (Unesco 1950: 6.)

Rodun käsitettä pidettiin siis jo 1950-luvulla enimmäkseen myyttinä, joka aiheutti sosiaalista ja inhimillistä vahinkoa. Unesco suosittelikin käyttämään rotu -sanan sijaan esimerkiksi termiä etninen ryhmä. Rodun käsitteen käytöstä kieltäytyminen ja sen korvaaminen etnisyyss-termillä on kuitenkin herättänyt myös kritiikkiä. Tutkija Niina Vuolajärven mukaan se, että tiedostamme, että *rodun* käsitteen taustalla vaikuttavaa tieteellinen rasismi, ei tarkoita, ettemmekö voisi edelleen käyttää käsitettä. Vaikka käsitteellä ei olekaan biologista, essentiaalista perustaa, sillä on silti todellisia materiaalisia vaikutuksia, ja sen käyttämisestä voi olla hyötyä, kun halutaan puhua ongelmista, joita se aiheuttaa. (Vuolajärvi 2011: 55–57; Vuolajärvi 2014: 265.) Myös tutkija Michael Hames-García (2011) muistuttaa, että esimerkiksi rodulliset identiteetit ja rodun käsitteestä seuraava taloudellisesti-materiaalinen epätasa-arvo ovat todellisia ilmiöitä, vaikka ovatkin sosiaalisesti rakentuneita (mas. xvi, 55).

Rodun ja sukupuolen ymmärtäminen sosiaalisiksi rakenteiksi synnyttää siis kielenkäytön ongelmia, joista on tullut vähitellen myös kielentutkimuksen tutkimusongelmia. Sukupuoleen liittyen on tutkittu esimerkiksi kielten seksistisyyttä ja

feminististä kielensuunnittelua sen vastalääkkeenä (ks. esim. Engelberg 2016; Liddicoat 2011; Pauwels 1998). Rodun käsitteen ongelmia on sivuttu ainakin poliittista korrek-tiutta ja rasismiin liittyvää kielenkäyttöä tutkittaessa (ks. esim. van Dijk 1991; Mänty-nen & Onikki 1997). Kielentutkimuksen piirissä on selvitetty myös, miten erilaiset vä-hemmistöryhmät ottavat haltuun heistä käytettyjä halventavaksi tarkoitettuja nimityksiä (ks. esim. Brontsema 2004; Galinsky et al. 2013). Vähemmän tietoa löytyy kuitenkin sellaisesta kielenkäytöstä, joka yhtäaikaaisesti sekä tunnustaa rodun ja sukupuolen käsit-teiden sosiaalisen rakentuneisuuden että pyrkii yhtä kaikki puhumaan käsitteiden tar-koitteisiin liittyvistä ilmiöistä – oli kyse sitten kielteisistä ilmiöistä kuten syrjinnästä, tai positiivisemmista aiheista, kuten identiteetin rakentamisesta.

Tutkin tässä pro gradu -tutkielmassa, miten rodun ja sukupuolen käsitteitä purkavissa teksteissä käytetään näihin käsitteisiin liittyviä ilmauksia. Tarkoitus on sel-vittää, miten teksteissä pyritään välttämään ilmauksiin liittyvien syrjivien merkitysten vahvistamista. Lisäksi haluan kartoittaa, miten teksteissä tuotetaan uusia näihin aihepii-reihin liittyviä ilmauksia ja muokataan siten kieltä vastaamaan puhujien kokemuksia to-dellisuudesta. Tutkielman aineistona on tekstejä kolmesta teoksesta: Maryan Abdulkari-min ja Eveliina Talvitien teoksesta *Noin 10 myyttiä feminismistä* (2018), Koko Hubaran teoksesta *Ruskeat Tytöt* (2017) sekä Leena-Maija Rossin teoksesta *Muuttuva sukupuoli* (2015). Tarkastelen kielen eri tasoilla, miten teksteissä on käytetty rotuun ja sukupuoleen liittyviä ilmauksia. Tarkastelun apuna käytän diskurssianalyysin ja moniäänisyyden tutkimuksen viitekehyksiä.

Työssä koetan siis löytää vastausta seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

1) Miten rodun ja sukupuolen käsitteitä purkavissa teksteissä käytetään näihin käsitteisiin liittyviä ilmauksia? 2) Miten pyritään välttämään ilmauksiin liittyvien syrjivien merkitys-ten vahvistamista? 3) Miten teksteissä tuotetaan uusia aihepiireihin liittyviä ilmauksia ja muokataan kieltä vastaamaan kokemuksia todellisuudesta?

Seuraavassa luvussa esittelen tarkemmin tutkielman aineistoa. Luvussa 3 käsittelen tutkielman teoreettista taustaa, diskurssianalyysia ja moniäänisyyden tutki-musta sekä tutkimusmenetelmänä käyttämäni systeemis-funktionaalista kielentutki-musta. Luvussa 4 käsittelen erilaisia typografisia keinoja, joilla aineistossa otetaan etäi-syyttä rotuun ja sukupuoleen liittyvien ilmausten aiempaan käyttöön. Luvussa 5 tarkaste-len sananmuodostuksen keinoja, joilla teksteissä uudelleen nimetään rotuun ja sukupuoleen liittyviä ilmiöitä. Luvussa 6 esittelen erilaisia syntaktisia keinoja, joilla rotuun ja su-kupuoleen liittyvien ilmausten merkitystä muokataan. Luvussa 7 tarkastelen tekstuaalisia

keinoja, joiden avulla luodaan moniäänisyyttä rotua ja sukupuolta käsittelevään puheeseen. Viimeisessä luvussa kokoan tulokset yhteen loppupäätelmiksi.

2 Aineiston esittely

Tutkielman aineistona on tekstejä kolmesta viime vuosina ilmestyneestä suomenkielisestä tietokirjasta, jotka käsittelevät sekä sukupuolen että rodun kysymyksiä. Teokset ovat Maryan Abdulkarimin ja Eveliina Talvitien *Noin 10 myyttiä feminismistä* (2018), Koko Hubaran *Ruskeat Tytöt: tunne-esseitä* (2017) sekä Leena-Maija Rossin *Muuttuva sukupuoli: seksuaalisuuden, luokan ja värin politiikkaa* (2015). Teoksista kaksi ensimmäistä edustavat mielipidekirjallisuutta ja kolmas tutkimuskirjallisuutta. *Noin 10 myyttiä feminismistä* ja *Muuttuva sukupuoli* on luokiteltu kirjastoluokkaan 32.3 ”Naisen ja miehen asema yhteiskunnassa” (*Muuttuva sukupuoli* lisäksi luokkaan 30.12 ”Elämäntapojen sosiologia. Kulttuurisosiologia”). *Ruskeat Tytöt* taas löytyy luokasta 32.2 ”Ihmisoikeudet. Kansalaisten asema yhteiskunnassa”.

Maryan Abdulkarimin ja Eveliina Talvitien *Noin 10 myyttiä feminismistä* (jatkossa N10) on SKS:n vuonna 2018 julkaisema teos, jossa kirjoittajat esittävät näemyksensä yhteentoista yleisesti tunnettuun uskomukseen feminismistä. Jokainen luku alkaa havainnollistavalla tarinalla, jossa on ironinen tai leikkimielinen sävy. Keskustelu itsessään on esitetty vuoropuhelun muodossa repliikkimäisesti siten, että kulloinkin äänessä olevaa tekijää merkitään sukunimen ensimmäisellä kirjaimella, jonka perässä on kaksoispiste. Repliikkien lomaan on sijoitettu katkelmia eri aikakausien feministien kirjallisesta tuotannosta. Jokaisen luvun lopussa on lisäksi tietoiskumainen teksti jostakin feminismiin liittyvästä käsitteestä, joita ovat esimerkiksi ”intersektionaalinen feminismi”, ”patriarkaatti” ja ”white guilt eli valkoisen ihmisen syyllisyys etuoikeuksistaan”. Teoksen ulkoasu on humoristinen, sillä jokaisen luvun alussa on sarjakuvamainen valokuva tekijöistä pitelemässä kylttiä, johon kirjoitettu sen uskomuksen nimi, jonka purkamiseen kulloisessakin luvussa paneudutaan. Humoristista mielikuvaa lisää myös se, että lukujen otsikot ja kirjan nimi kannessa on kirjoitettu fontilla, joka muistuttaa lasten vaha-liidun jälkeä.

Teoksen takakannessa kerrotaan, että kirja on ”ajattelevien ja kysyvien ihmisten kirja kaltaisilleen”. Kirja onkin kenties suunnattu niille, jotka tuntevat feminististä ajattelua sen valtavirtamediassa esitetyn julkisuuskuvan kautta. Tähän viittaavat havainnollistavat tarinat, käsitteiden selitykset sekä valittu lähestymistapa aiheeseen liittyviä myyttejä purkamalla. Ehkä jonkinlaisen vihjeen mahdollisesta oletetusta lukijasta saa myös luvun ”Myytti nro 1. Feministit vihaavat miehiä” aloittava tarina, jossa allegoriset hahmot Feminismi ja Pelko kohtaavat toisensa kujalla.

”Feminismi oli hetken hiljaa, mikä oli hänelle epätyypillistä, ja ehdotti sitten, että Pelko lukisi kirjan nimeltä *Noin 10 myyttiä feminismistä*. Sitten kun Pelko olisi päässyt loppuun, he tapaisivat ja keskustelisivat.” (N10:14.)

Katkelma on mahdollista tulkita siten, että teos on tarkoitettu feminismin epäluuloisesti suhtautuville tai kenties avuksi niille, jotka puhuvat feminismin puolesta epäluuloja vastaan.

Koko Hubaran *Ruskeat Tytöt: tunne-esseitä* (jatkossa RT) esseekokoelman on julkaissut Like-kustantamo vuonna 2017. Kirja pohjautuu kirjoittajan samannimiseen blogiin, joka on perustettu vuonna 2015. Tekstit eivät kuitenkaan ole uudelleen julkaisuja blogitekstejä, vaan erimittaisia omakohtaisia esseitä, joissa vilahtelee myös teoreettisia käsitteitä ja poliittista argumentaatiota. Kirjoittaja kertoo valinneensa esseen kirjoittamisensa muodoksi, koska:

”Esseissä subjekti on olennainen, identiteetti keskiössä, tarina lähtee niistä, mutta ollakseen jotakin sen täytyy päätyä osaksi keskustelua. Esseet ovat lyhyitä tekstejä, kokonaisia ajatuksia mutta silti fragmentteja jostakin suuremmasta, silti tärkeitä.” (RT: 43.)

Omakohtaisuuden painottaminen näkyy esimerkiksi siinä, että tekstissä käytetään paljon ensimmäistä persoonaa sekä yksikössä että monikossa.

Teoksen esittelytekstissä kerrotaan, että teos on ”ensimmäinen suomenkielinen kirja ruskealta tytöltä ruskealle tytölle”. Teoksen pääasialliseksi kohdeyleisöksi määritellään siis suomenkieliset nuoret naiset, jotka eivät ole valkoisia. Kohdeyleisö näkyy myös teoksen kielessä, jossa käytetään esimerkiksi pronominia *me* rajaamaan oletettua lukijaa: ”Kukaan ei halua olla rodullistettu, mutta me olemme (RT: 29).” Kirjoittaja määrittelee teoksen kohdeyleisön vielä tarkemmin johdannossa koskemaan myös esimerkiksi transsukupuolisia nuoria (RT: 39) ja ihonväriin katsomatta kaikkia ryhmiä, joita ei pidetä suomalaisina, valkoisina tai norminmukaisina (RT: 27).

Leena-Maija Rossin *Muuttuva sukupuoli: seksuaalisuuden, luokan ja värin politiikkaa* -teoksen (jatkossa MS) on julkaissut Gaudeamus-kustantamo vuonna 2015. Kirja koostuu Rossin tieteellisistä artikkeleista, jotka on julkaistu eri kielillä vuosina 2005–2012. Osa teksteistä on käännetty ja kaikkia on editoitu *Muuttuva sukupuoli* -teosta varten teoksen luvuiksi. Teos noudattaa tieteellisen tekstin periaatteita lähdeviitteineen ja -luetteloineen. Eri luvuissa käydään teoreettista keskustelua ja analysoidaan populaarikulttuuriteoksia, mutta toisinaan kerronta on esseemäisen omakohtaistakin. Kirja on suunnattu sukupuolen- ja seksuaalisuuden- sekä taidehistorian- ja mediakulttuurintutkimuksen opiskelijoille ja tutkijoille (MS:9). Vaikka teos on kirjoitettu tieteelliseen

tarkoitukseen, kirjoittaja tekee selväksi, että tutkimusteksteillä on myös poliittinen ulottuvuutensa:

”Tutkimuskeskustelu synnytti reaktioita myös sukupuolentutkimuksen ulkopuolella. Moni queer-tutkija on ollut seksuaalipoliittinen aktivisti ja omalla esimerkillään osoittanut tutkimuksen ja politiikan – tutkimuksen sovellettavuuden – välttämättömän ja väistämättömän yhteyden. – – Yhteiskunnallisista kysymyksistä kiinnostuneena tutkijana uskon vankasti siihen, että teoria ja empiria tarvitsevat ja ruokkivat toisiaan sekä kehkeytyvät jatkuvasti toistensa muotoilemina.” (MS: 10.)

Lisäksi kirjoittaja sijoittaa itsensä feministiseen tutkimusperinteeseen, jossa subjektivistista kokemuksesta ei välttämättä suljeta tutkimuksen ulkopuolelle (MS: 10). Tämä näkyy kirjoittajan tavassa tuoda ajoittain oma henkilökohtainen kokemuksensa analyysiin mukaan ja toisinaan sen lähtökohdaksikin.

Olen valinnut tutkielman aineistoksi tekstejä näistä kolmesta teoksesta siksi, että teokset edustavat laajempaa akateemista ja poliittista keskustelua erilaisten sosiaalisesti rakentuneiden erojen vaikutuksesta ihmisten yhdenvertaisuuteen. Kaikissa teoksissa yksi esiin nostettu lähtökohta on intersektionaalinen feminismi, joka kiinnittää huomiota paitsi sukupuolierojen vaikutuksiin yhteiskunnassa, myös muihin valtasuhteita sisältäviin luokitteluihin, kuten rotuun, etnisyyteen, vammaisuuteen tai vammattomuuteen, luokkaan sekä seksuaalisuuteen (ks. esim. Valovirta 2010: 94). *Ruskeat Tytöt* ja *Noin 10 myyttiä feminismistä* edustavat tämän keskustelun yhteiskunnallista puolta, *Muuttuva sukupuoli* taas tutkimuksellista puolta. Vaikka tekstit eroavat tekstilajeiltaan, kaikkien lähtökohta on feministisessä liikkeessä, jossa henkilökohtainen kokemus ja yhteiskuntatieteellinen teoria kietoutuvat toisiinsa. Ehkä tämän vuoksi kaikissa teksteissä myös yhdistellään eri tekstilajien piirteitä akateemisesta argumentaatiosta henkilökohtaisiin kertomuksiin ja poliittisesta perustelusta populaarikulttuurin kuvauksiin. Toisaalta tekstilajien väliset erot herättävät myös kysymyksiä: onko tieteellisessä tekstissä esiintyvä, tarkasti määritelty ja dokumentoitu käsite samanlainen olio kuin kaunokirjallisisessa esseessä esiintyvä samannäköinen sana, ja voiko niitä tutkia samalla tavalla?

Tarkastelen teoksista tarkemmin lyhyempiä katkelmia. *Noin 10 myyttiä feminismistä* -teoksesta tarkastelen ensimmäistä lukua ”Myytti nro 1. Feministit vihaavat miehiä” sekä kolmatta lukua ”Myytti nro 3. Feministit tekevät asioista turhan monimutkaisia”. Tarkastelen lisäksi lukujen loppuun sijoitettuja tietoiskuja intersektionaalisesta feminismistä ja valkoisten ihmisten syyllisyydestä. *Ruskeat Tytöt* -teoksesta olen valinnut tarkasteltavaksi ensimmäisen esseen ”Johdanto: Mistä puhumme kun puhumme Ruskeista Tytöistä”. Esseessä kerrotaan teoksen nimen taustasta, ja kirjoittaja määrittelee siinä myös, millaiselle yleisölle kirjoittaa ja miksi. Teoksesta *Muuttuva sukupuoli*

tarkastelen viimeistä lukua ”Kylän ainoa ’valkoinen’ nainen”, jonka kehyskertomuksena on kirjoittajan kokemus newyorkilaisessa metrovaunussa, ja jossa edetään tarkastelemaan kolmea eri teoriaa valkoisen antirasismien toimintamahdollisuuksista. Valitsin teoksista juuri nämä osat, koska kaikissa käsitellään sekä rodun että sukupuolen kysymyksiä. Ne vastaavat myös sanamääriltään suunnilleen toisiaan. Koetan pitää tarkastelussani esillä kuitenkin mahdollisuuksien mukaan myös koko teoksia, sillä ne toimivat kontekstina tutkimilleni katkelmille. Taulukkoon 1 on koottu aineiston tiedot.

Taulukko 1. Aineiston tiedot

Teoksen nimi ja julkaisuvuosi	Käsiteltävät luvut ja sivunumerot	Sivumäärä	Sanamäärä
<i>Noin 10 myyttiä feminismistä</i> (2018)	Myytti nro 1. Feministit vihaavat miehiä (s. 12–30); Myytti nro 3. Feministit tekevät asioista turhan monimutkaisia (s. 46–57)	31	4398
<i>Ruskeat Tytöt</i> (2017)	Johdanto: Mistä puhumme kun puhumme Ruskeista Tytöistä (s.13–44)	32	5425
<i>Muuttuva sukupuoli</i> (2015)	Kylän ainoa ”valkoinen” nainen” (s. 153–172)	20	4536

3 Teoriatausta ja menetelmät

Tässä luvussa esittelen työn teoreettisia lähtökohtia: sosiaalista konstruktionismia sekä kieltä sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta lähestyviä kielentutkimuksen teorioita diskurssianalyysejä ja moniäänisyyden tutkimusta. Viimeisessä alaluvussa käsittelemme systeemisen-funktionaalisen kielentutkimuksen työkaluja, joita käytän tutkimusmenetelmänäni. Saman alaluvun lopussa esittelen lyhyesti myös sitä, millaisin menetelmin konkreettisesti tekstiä tarkastelen.

3.1 Sosiaalinen konstruktionismi

Sosiaalinen konstruktionismi on yhteiskuntatieteellinen tutkimussuuntaus, jonka mukaan käsityksemme todellisuudesta on sosiaalisten rakenteiden välittämä. Ensimmäistä kertaa sosiaalinen rakentuminen esiintyy teoksen otsikossa Peter Bergerin ja Thomas Luckmannin teoksessa *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen* (1994 [1966]), jossa käsitellään sitä, miten arkipäiväinen kokemuksemme todellisuudesta ei ole ainoastaan psykologisesti vaan myös yhteisöllisesti rakentunutta (Hacking 2009: 44–45). Bergerin ja Luckmannin mukaan jokapäiväisen elämän todellisuus ilmenee meille jo valmiiksi objektivoituna esineiden, asioiden ja nimitysten järjestelmänä, jonka kieli meille välittää (Berger & Luckmann 1994: 32). Teos on toiminut edeltäjänä laajalle kirjolle konstruktionistista tutkimusta (Aittola & Raiskila 1994: 226–227). Tieteenfilosofi Ian Hackingin mukaan konstruktionistisessa tutkimuskirjallisuudessa keskitytään tyypillisesti johonkin rajattuun asiaan, jonka ei tarkastelijan mukaan joko tarvitsisi olla olemassa, tai ei tarvitsisi olla olemassa juuri sellaisena kuin se tarkasteluhetkellä on (Hacking 2009: 20). Tämä tarkoittaa, ettei tarkasteltavaa asiaa ymmärretä välttämättömänä seurauksena maailman luonteesta, vaan kontingenttina ilmiönä, joka on seurausta historiallisista tai sosiaalisista tapahtumista, jotka olisivat voineet tapahtua toisinkin (mts. 21, 55–56).

Erilaiset representaatiot ja erityisesti kieli ovat tärkeässä roolissa sosiaalisen rakentumisen teoriassa. Berger ja Luckmann kirjoittavat, että ihmiset ja heidän rakentamansa sosiaalinen maailma ovat jatkuvassa vuorovaikutussuhteessa toistensa kanssa: yhteiskunta on ihmisen tuotos, joka näyttäytyy ihmisille objektiivisena todellisuutena ja toisaalta muovaa myös ihmistä itseään (Berger & Luckmann 1994: 74). Yksi keskeinen kohta tässä rakentumisprosessissa on objektivoituminen. Berger ja Luckmann viittaavat termillä ihmisen kykyyn ilmaista itseään toiminnan tuotteina, jotka säilyttävät

merkityksensä, vaikka ne irrotettaisiin välittömästi vuorovaikutuskontekstistaan. Merkijärjestelmät, ja niistä tärkeimpänä kieli, syntyvät tällaisen objektivoitumisprosessin tuloksena. (Mts. 46–47, 74.) Kieli järjestää erilaisia merkityksiä sanaston ja kieliopin avulla, ja hiljalleen se kerrotaan yhteisön jakamaksi tietovarannoksi. Sen avulla voidaan sekä välittää yhteisön maailmaa koskevia käsityksiä että toisaalta ilmaista uusia kokemuksia aiempiin luokitteluihin perustuen. (Berger & Luckmann 1994: 48–49, 51–52; Aittola & Raiskila 1994: 222). Berger ja Luckmann kiteyttävät ajatuksensa kielen kahtalaisesta vaikutuksesta kirjoittaessaan, että: ” – – kieli objektivoi maailmaa muuntamalla kokemuksen *panta rhein*¹ järjestetyksi kokonaisuudeksi. Tuottaessaan tämän järjestyksen kieli ’todentaa’ maailman kahdessa mielessä: se sekä *toteaa* että *toteuttaa* sen” (Berger & Luckmann 1994: 173).

Kieli ja muut representaatiot välittävät myös erilaisia valta-asetelmia, joita sosiaalisesti rakentuneeseen todellisuuteen mahdollisesti liittyy. Hackingin mukaan konstruktionistiset tutkimukset esittävätkin usein, että tutkittava asia on paitsi kontingenti, myös haitallinen ja se tulisi muuttaa tai lopettaa (Hacking 2009: 20–21). Lisäksi Hacking esittää, että konstruktionistisia tutkimuksia laaditaan yleensä vain asioista, jotka vaikuttavat väistämättömiltä: hänen mukaansa ei olisi mielekästä käsitellä itsestään selvästi sosiaalisesti rakentuneiden, sopimusperustaisten ilmiöiden kuten vaikkapa rahan tai pankkien sosiaalista rakentumista (mts. 28). Berger ja Luckmann käsittelevät yllämainitun kaltaista väistämättömyyttä termin reifikaatio avulla. Heidän mukaansa reifikaatio on objektivoitumisen äärimuoto, jossa ihmisten tuottamia merkityksiä ei enää tunnisteta ihmisten tuottamiksi, vaan ne näyttävät heijastavan asioiden luontoa (Berger & Luckmann 1994: 104). Ihminen unohtaa reifikoituneen todellisuuden – esimerkiksi uskonnossa esitettyjen kosmisten lainalaisuuksien – inhimillisen alkuperän ja kokee todellisuuden olevan vaikutusmahdollisuksiensa ulottumattomissa (mts. 103–104). Konstruktionistisissa tutkimuksissa tuolla reifikoitumisella on ajateltu usein olevan myös poliittinen ulottuvuutensa: esimerkiksi sekä sukupuolijaon että rotuluokittelujen on esitetty toimineen ja yhä toimivan oikeutuksena työn epätasaiselle jakautumiselle (ks. esim. Stryker 2008: 11–12; Hames-García 2011: 52).

Sekä rotuluokitteluja että sukupuolijakoa on siis käsitelty yhteiskuntatieteissä kumpaakin omalla tavallaan sosiaalisesti rakentuneina ilmiöinä. Molempiin luokitteluihin liittyvät representaatiot ja niistä yhtenä kielenkäyttö herättävät keskustelua ja kysymyksiä. Tämä työ keskittyy siihen, millaisia kielenkäyttöön liittyviä strategioita on

¹ *Panta rhei* viittaa antiikin filosofi Herakleitoksen lausumaan ”kaikki virtaa”, jolla tämä tarkoitti, ettei mikään luonnossa ole pysyvää.

valittu käyttöön sellaisissa teksteissä, jotka käsittelevät sukupuoleen ja rotuun liittyviä ilmiöitä, mutta jotka lähtevät liikkeelle konstruktionistisista lähtökohdista.

3.2 Diskurssianalyysi

Työn kielentutkimuksellisenä teoreettisena viitekehyksenä on diskurssianalyysi. Diskurssianalyysi on tutkimussuuntaus, joka nojaa sosiaaliseen konstruktionismiin eli yllä esiteltyyn teoriaan todellisuuden sosiaalisesta rakentumisesta (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 12). Diskurssianalyysi tutkii yhtäältä sitä, miten kieli kategorioineen vaikuttaa sen käyttäjien tapaan nähdä maailmaa, ja toisaalta sitä, miten kielenkäyttäjät muuttavat kieltä ja samalla maailman näkemisen tapoja (Lee 1992: 26–27; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 14). Diskurssianalyyttisen tutkimuksen tavoitteena on oppia lisää paitsi kielestä, myös yhteiskunnasta, ja monitieteisenä tutkimussuuntauksena siinä voivat yhdistyä esimerkiksi yhteiskuntatieteet ja kielentutkimus (Johnstone 2002: 1–2; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 13–14, 21).

Diskurssin käsitteellä on monia eri määritelmiä. Kielentutkimuksessa diskurssin käsitteellä voidaan viitata lausetta pidempään kokonaisuuteen kontekstissaan. Tällä tavoin erottaudutaan sellaisesta kielentutkimuksesta, jossa tutkitaan kieltä yksinomaan rakenteena tai ymmärretään sanojen merkitykset pysyviksi ja käyttöyhteydestään riippumattomiksi. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 24.) Yleisesti diskurssitutkijat tarkoittavat diskurssilla todellisesta elämästä peräisin olevaa kielenkäyttöä tai jotakin muuta merkityksellistä, symbolista toimintaa, jota ei ole irrotettu kontekstistaan (Johnstone 2002: 2–3; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 24–25). Lisäksi erityisesti Michel Foucault'n tutkimusotetta seuraavat tutkijat voivat puhua diskursseista monikossa, ja tällöin diskursseilla tarkoitetaan kulttuurisesti jaettuina puhe- ja ajattelutapoina, jotka luovat ja uusintavat yhteiskunnan valta-asetelmiin perustuvia ideologisia käsityksiä siitä, mikä maailmassa on luonnollista (Johnstone 2002: 3, 27; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 26–27). Tässä työssä diskursseista on puhuttu erityisesti kahdessa viimeksi mainitussa merkityksessä: tutkimuksen kohteena on diskurssi, sillä aineistona on todellisesta maailmasta peräisin olevia tekstejä, joita tulkitaan kontekstin valossa. Toisaalta tutkimuskäsitteen taustalla on ajatus useista erillisistä diskursseista. Aineiston tekstit edustavat intersektionaalisen feminismin diskurssia, jossa rodun käsite ja kaksijakoinen sukupuolikäsitys nähdään sosiaalisesti rakentuneina. Puhua käsitteiden aiheuttamista yhteiskunnallisista ongelmista tekstien kirjoittajat käyttävät kuitenkin käsitteitä toisista

diskursseista, joissa binäärinen sukupuoliuokittelu ja rotukategoriat esitetään maailmaan luonnollisesti kuuluvina luokitteluina. Työn tutkimuskysymykset koskevat tapoja, joilla aineistossa erottaudutaan tuon toisen diskurssin tavoista käyttää käsitteitä.

Diskurssianalyttisen tutkimuksen piirissä siis ajatellaan, ettei tekstin merkitys muodostu pelkästään kielen rakenteesta, vaan se syntyy suhteessa kielenkäyttölanteeseen eli kontekstiin (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 11–12). Kieli on järjestäytyntä paitsi rakenteen, sanaston ja kieliopin muodostamalla mikrotasolla, myös diskursiivisella tasolla, jossa se muodostuu esimerkiksi diskursseiksi, genreiksi ja narratiiviksi, sekä sosiaalisella tasolla, jossa se järjestäytyy esimerkiksi representaatioiksi ja identiteeteiksi. Kieltä käytettäessä tehdään valintoja kaikilla näillä tasoilla, ja kaikki nämä tasot vaikuttavat merkitykseen. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 16–17.) Diskurssianalyysi on kiinnostunut säännönmukaisuuksista ja toisaalta muutoksista kielenkäytössä (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 38–39). Erilaiset diskursiiviset käytänteet kuten diskurssit, genret ja tyylit ovat järjestäytyneitä normien mukaan. Nuo normit eivät kuitenkaan ole satunnaisia, vaan ne ovat rakentuneet vuorovaikutuksessa sosiaalisten ja yhteiskunnallisten käytäntöjen kanssa (mts. 42–43.) Erilaiset norminvastaiset piirteet kielenkäytössä ovat merkkejä muutoksesta diskurssissa (mts. 46). Niiden kautta voidaan hahmottaa laajemmin sitä, miten yhteiskunnallisten ja sosiaalisten rakenteiden muutokset näkyvät kielen tasolla (mts. 26). Myös tässä työssä pohditaan sosiaalisten ja yhteiskunnallisten rakenteiden muutosta ja sen kielentymistä – sitä, miten kielessä tulee näkyviin ajatus, että rotu ja sukupuoli-järjestelmä ovat sosiaalisesti rakentuneita.

Barbara Johnstone kirjoittaa teoksessaan *Discourse Analysis* (2002), että diskurssianalyysi tuottaa aina jonkinlaisen kuvauksen kielestä, mutta diskurssianalyysin tuloksena voi deskription lisäksi olla myös yhteiskunnallinen kritiikki tai interventio (mts. 27). Esimerkiksi kriittisen diskurssianalyysin suuntauksessa (CDA) diskurssianalyysillä pyritään muuttamaan vallitsevia olosuhteita ja purkamaan haitalliseksi koettuja ideologioita (mts. 26). Ruth Wodak ja Norman Fairclough esittävät artikkelissaan ”Critical Discourse Analysis in Action” (2010), että diskurssit paitsi rakentavat yhteiskuntaa ja kulttuuria, ovat myös usein ideologioiden palveluksessa (mas. 105). Ideologioilla he puolestaan tarkoittavat valtaapitäviä hyödyttäviä ja epätasa-arvoa tuottavia yhteiskunnan esittämisen ja rakentamisen tapoja (mp). Kun ihmiset toistavat ideologista diskurssia, he saattavat samalla päätyä hyväksymään sellaisen kuvan maailmasta, joka ei ole heidän omien etujensa mukainen. Kriittisen diskurssianalyysin harjoittajat ovatkin usein sitoutuneita johonkin poliittiseen näkökantaan ja työskentelevät horjuttaakseen ideologisen diskurssin asemaa. (Coffin, Lillis & O’Halloran 2010: 4–5.)

James Martin on tarkastellut kriittistä diskurssianalyysia artikkelissaan ”Positive Discourse Analysis: Solidarity and Change” (2004). Hänen mukaansa kriittisen diskurssianalyysin avulla voidaan kyllä purkaa kielessä piileviä epäoikeudenmukaisuuksia, mutta sen avulla on vaikea analysoida diskursseja, jotka toimivat. Gunther Kressia seuraten hän esittää, että diskurssianalyysilla voisi olla kriittisen purkamisen ohella myös suunnitteleva tehtävä. Hän ehdottaakin kriittisen diskurssianalyysin ohelle uudenlaista diskurssintutkimuksen suuntausta, positiivista diskurssianalyysia (PDA). Hänen mukaansa PDA:n tehtävänä on tutkia, miten sellaiset toimivat tekstit, joilla on ihmisiin ja yhteisöihin emansipoiva vaikutus. (Martin 2004: 182–184.) Ajatusta on vienyt eteenpäin mm. Tom Bartlett, jonka artikkelissa ”Towards intervention of Positive Discourse Analysis” (2010) esitetään, että positiivinen diskurssianalyysi voi auttaa tunnistamaan tasa-arvon edistämässä tehokkaita puhetapoja ja edistää niiden leviämistä (mas. 133–134).

Martinin ajatuksiin on Suomessa tarttunut erilaisia maahanmuuttoon liittyviä diskursseja tutkinut Irina Herneaho (2018), jonka mukaan diskurssianalyysin olisi syytä tutkia, paitsi valtaa käyttävän eliitin kieltä, myös vähemmistöjen ja kansalaisyhteiskunnan kielenkäyttöä (mas. 214). Hänen mukaansa tällainen tutkimus voi ”avata uusia näkökulmia maahanmuuttokeskustelun mahdollisuuksiin ja ehtoihin (mp)”. Martinin ajatuksia lähelle tulevat myös feministinen kielensuunnittelu sekä sen tutkimus. Anthony J. Liddicoatin (2011) mukaan feministinen kielensuunnittelu tarkoittaa aktiivista puuttumista siihen, miten kieli esittää eri sukupuolet ja vaikuttaa sukupuolittuneisiin käytäntöihin (mas. 1). Liddicoatin mukaan feministinen kielensuunnittelu on pyrkinyt vaikuttamaan kieleen kätkeytyvään seksismiin esimerkiksi kokeellisen kielen keinoilla, kehittämällä vähemmistöjen todellisuuteen pohjautuvaa kielenkäyttöä sekä tekemällä interventioita kieleen korpussuunnittelulla ja uudissanoja kehittämällä (mas.3). Sekä positiivisen diskurssianalyysin että feministisen kielensuunnittelun piirissä otetaan tutkimuksen aiheeksi siis kielenkäyttö, joka pyrkii edistämään yhdenvertaisuutta – toimittiin sitten institutionaalisella tai ruohonjuuritasolla.

Tämä tutkielma sijoittuu jossakin määrin Martinin kuvailemaan tilanteeseen: Tutkimusaineistona on tekstejä, joiden kirjoittajat ovat tietoisia kieleen liittyvästä vallasta. Aineiston tekstit pyrkivät myös purkamaan tietyistä sosiaalisista rakenteista seuraavaa epätasa-arvoa. Opinnäytteen aiheena ei ole kielen suunnittelu. Kuitenkin tutkielmassa kartoitetaan sellaisia kielellisiä keinoja, joiden avulla voidaan puhua johonkin luonnollistettuun kategoriaan kohdistuvasta syrjinnästä tai siihen nojaavasta

identiteettipolitiikasta pitäen samalla esillä sitä, että kyseessä on historiallinen, ei-välttämättömän kategorian.

3.3 Moniäänisyyden tutkimus ja suhtautumisen teoria

Diskurssianalyttisessä tutkimuksessa käytetään usein intertekstuaalista lähestymistapaa. Intertekstuaalisuudella tarkoitetaan sitä, miten puhe tai teksti viittaa toisiin kielenkäyttötilanteisiin ja rakentuu niiden varaan. (Johnstone 2002: 139; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 117–118.) Käsitteen esitteli länsimaiselle yleisölle Julia Kristeva Mihail Bahtinin ajatusten pohjalta. Bahtinin käsityksen mukaan kaikki kielenkäyttö suuntautuu yhtäältä vastaamaan edeltäviin puheenvuoroihin ja toisaalta ennakoi samalla myös oletetun yleisön reaktioita. Kaikessa kielenkäytössä otetaan siis jollakin tavalla kantaa aiempaan kielenkäyttöön ja toisaalta rakennetaan puheenvuoroja vastaamaan jo ennalta oletettuihin reaktioihin. (Bahtin 1991: 263–292; Fairclough 1992: 101–102; Lähteenmäki 2002: 192–193.) Sari Pietikäisen ja Anne Mäntynen (2002) sanoin intertekstuaalisuus tarkoittaa siis kielenkäytön ymmärtämistä sekä historiallisena että sosiaalisena (mts. 116).

Norman Fairclough (1992) on edelleen kehitellyt intertekstuaalisuuden käsitettä ja erottanut toisistaan kaksi intertekstuaalisuuden lajia: näkyvän intertekstuaalisuuden (*manifest intertextuality*) ja konstitutiivisen intertekstuaalisuuden (*constitutive intertextuality*) (mts. 103–104). Ensimmäisellä hän tarkoittaa avoimia viitteitä toisiin teksteihin, jotka tuovat esiin tekstin sisäisen heterogeenisyyden. Konstitutiivisella intertekstuaalisuudella Fairclough taas tarkoittaa tekstin suhdetta konventioihin, esimerkiksi genreihin tai diskursseihin, ja hän kutsuukin tätä intertekstuaalisuuden muotoa myös interdiskursiivisuudeksi. (Mp.) Interdiskursiivisuuden käsitteen avulla on tutkittu esimerkiksi diskurssien muutosta ja sekoittumista, joka kielii usein laajemmasta poliittisesta ja sosiaalisesta muutoksesta (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 129).

Eräs tapa lähestyä intertekstuaalisuuden kysymyksiä on moniäänisyyden tutkimus. Moniäänisyys tarkoittaa sitä, että puheessa tai tekstissä on läsnä kaksi tai useampia ääniä, jotka ovat peräisin eri lähteistä. Tekstin tulkinnassa aktivoituu siis yhtä aikaa useampi kuin yksi konteksti. (Kalliokoski 2005: 34; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 123–124; Virtanen 2015: 43.) Esimerkiksi ironisessa kielenkäytössä syntyy ristiriita äänissä olevan puhujan välittämien merkitysten ja vieraan ilmauksen mukanaan kantamien merkitysten välille (Lähteenmäki 2002: 197–198). Moniäänisyyden tutkimuksen

parissa tutkitaankin erilaisia tapoja tuoda tekstiin toisia ääniä ja hallinnoida niitä. Lisäksi tutkitaan myös erilaisia yksinäisen tekstin rakentamisen tapoja. (Virtanen 2015: 43.) Esittelen seuraavaksi suhtautumisen teoriaa, joka on systeemis-funktionaaliseen kielentutkimukseen perustuva moniäänisyyden tutkimisen viitekehys.

J.R. Martin ja P.R.R. White esittelevät suhtautumisen teoriaa teoksessaan *The Language of Evaluation: Appraisal in English* (2005). Suhtautumisen teoria kartoittaa erilaisia kielellisiä resursseja, joiden avulla puhujat tai kirjoittajat ilmaisevat kantaansa ensinnäkin suhteessa käsittelemisiinsä toisiin ääniin ja toiseksi suhteessa oletettuun yleisönsä (mts. 1). Martin ja White jakavat suhtautumisen teorian asennoitumisen (*attitude*), sitoutumisen (*engagement*) ja asteittaisuuden (*graduation*) alasysteemeihin (mts. 35).

Tässä työssä käytän erityisesti sitoutumisen alasysteemiä.² Sen avulla tarkastellaan ilmaisuja, joilla kirjoittaja luo tekstiin moniäänisyyttä esimerkiksi ilmaisemalla sitoutumistaan aiempiin puheenvuoroihin, vaihtoehtoisiin näkemyksiin tai ennakoituihin vastauksiin. (Martin & White 2005: 97; Mikkonen 2010: 68). Sitoutumista voidaan ilmaista joko yksinäisesti tai moniäänisesti: yksinäistä sitoutumisen ilmaisu on teksti, jossa väitteet esitetään itsestään selvinä eikä keskustelun alaisina (Martin & White 2005: 100–101). Moniääninen sitoutumisen ilmaisu taas voi olla sekä dialogisuutta laajentavaa että dialogisuutta supistavaa. Dialogisessa laajentamisessa on kyse siitä, että tekstissä annetaan tilaa toisille äänille ja vaihtoehtoisille näkökannoille esimerkiksi harkitsemista osoittavien ilmausten tai lähdemainintojen avulla. Dialoginen supistaminen taas tarkoittaa sitä, että kirjoittaja rajoittaa vaihtoehtoisia näkökulmia joko irtisanoutumalla esitetystä väitteestä tai esittämällä oman kantansa. (Martin & White 2005: 102; Mikkonen 2010: 68–69.)

Moniäänisyyden tutkimus ja suhtautumisen teoria ovat tässä työssä analyysin apuna, kun tarkastelen erilaisia keinoja, joilla aineistossa rakennetaan suhdetta sukupuolen ja rodun käsitteiden aiempiin merkityksiin. Näkökulma nousee esiin erityisesti luvuissa ”4 Typografiset keinot etäisyyden ottamisessa” sekä luvussa ”7 Tekstuaaliset keinot moniäänisyyden luomisessa”.

² Käytän tässä työssä sitoutumisen systeemiin liittyvästä käsitteistöä samoja suomennoksia kuin Inka Mikkonen väitöskirjassaan ”*Olen sitä mieltä, että...*”: lukiolaisten yleisönosastotekstien rakenne ja argumentointi (2010).

3.4 Systeemis-funktionaalinen kielentutkimus menetelmänä

Käytän työssä tutkimusmenetelmänä systeemis-funktionaalista kielentutkimusta (SF). Samoin kuin yllä esitellyissä teorioissa sosiaalisesta konstruktionismista ja diskurssianalyysistä, myös systeemis-funktionaalisen kielentutkimuksen piirissä ajatellaan, että kielenkäyttö on sosiaalista toimintaa, joka rakentaa kulttuuria (Luukka 2002: 98). SF-teoria esittää, että kieli on kehittynyt täyttämään erilaisia sosiaalisia funktioita, ja nuo funktiot heijastuvat myös kielen rakenteeseen (Halliday & Matthiessen 2004: 31, Luukka 2002: 101–102). Kielen ajatellaan toimivan kolmella tasolla, joita kutsutaan metafunktioiksi: Ideationaalinen metafunktio viittaa siihen, miten jäsenämme ja nimeämme kokeamme todellisuutta. Interpersonaalinen metafunktio tarkoittaa sitä, miten toimimme kielen välityksellä vuorovaikutussuhteissa toisiin. Tekstuaalinen metafunktio taas viittaa siihen, miten järjestämme tuottamamme tekstin koherentiksi kokonaisuudeksi. Mistä tahansa tekstistä on löydettävissä kaikki kolme kielen toiminnan tasoa. (Halliday & Matthiessen 2004: 29–31, Luukka 2002: 102–103.) Tässä työssä tutkin aineistoa interpersonaalisen metafunktion kannalta esimerkiksi silloin, kun tutkin suhtautumisen teorian avulla, miten teksteissä sitoudutaan rodun ja sukupuolen käsitteisiin. Aineiston ideationaalista puolta taas tutkin silloin, kun tarkastelen, miten kirjoittajat uudelleen nimeävät kokemuksia tai muokkaavat merkityksiä syntaktisin keinoin.

Systeemis-funktionaalisisessa kielentutkimuksessa kieli jaotellaan lisäksi erilaisiin sisäkkäisiin tasoihin (*strata*), joista kieli semanttisena systeeminä rakentuu. Semantiikan tasolla kokemukset ja interpersonaaliset suhteet muutetaan merkityksiksi. Semantiikan taso on vuorovaikutussuhteessa ympäristön ja kulttuurin kanssa, minkä vuoksi kielen systeemi on avoin ja muuttuva. Leksikkokieliopin taso on sanaston, morfeemien ja kieliopin muodostama taso, jossa merkitykset muutetaan sanalliseen muotoon. Ilmaisun (eli fonologian ja grafeemien) tasolla taas tarkoitetaan puhutussa kielessä akustisia merkkejä eli äänneitä ja kirjoitetussa kielessä visuaalisia kirjoitusmerkkejä. (Halliday & Matthiessen 2004: 24–25, Luukka 2002: 104–105). Tasot yhdistyvät toisiinsa realisaatioksi kutsutussa prosessissa (Halliday & Matthiessen 2004: 26), jossa esimerkiksi leksikkokieliopillisen tason ilmiö kuten lause uudelleen koodataan ilmaisun tasolla kirjoitusmerkeistä koostuvaksi virkkeeksi. Martin ja White korostavat SF-teoriaan perustuvassa *Language of Evaluation* -teoksessaan (2005), että kielen kaikki tasot osallistuvat merkityksen muodostamiseen: interpersonaaliset merkitykset esimerkiksi sijaitsevat usein fonologian tasolla, ja toisaalta tekstien merkitys rakentuu paitsi leksikkokieliopin tasolla lauseissa, myös diskurssisemantiikan tasolla lausetta suuremmissa

kokonaisuuksissa (mts. 11–12). Myös tässä työssä tarkastellaan merkityksen rakentumista aineistoteksteissä kielen eri tasoilla: Typografiaa käsittelevässä luvussa liikutaan ilmaisun tasolla, sananmuodostusta sekä lausekkeita ja lauseita käsittelevissä luvuissa liikutaan leksikkokieliopin tasolla. Viimeisessä analyysiluvussa tutkitaan tekstin tasoa.

Ennen analyysia avaan vielä lyhyesti sitä konkreettista menetelmää, jolla olen aineistoa käsitellyt. Työn tutkimuskysymykset kuuluivat siis: 1) Miten rodun ja sukupuolen käsitteitä purkavissa teksteissä käytetään näihin käsitteisiin liittyviä ilmauksia? 2) Miten pyritään välttämään ilmauksiin liittyvien syrjivien merkitysten vahvistamista? 3) Miten teksteissä tuotetaan uusia aihepiireihin liittyviä ilmauksia ja muokataan kieltä vastaamaan kokemuksia todellisuudesta? Vastatakseni kysymyksiin olen poiminut aineistosta sanojen *rotu* ja *sukupuoli* sekä näiden alakäsitteiden esiintymiä eri muodoissa. Alakäsite eli hyponyymi tarkoittaa käsitettä, joka sisältyy yläkäsitteen eli hyperonyymin alaan, mutta antaa kuvaamastaan luokasta yläkäsitettä tarkempaa informaatiota (Larjavaara 2007: 143–144). Näin olen esimerkiksi *rodun* alakäsitteinä ottanut huomioon myös sellaiset sanat kuin *ruskea*, *valkoinen* ja *musta*. En ole poiminut erityisesti ihonväriin viittaavaa terminologiaa, kuten *beige*, koska olen tulkinut ihonväriin liittyvien ilmausten liittyvän erilaiseen diskurssiin. En myöskään ole poiminut etnisyyteen tai kansallisuuteen liittyviä termejä, kuten *arabi* tai *suomalainen*. *Sukupuolen* alakäsitteinä olen poiminut esimerkiksi sellaisia sanoja kuin *nainen*, *poika* ja *cissukupuolinen*. En ole poiminut sellaisia sukupuolittavia ilmauksia kuin *äiti* tai *aviomies*, joiden pääasiallinen merkitys liittyy johonkin muuhun kuin sukupuoleen. Olen poiminut myös edellä rajatusta sanajoukosta tehtyjä johdoksia ja yhdyssanoja sekä lainasanoja. Samoin olen poiminut käsiteperheiden alatyylisiä ilmauksia.

Olen jaotellut poimimani sanat sen mukaan, millaisessa kirjoitusasussa, uudissanassa tai lauseke-, lause- ja tekstiyhteydessä niitä käytetään. Esittelen havaintoja luvuissa, jotka käsittelevät typografiaa, sananmuodostusta, syntaksia sekä tekstin tasoa *rotuun* ja *sukupuoleen* liittyvässä puheessa. Olen jakanut luvut alalukuihin (luvuissa 4 ja 5 rakenteiden mukaan ja luvuissa 6 ja 7 merkitysten mukaan). Kuvaan kussakin alaluvussa esitellyn ilmiön tyypillistä käyttöä aineistoesimerkkien avulla. Olen lihavoanut esimerkeistä ne osat, joihin kulloinkin kiinnitän erityisesti huomiota. Esittelen alalukujen lopussa taulukoissa, kuinka yleisiä rakenteet tai semanttiset ryhmät ovat olleet teksteissä, silloin kun rakenteiden esiintymiä on ollut mahdollista luotettavasti laskea.

4 Typografiset keinot etäisyyden ottamisessa

Tässä luvussa tutkin aineiston graafista tasoa ja erityisesti siinä esiintyviä typografisia erikoisuuksia, joita käytetään sukupuoleen ja rotuun liittyvän sanaston yhteydessä. Typografisilla keinoilla tarkoitan erilaisia kirjoitusasuun liittyviä visuaalisia tapoja merkitä sanan käyttö totutusta poikkeavaksi. Kiinnitän huomiota erityisesti kirjakielen normeista poikkeaviin esitystapoihin.

4.1 Lainausmerkit

Aineistossa käytetään lainausmerkkejä ja puolilainausmerkkejä sekä sukupuoleen että rotuun liittyvien sanojen ympärillä.

1) Tässä auttaa ”**rodun**” tarkasteleminen suhteessa sukupuoleen ja seksuaalisuuteen, näiden kolmen pohtiminen toisiinsa kietoutuvina ja toisiaan muokkaavina, ratkaisevalla tavalla kulttuurisesti rakentuvina kategorioina. (MS: 155.)

2) Se oli aikaa, jolloin ’**miehet**’ ryhmänä omasivat kohtuuttomasti valtaa ’**naisten**’ yli (N10: 16).

Muuttuva sukupuoli -teoksessa käytetään lainausmerkkejä erityisesti rotuun liittyvän sanaston ympärillä. Kirjoittaja selventää käytäntöään seuraavasti: ”Käytän rotu-sanon ympärillä usein lainausmerkkejä korostaakseni käsitteen keinotekoisuutta ja konstruktioluonnetta sekä riisuakseni sen yltä siihen arkisessa kielenkäytössä edelleen tiukasti niivoutuvaa biologismia (MS: 155).” Kirjoittaja taustoittaa samassa yhteydessä rodun käsitteen ympärillä käytyä keskustelua loppuviitteessä lähdemainintojen avulla (mts. 189, loppuviite 7). *Noin 10 myyttiä feminismistä* -teoksen kirjoittajat taas selventävät omaa merkintätapaansa esimerkiksi 2 seuraavassa alaviitteessä näin: ”Käytämme puolilainausmerkkejä (’naiset’ ja ’miehet’) viitataksemme siihen, etteivät kaikki nais- tai miesoletetut aina ole naisia tai miehiä (N10: 16)”. Molemmissa tapauksissa kirjoittajat siis käyttävät sanaa, joka viittaa tuttuun käsitteeseen, mutta merkitsevät lainausmerkeillä käyttävänsä sitä toisin. Pietikäisen ja Mäntysen (2009) mukaan lainausmerkeillä voidaan aktivoida tekstiin samanaikaisesti useita eri konteksteja (mts. 123): näissä tapauksissa lainausmerkkien avulla tuodaan tekstiin välittömän tekstiyhteyden lisäksi sellaisen diskurssin konteksti, jossa käsitettä käytetään luonnollistavasti.

Englanninkielisessä kirjallisuudessa yksittäisten sanojen tai lyhyiden ilmausten ympärillä käytetyistä lainausmerkeistä käytetään nimitystä *scare quotes* (ks. esim. Fairclough 1992: 119; Martin & White 2005: 113). Faircloughin mukaan tällaiset

lainausmerkit osoittavat, ettei ilmaus ole tekstin tekijän, vaan kuuluu tekstin ulkopuoliseen äänelle. Lisäksi lainausmerkit saattavat viestiä siitä, että kirjoittaja ottaa etäisyyttä ulkopuolisesta äänestä, lainaa ulkopuolisen äänen auktoriteettia, käyttää ilmausta uudella tavalla tai esittelee uuden sanan (Fairclough 1992: 119–120). Kun tarkastellaan lainausmerkkien käyttöä tämän työn aineistossa, kirjoittajien omien selvitysten perusteella näyttää siltä, että teoksissa käytetään lainausmerkkejä rotuun ja sukupuoleen liittyvän sanaston ympärillä nimenomaan etäisyyttä ottavassa funktiossa. Lisäksi varsinkin *Noin 10 myyttiä feminismistä* -teoksen tekijöiden voi ehkä ajatella myös pyrkivän käyttämään sanoja 'mies' ja 'nainen' uudella tavalla, totutusta poikkeavassa merkityksessä.

Myös Martin ja White liittävät tietyt tavat käyttää *scare quotes* -merkintää sitoutumisen systeemiinsä keinona muodostaa etäännyttäviä lähdemainintoja (*distance*). Etäännyttävillä lähdemaininnoilla he tarkoittavat sitä, että tekijän ääni irrotetaan erilaisilla merkintätavoilla siteeratun lähteen äänestä. Lainausmerkkien lisäksi tällaisia merkintätapoja voivat olla esimerkiksi ei-faktiivinen verbi *väittää*. Lopputuloksena tekijä eksplisiittisesti ilmaisee, ettei ota vastuuta siteeratun ilmauksen luotettavuudesta. (Martin & White 2005: 113–114.) Tällaista käyttöä demonstroivat aineiston seuraavat esimerkit:

3) Yhdysvalloissa sitkeästi elävä ”**rotu**” osoittaa ristiriitaisuutensa jo siinä, että sitä sovelletaan vain osaan väestöryhmistä (MS: 162).

4) Tämä ajatus herättää lähes väistämättä miellelyhtymän suomalaisiin, joita vielä itsenäisen kansallisvaltion alkuvuosikymmeninä kytkettiin itäisyyteen, aasialaisuuteen, ”**mongoliuteen**” – tai esimerkiksi irlantilaisiin, jotka pitkään Yhdysvalloissa rinnastettiin statukseltaan mustiin kansakunnan sisäisessä hierarkiassa. (MS: 165.)

Martiniin ja Whiteen nojaten voidaan tulkita, että esimerkeissä 3 ja 4 ilmaukset ”*rotu*” ja ”*mongoliuteen*” on erotettu lainausmerkein muusta tekstistä merkkinä siitä, ettei ilmaus ole kirjoittajan oma, eikä kirjoittaja halua myöskään kantaa vastuuta ilmauksen oikeellisuudesta.

Miksi kirjoittajat sitten valitsevat käyttää näitä ilmauksia, joista he samalla haluavat ottaa etäisyyttä? Martinin ja Whiten mukaan etäännyttävät lähdemaininnat ovat keino tuoda tekstiin moniäänisyyttä ja myös laajentaa tekstin dialogista tilaa. Heidän mukaansa etäännyttävät lähdemaininnat kehystävät tietyn ilmauksen ulkopuolisen lähteen tuottamaksi kontingentiksi ja subjektiiviseksi ilmaukseksi. Samalla oletetun lukijan dialoginen tila vaihtoehtoisten näkökantojen esittämiseen kasvaa maksimiinsa. (Martin & White 2005: 114.) Esimerkeissä 3 ja 4 kirjoittaja siis saa tuotua tekstiin toisen diskurssin termejä (*rotu* ja *mongolisuus* ihmisrotuna), joita ei itse allekirjoita, mutta joista haluaa puhua. Samalla hänen onnistuu esittää nuo termit kontingetteina ilmiönä, joita lukijan on siten helppoa kyseenalaistaa.

Myös Toini Rahtu kirjoittaa artikkelissaan ”Ironiaa vai ei? – Tekstin merkityksestä ja sen tutkimisesta” (2000), että lainausmerkeillä voidaan merkitä paitsi neutraaleja sitaatteja, myös etäisyyden ottamista siteeratusta tekstistä tai ajatuksesta, ja tällöin niihin liittyy usein myös ironinen sävy (mas. 226). Ironia on Rahdun mukaan ”epäsanamukaisesti esitettyä kritiikkiä, jolla on aina tuottajansa, uhrinsa ja kohteensa” (mas. 225). Ironinen tulkinta on helppo tehdä esimerkiksi seuraavista esimerkeistä:

5) Kukaan ei avoimesti uskalla vastustaa tasa-arvoa, mutta sitten on näitä konservatiivisia perheyksikköä ja isänmaata puolustavia, joiden käsitys tasa-arvosta tuntuu olevan se, että kaikki **'miehet'** saavat itselleen puolison (**'naisen'**), joka synnyttää hänelle jälkeläisiä. Tämä puoliso saa mieluusti olla kotona. (N10: 26.)

6) Miesoletetun pitäisi varmaan toimia normeja vastaan ollakseen hankala. Muuten meidän ymmärrys **'miestä'** kohtaan on loputon. Mieskö nyt vaan on päättäväinen, vahva tai kunnianhimoinen silloin, kun se saa vaikkapa itkupotkuraivarit? (N10: 50.)

Molemmat esimerkit voi tulkita ironisiksi sillä perusteella, että kirjoittajat raportoivat niissä mielipiteitä, jotka ovat eräänlaisia vastaesimerkkejä heidän omalle ajattelulleen (esimerkissä 5 käsitys tasa-arvosta miehen oikeutena ydinperheeseen ja esimerkissä 6 näkemys, jonka mukaan vain naiset voivat olla tunteellisia). Vahvistavatko lainausmerkeissä olevat sanat sitten ironista vaikutelmaa? Kuten yllä mainitsin, kirjoittajat kertovat itse käyttävänsä lainausmerkkejä muistutuksena siitä, etteivät kaikki tiettyyn sukupuoli-kategoriaan luokitellut välttämättä kuulu tuohon kategoriaan (N10: 16). Tässä kohdin lainausmerkilliset ilmaukset tuntuvat kaivavan maata raportoidun diskurssin alta, sillä ne muistuttavat siitä, ettei puhuja ainakaan yksiselitteisesti tunnusta niiden kategorioiden luonnollisuutta, joihin raportoidut mielipiteet perustuvat. Mielipiteet miesten ja naisten erilaisista luontaisista luonteenpiirteistä muuttuvat siis astetta kyseenalaisimmiksi, kun kirjoittajat muistuttavat lainausmerkeillä, ettei ihmisten jakaminen miehiin ja naisiin ole alun perinkään yksinkertaista. Tässä mielessä aineistossa esiintyvät lainausmerkit rotuun ja sukupuoleen liittyvien käsitteiden ympärillä voi usein tulkita myös ironisiksi. Esimerkiksi esimerkin 2 kaltaisissa tapauksissa ironiaan usein liitettyä kielellistä leikkiä ja huumoria (Rahtu 2000: 225) on kuitenkin vaikea löytää.

Martinin ja Whiten tapaan Jyrki Kalliokoski kirjoittaa artikkelissaan ”Referointi ja moniäänisyys kielenkäytön ilmiönä”, että lainausmerkit lyhyiden katkelmien alussa ja lopussa ilmoittavat, että kirjoittaja kieltäytyy kantamasta vastuuta lainauksen kielellistä valinnoista (Kalliokoski 2005: 29–30). Kalliokoski viittaa myös Helmut Gruberin artikkelissaan ”Evaluation Devices in Newspaper Reports” (1993) mainitsemaan ajatukseen, jonka mukaan, mitä lyhyempi lainattu katkelma on, sitä enemmän

lainausmerkeillä merkitään kirjoittajan asennetta sitaatin luotettavuuden sijasta (mas. 472). Seuraavissa esimerkeissä lainausmerkit ovat kohdistuneet yhdyssanaan:

7) Jatkuva keskustelun raahaaminen takaisin **”miesvihaan”** häivyttää keskustelusta kaiken sen, minkä puolesta feministit taistelevat (N10: 27).

8) Vaihtoehto, jota he tarjoavat strategiana järjestelmän lakkauttamiseksi, on **”rotupetturuus”** ja valkoisuudesta irtisanoutuminen (MS: 161).

Jo yhdyssanojen yhteydessä tuntuu vaikeammalta hahmottaa, haluaako kirjoittaja ottaa etäisyyttä sanojen määriteosana olevasta sukupuoleen tai rotuun liittyvästä ilmaisusta, vai käytetäänkö lainausmerkkejä jostakin muusta syystä, joka liittyy koko yhdyssanaan. Esimerkissä 7 etäisyyttä halutaan ehkä ottaa koko miesvihan käsitteeseen, sillä kyseinen teksti on vastaus yleiseen (virhe)käsitykseen, jonka mukaan feministit vihaavat miehiä. Esimerkki 8 taas on monitulkitainen ja lainausmerkkien funktio voi olla Faircloughin termin paitsi etäisyyttä ottava myös uusi tapa käyttää sanaa. Etäisyyttä ottava funktio ei tunnu selvältä myöskään esimerkeissä 9 ja 10:

9) Kun rakenteita lähtee tonkimaan, alta paljastuu varsin nopeasti tuo standardi **”valkoinen, keski-ikäinen heteromies”**, johon muut vertautuvat (N10: 52).

10) Jos palataan siihen monimutkaisuuteen, niin näen ajatuksen olevan sukua vaikean naisen stereotypialle, johon Britannian pääministeri Theresa May jollain tapaa kompastui, vaikka yrittikin ottaa tilanteen haltuunsa kutsumalla itse itseään termillä **”Bloody Difficult Woman”**. (N10: 50.)

Näissä esimerkeissä lainausmerkkien funktio tuntuu olevan etäisyyden ottamisen sijaan ehkä enemmänkin perinteinen toisen äänen tai yleisen käsityksen raportointi, mutta varsinkaan esimerkissä 9 mahdollinen ironia ja sitä kautta etäisyyden ottaminen eivät myöskään ole poissuljettuja.

Missään aineiston teksteistä ei käytetä lainausmerkkejä systemaattisesti kaikkien rotuun ja sukupuoleen liittyvien sanojen esiintymien yhteydessä. Mitään täysin säännömukaista logiikkaa lainausmerkkien käytöstä tai niiden puuttumisesta en ole myöskään aineistosta löytänyt. Taulukossa 2 näkyy vielä kootusti kuinka yleisiä lainausmerkit ovat aineistossa rotuun ja sukupuoleen liittyvien ilmausten yhteydessä. (Olen laskenut mukaan myös esimerkkien 7–8 kaltaiset tapaukset, mutta en esimerkkien 9–10 kaltaisia tapauksia, joissa lainausmerkkien funktio ei ole yksiselitteisesti tiettyyn termiin etäisyyttä ottava.)

Taulukko 2. Lainausmerkit etäisyyttä ottavassa tehtävässä

	<i>Noin 10 myyttiä feminismitä</i>	<i>Ruskeat Tytöt</i>	<i>Muuttuva sukupuoli</i>	Yhteensä
Lainausmerkit etäisyyttä ottavassa tehtävässä rotuun ja sukupuoleen liittyvän sanaston yhteydessä	10	0	13	23

4.2 Epäkonventionaaliset isot alkukirjaimet

Ruskeat Tytöt -teoksessa käytetään monin paikoin oikeinkirjoitusnormeista poikkeavia isoja alkukirjaimia:

11) Eikä vielä edes tuona aamuna minulla käynyt mielessä, että **Ruskeat Tytöt** on myös käsite, teoria, että ne voisi ylipäätään kirjoittaa paperille tai että niitä voisi käyttää julkisessa puheessa (RT: 18).

Tekstissä selvennetään käytäntöä ja liitetään kirjoitusasu kohdeyleisön tavoittamiseen ja englanninkieliseen tapaan kirjoittaa otsikot:

”Kirjoitan *Ruskeat Tytöt* tietoisesti isoilla alkukirjaimilla kahdesta syystä. Ensimmäiseksi, että haluan sinun huomaavan ne. Ne ovat rakentamani majakat, joiden avulla navigoin luoksesi pimeässä yössä ja joiden toivon valaisevan myös sinun tietäsi, minne tahansa menetkin. Toiseksi, kirjoitan *Ruskeat Tytöt* isoilla alkukirjaimilla niin kuin englanninkielisessä on tapana muodostaa otsikot. (RT: 26.)

Epätavanomaiset isot alkukirjaimet esiintyvät teoksessa useimmiten sanoissa *Ruskea* ja *Tyttö*, teoksen nimi mukaan lukien. Tekstissä käytetään kuitenkin muutamaa otteeseen isoja alkukirjaimia myös sanoissa *Musta* ja *Nainen*:

12) Yhdysvaltalainen **Musta** filosofia on valovuosia edellä muuta rodullistettua teoriaa – (RT: 36–37).

13) Eksotisoinnilla ja hyperseksualisoinnilla tarkoitan sitä, kuinka erilaisuuteni suhteessa valtaväestöön usein pakataan laatikkoon, joka on pehmustettu kosteilla käsityksillä siitä, millaisia **Ruskeat Naiset** ovat – (RT: 31).

Aivan kuten lainausmerkkien kohdalla, ei isoja alkukirjaimiakaan käytetä säännönmukaisesti sanojen kaikissa esiintymissä läpi tekstin.

Käytäntö muistuttaa englannissa käytettyä tapaa kirjoittaa sana *Black* isolla alkukirjaimella silloin, kun viitataan erityisesti afroamerikkalaisiin ihmisiin kansana sekä heidän kulttuuriinsa. Esimerkiksi *Concise Oxford English Dictionary* on tunnustanut tämän kirjoitusasun ja antaa siitä esimerkiksi ilmaisun *Black rights* (Fowler & Fowler 1990:

112). Vaikutusvaltainen *The New York Times Manual of Style and Usage* -tyyliopas kuitenkin suosittelee yhä kirjoittamaan sanan pienellä ja linjaus on vaikuttanut laajemmin amerikkalaisen lehdistön käyttämään kieleen (Siegal & Connolly 2015). Kysymys on kuitenkin herättänyt keskustelua mediassa, ja yleinen argumentti ison alkukirjaimen puolesta on, että mustiin ihmisiin halutaan viitata samaan tapaan erisnimellä kuin muihinkin etnisiin ryhmiin tai kansoihin (ks. esim. Tharps 2014, English 2017). Suomen kielessä kansojen nimiä ei yleensä kirjoiteta isolla alkukirjaimella, joten oikeinkirjoituskysymys ei sinänsä ulotu kielialueellemme. Aineiston esimerkeissä 11, 12 ja 13 on kuitenkin nähtävissä amerikkalaista keskustelua muistuttavaa pyrkimystä muokata kieltä sellaiseksi, että se vastaa kirjoittajan kokemusta maailmasta. Tekstissä avataan isojen alkukirjainten tarkoitusta vielä seuraavasti:

”Haluan tällä ehdottaa, että joku jossakin joidenkin kanssa on joskus päättänyt suomen kielen säännöt, ja ne voidaan muuttaa aktiivisella kirjoittamisen teolla palvelemaan kaikkia, jotka haluavat kirjoittaa suomeksi. Jos ei ole paljon sanoja, ei voida vaatia paljoa kieliooppiakaan, mutta jos on yksikin sana, tai sanapari, ja jos on joka tapauksessa olemassa ja olemassaolon eli ihon alla on teoria eli tarina, on myös valta muokata kieltä. Suomen kielen mahtuu sanoja ja kirjoitusasuja muista kielistä, meillä on läänii. Otetaan se käyttöön. Jos minä nyt kerran kirjoitan, minä kirjoitan niin kuin parhaaksi näen. Minun valitsemani sanajärjestys, kieliasu ja vaatimus ovat täydellisiä, tärkeitä, tiedostettuja – eivät rikkinaistä, huonoa kieltä, eivät toisen luokan ajatuksia. Eivät edes puolivahinko.” (RT: 26.)

Kirjoittaja siis osoittaa lukijalle, että tietää käyttävänsä normeista poikkeavaa kieltä ja tekevänsä sen tietoisesti eräänlaisena haltuun ottamisen keinona.

Julie Abbou on tutkinut ranskankielisten anarkististen ja antiautoritääristen omakustannejulkaisujen antiseksististä kielenkäyttöä. Artikkelissaan ”Double gender marking in French: a linguistic practice of antisexism” (2011) hän erittelee keinoja, joilla kirjoittajat pitävät tekstissä esillä molempia sukupuolia kirjoittaessaan kielellä, jossa kaikki nominat saavat normaalisti joko feminiini- tai maskuliinisuvun mukaisen päätte. Abbou luokittelee mm. tähän tarkoitukseen käytettyjä typografisia keinoja, joista yksi on lisätä maskuliinisukuiseen sanaan feminiininen päätte isoilla kirjaimilla (esim. *manifestantE, captifVES*). Standardoidussa kielessä tällaista merkintätapaa ei käytetä, ja näin ollen merkintätapa tekee lukemisesta vaikeampaa. Samalla merkintätapa kuitenkin Abboun mukaan kiinnittää huomiota niihin kielenaineuksiin, jotka poikkeavat totutusta. (Mas. 63–64.) Edelleen Abbou kirjoittaa, että omakustannejulkaisujen antiseksististen kielellisten valintojen tarkoituksena ei ole niinkään vakiinnuttaa käytäntöä standardikieleen, kuin esittää kritiikkiä sukupuolittuneesti rakentuneelle todellisuudelle ja muokata tuota todellisuutta (mas. 55). Vaikkei Abboun tutkimissa teksteissä pyritä vakiinnuttamaan uutta kielenkäytön normia, ne jakavat yhteisiä kielellisiä käytäntöjä pyrkimyksessään purkaa

sukupuolikategorioita. Abbou nimittää tällaista käytäntöä mikrotason paikalliseksi kie-
lensuunnitteluksi, ja korostaa sen antihierarkista ja vertaissuhteille perustuvaa luonnetta.
(Mas. 72–73.) *Ruskeat Tytöt* -teoksessa esiintyviä isoja alkukirjaimia voi tarkastella hie-
man samantapaisena strategiana, jossa ei välttämättä pyritä oikeinkirjoitusnormien muut-
tamiseen, vaan muuttamaan käsitystä todellisuudesta, ottamaan haltuun sellaisia sanoja
kuin *ruskea*, *musta* ja *tyttö* ja määrittelemään ne kirjoittajan omista lähtökohdista käsin.
Samalla englanninkielisistä teksteistä lainatuilla kirjoitusasuilla mahdollisesti myös vii-
tataan siihen ei-suomenkielisten tekstien diskurssiin, josta teos ponnistaa ja jota siinä py-
ritään kääntämään myös suomen kielelle ja suomenkielisille lukijoille. Taulukosta 3 nä-
kyy, ettei muissa aineiston teksteissä käytetä epäkonventionaalisia isoja alkukirjaimia.

Taulukko 3. Epäkonventionaaliset isot alkukirjaimet etäisyyttä ottavassa tehtävässä

	<i>Noin 10 myyttiä feminismistä</i>	<i>Ruskeat Tytöt</i>	<i>Muuttuva suku- puoli</i>	Yhteensä
Epäkonventionaa- liset isot alkukir- jaimet etäisyyttä ottavassa tehtä- vässä rotuun ja su- kupuoleen liitty- vän sanaston yh- teydessä	0	69	0	69

4.3 Eufemistinen lyhentäminen

Ruskeat Tytöt -teoksessa muodostetaan kiertoilmauksia lyhentämällä sanoja ja korvaa-
malla niistä kirjaimia muilla kirjoitusmerkeillä:

14) – – kadulla huudetaan, että mene sinä **n-huora** sinne mistä olet tullutkin (RT: 19).

15) Että on sellaisiakin feministejä, joita kutsutaan pelkän **h-sanan** sijaan yhtä aikaa **n-
sanalla** ja **h-sanalla** (RT: 35).

Korvaavana kirjoitusmerkinä on yhdysviiva tai asteriski. Keinoa käytetään tekstissä eri-
tyisesti silloin, kun raportoidaan jonkin ulkopuolisen äänen alatyylisiä puhetta ja rasistisia
tai seksistisiä loukkauksia.

Markku Varis kirjoittaa suomen kielen kiertoilmauksia käsittelevässä teok-
sessaan *Sumea kieli* (1998), että erilaisia graafisia merkkejä voidaan käyttää joidenkin
verbaalisten ilmausten herättämien affektiivisten mielteiden kiertelyyn ja kaunisteluun.
Esimerkiksi kirosanoja voidaan kirjoittaa korvaamalla yksi tai useampi kirjain

yhdysmerkillä, kolmella pisteellä tai asteriskilla (esim. *p-le*, *-tana* tai *v-*). (Mts. 74–75.) Samaan tapaan puheessa voidaan Variksen mukaan käyttää äänteellisiä muutoksia, jotka ”muokkaavat kartettavaa käsitettä mutta eivät kykene peittämään sen taustaa lausutussa sanassa (mts. 75)”.

Esimerkkien 14 ja 15 lyhennettyjä sanoja voidaan siis pitää kaunisteleivina kiertoilmauksina. Ne voidaan tulkita myös moniäänisiksi, sillä tekstiin aktivoituu kohosteisen kirjoitusasun myötä toinen konteksti (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 123). Tekstin lukijalle välittyy lyhennetyin sanan ja tekstiyhteyden perusteella käsitys siitä, mitä todellisuudessa sanotaan, mutta lisäksi typografinen merkintä viestii, että kirjoittaja ottaa etäisyyttä ilmauksesta ja antaa siitä vastuun tekstin ulkopuoliselle äänelle. Taulukosta 4 nähdään, että eufemistista lyhentämistä käytetään aineistossa ainoastaan *Ruskeat Tytöt* -teoksessa.

Taulukko 4. Eufemistinen lyhentäminen etäisyyttä ottavassa tehtävässä

	<i>Noin 10 myyttiä feminismistä</i>	<i>Ruskeat Tytöt</i>	<i>Muuttuva sukupuoli</i>	Yhteensä
Eufemistinen lyhentäminen rotuun ja sukupuoleen liittyvän sanaston yhteydessä	0	6	0	6

4.4 Yhteenveto: Typografisten keinojen etäisyyttä ottava käyttö

Yllä olen eritellyt erilaisia typografisia keinoja, joilla aineistossa osoitetaan, että tekstin puhuja ottaa etäisyyttä rotuun tai sukupuoleen liittyvän sanaston totutuista merkityksistä. Aineistossa on lisäksi muutamia typografisten keinojen yksittäistapauksia, jotka toimivat samaan tapaan. Sekä *Noin 10 myyttiä feminismistä* että *Ruskeat Tytöt* -teoksissa käytetään muutamaa otteeseen alaviitteitä tieteellisen tekstin tapaan silloin, kun selvennetään jotakin kirjoitustapaa tai käsitettä. Näissä tapauksissa leipätekstin selitystä kaipaava termi on merkitty numerolla tai asteriskilla ja selitys on kirjoitettu sivun alalaitaan. Esittelen joitakin näistä tapauksista seuraavassa luvussa, joka käsittelee sananmuodostusta. Myös *Muuttuva sukupuoli* -teoksessa käytetään loppuviitteitä, mutta käyttö on jatkuvaa ja tiedeartikkelin tekstilajin konventioiden mukaista. Aineistossa käytetään lisäksi kerran seuraavaa typografisesti kohosteista merkintää:

16) Hän päättää teoksensa populaarikulttuurin lähihistoriasta tuttujen esimerkkien tarkasteluun ja kirjoittaa elokuvista *Independence Day* (1996) ja *Men in Black* (1997) toden, että niiden tapaisissa kulttuurituotteissa heteropariutumisen ja perheen jälleenrakentamisen problematiikan ovat hetkellisesti korvanneet muut huolet, ja **miesten (!)** on pakko liittoutua etnisten rajojen ylitse planeettaa uhkaavien vaarojen edessä. (MS: 171.)

Tekstikatkelmassa raportoidaan toisen äänen puhetta, joka puolestaan tulkitsee populaarikulttuurin teoksia. (!)-merkinnällä kiinnitetään lukijan huomio seikkaan, joka on huomionarvoinen joko raportoidun äänen tai raportoivan äänen mielestä. Merkintä on monitulkintainen, mutta mahdollisesti sillä nostetaan esiin tekstin puhujan kyseenalaistavaa suhtautumista siihen, että juuri miehet kuvataan keskeisimpinä toimijoina joko puheena olevissa elokuvissa tai puheena olevassa tekstissä. Tällä tavoin merkintä viestii lukijalle siitä, että puhujalla on tiettyjä varauksia kirjoittamansa tekstin suhteen.

Lainausmerkkien tehtävä aineistossa on useimmiten etäisyyden ottaminen sanojen aiemmasta käytöstä. Toisinaan niillä voidaan myös merkitä sanan uudenlaista käyttöä tai ironiaa. Epäkonventionaalisia isoja alkukirjaimia voidaan myös pitää tietynlaisena etäisyyden ottamisen keinona. Kirjoittaja ilmoittaa niiden avulla kirjoittavansa tietyt sanat toisella tavalla kuin muut. Epätyypilliset isot alkukirjaimet nostavat sanat esiin muiden sanojen joukosta, ja ne viestivät sanojen haltuun ottamisesta sekä siitä, että kirjoittaja haluaa nostaa sanojen tarkoitteet keskeiseen asemaan tekstin aiheeksi. Samalla isojen alkukirjainten voi ajatella toimivan intertekstuaalisina viitteinä yhteen tekstin taustalla vaikuttavaan diskurssiin. Eufemistisen lyhentämisen avulla puolestaan muodostetaan kiertoilmauksia siteeratuista sanoista, joita ei haluta toistaa. Kirjaimia korvaamalla tai lyhentämällä muodostetut kiertoilmaukset ottavat selvästi etäisyyttä siteeratusta lausahduksesta ja välittävät siteerauksen sisällön lisäksi myös kirjoittajan näkemyksen siteeratun puhujan käyttämästä kielestä. Kaikkien typografisten keinojen voi siis ajatella toteuttavan samaa funktiota, mutta erilaisilla painotuksilla: lainausmerkit voivat viestiä lisäksi uudenlaista käyttöä tai ironiaa, isot alkukirjaimet haltuun ottamista ja kirjainten korvaaminen irtisanoutumista siteeratusta kielestä.

Taulukkoon 5 on koottu eri keinojen esiintymät eri teoksissa. Siitä nähdään, että ainoastaan lainausmerkkejä käytetään useammassa kuin yhdessä teoksessa. Lisäksi *Ruskeat Tytöt* erottuu muista teksteistä sikäli, että siinä käytetään muita enemmän kohosteisia typografisia keinoja ja nämä keinot ovat tyypillisiä vain tälle teokselle.

Taulukko 5. Typografiset keinot etäisyyttä ottavassa tehtävässä

Typografinen keino etäisyyttä ottavassa tehtävässä rotuun ja sukupuoleen liittyvän sanaston yhteydessä	<i>Noin 10 myyttiä feminismistä</i>	<i>Ruskeat Tytöt</i>	<i>Muuttuva sukupuoli</i>	Yhteensä
Lainausmerkit	10	0	13	23
Epäkonventionaaliset isot alkukirjaimet	0	69	0	69
Eufemistinen lyhentäminen	0	6	0	6
Yhteensä	10	75	13	98

5 Sananmuodostuksen keinot uudelleen nimeämisessä

Tässä luvussa tutkin, miten aineistossa käytetään sananmuodostusta uudelleen nimeämään rotuun ja sukupuoleen liittyviä kokemuksia. *Isossa suomen kieliopissa* (2004) sananmuodostuksen määritellään tarkoittavan periaatteita, joiden mukaan sanat rakentuvat ja uusia voidaan muodostaa (mt. §146). Suomen kielessä tärkeimpiä sananmuodostuskeinoja ovat derivaatio eli johtaminen ja kompositio eli yhdistäminen. Näissä sananmuodostuksen tavoissa sanoihin lisätään morfeemeja: johdettaessa sanaan lisätään johtimia, ja yhdistettäessä sana yhdistetään toiseen sanaan. Johdokset ja yhdyssanat ovat sanastossa enemmistössä suhteessa yksimorfeemisiin perussanoihin, ja niitä karttuu kieleen jatkuvasti lisää. Lisäksi uusia sanoja tulee esimerkiksi lainasanoista, jotka usein mukautetaan suomen kielen äänneasuun. (Mp.) Tämä luku jakautuu alalukuihin, joissa tarkastellaan johdoksia, yhdyssanoja ja lainasanoja.

Vesa Koivisto kirjoittaa artikkelissaan ”Sananmuodostuksen elämää” (2008), että kuka tahansa voi halutessaan ryhtyä muodostamaan uusia sanoja, mutta useimmiten niitä muodostetaan, kun jollekin uudelle esineelle, käsitteelle tai toimintatavalle tarvitaan nimi (mas. 193). ISK:n mukaan sananmuodostus on luonteeltaan spontaania tai tietoista: tietoista sananmuodostusta on suomen kielessä harjoitettu 1800-luvulta alkaen, kun valmiiseen tarpeeseen on muodostettu ns. oppitekoisia sanoja, joiden merkitysten vakiintumista on pyritty ohjailemaan. (ISK §146, §165.) Tämän työn aineistossa käytetyt uudissanat vaikuttavat usein olevan käänöslainoja, joissa suomen kielen ainekista on muodostettu uusi sana vieraskielisen mallin perusteella (ISK §146).

Mitä sitten tarkoittaa uudelleen nimeäminen? David Lee kirjoittaa teoksessaan *Competing Discourses* (1992), että kieli on työkalu ihmisten kokemusten luokitteluun (mts. 1–2). Myös systeemis-funktionaalisen kielentutkimuksen piirissä ajatellaan, että kielen ideationaaliset resurssit jäsentävät, kuvaavat ja nimeävät maailmaa (Luukka 2002: 102–103) ja kieli muodostaa teorian inhimillisestä kokemuksesta (Halliday & Matthiessen 2004: 29). Erilaiset uudissanat tekstissä viestivät siis siitä, että kirjoittajilla on tarve ilmaista kokemuksia, joiden kuvaamiseen ei kielessä ole valmiita keinoja.

Olen poiminut aineistosta johdokset, yhdyssanat sekä lainasanat, joiden muodostamiseen on käytetty sanoja *rotu*, *sukupuoli* tai vastaavien käsitteiden alakäsitteitä. Osa aineiston uudissanoista on tilapäisiä uudismuodosteita, osa vakiintuneempia uudissanoja, ja osa löytyy jo sanakirjasta (esimerkiksi sana *cissukupuolinen* lisättiin *Kielitoimiston sanakirjaan* vuonna 2018). Olen tutkinut poimimistani sanoista erityisesti sitä, miten niiden avulla nimetään ja tulkitaan uudestaan rotuun ja sukupuoleen liittyviä

kokemuksia. Samalla olen koettanut kiinnittää huomiota siihen, millaisena nämä uudissanat esittävät suhteen kantasanojen aiempaan, luonnollistavaan merkitykseen.

5.1 Johdokset

Aineistossa esiintyy sanoja, jotka on johdettu sanoista *rotu*, *sukupuoli* tai vastaavien käsitteiden alakäsitteitä kuvaavista sanoista kuten *mies* tai *nainen*. Tässä alaluvussa tutkin johdoksia, joissa nämä sanat toimivat kantasanoina. *Ison suomen kieliopin* mukaan kantasana tarkoittaa lähtökohtalekseemiä, jonka vartaloon johdin kiinnittyy (ISK §155). Johtimet puolestaan ovat suffikseja, jotka muodostavat sanavartaloon kiinnittyneinä uusia lekseemejä. Ne tuottavat useimmiten vain tietyn sanaluokan sanoja, esimerkiksi substantiivijohtimet substantiiveja. Monet johtimista voivat kuitenkin kiinnittyä useiden eri sanaluokkien kantasanoihin, ja tällöin ne saattavat muuttaa kantasanan sanaluokkaa. Saman johtimen sisältävät johdokset puolestaan muodostavat johdostyyppettä, jotka on nimetty yleensä johdinainesten mukaan – esimerkiksi (*i*)*nen*- tai *UUs*-johdoksiksi. Johdinten vaikiintuneiden merkitysten vuoksi johdostyyppettä voidaan toisaalta luokitella myös merkityksen perusteella esimerkiksi teonnimijohdoksiin tai muuttamisjohdoksiin. (ISK §156, §163.)

Koska haluan tarkastella erityisesti johdosten merkityksiä ja sitä, miten ne muokkaavat *rotuun* ja *sukupuoleen* liittyviä merkityksiä, on pohjustettava vielä hiukan sitä, mistä aineksista johdosten merkitykset muodostuvat. Johdos on semanttisesti läpinäkyvä silloin, kun se säilyttää merkitysyhteytensä kantasanaan mutta johdoksen merkitys suhteessa kantasanaan rakentuu johdostyypille ominaisella tavalla (ISK §155, §157). Näin esimerkiksi johdoksen *nopeuttaa* merkitys syntyy kantasana *nopea* sekä kantavartaloon liitetystä *-UttA*-muuttamisjohtimesta, joka merkitsee tyypillisesti kantasanan tarkoittamaksi, tässä tapauksessa siis *nopeaksi*, tekemistä (ISK §317, §324).

Ensimmäisenä tarkastelen sanoista *rotu* ja *sukupuoli* sekä niiden alakäsitteistä johdettuja adjektiiveja, jotka muokkaavat jollakin tavalla käsitteiden totuttuja merkityksiä. Tällaiset adjektiivijohdokset ovat aineistossa usein kantasanan tarkoitteen puutumista ilmaisevia *-tOn*-karitiivijohdoksia (§292).

1) – – valkoiset eivät voi haastaa valkoisuutta yrittämällä olla olematta valkoisia, tulella **roduttomiksi** – – (MS: 168).

2) Tasa-arvo palvelee kaikkia sukupuolia ja **sukupuolettomia** – – (N10: 20).

Esimerkin 1 *roduton* -johdoksen *-tOn-*karitiivijohdin siis merkitsee kantasanan tarkoitteen eli tässä tapauksessa rodun puuttumista. Johdos ilmaisee vastaavan *-inen-*johdoksen kuten vaikkapa *rodullinen* -sanan vastakohtaa. Esimerkin 2 sana *sukupuoleton* taas on sanakirjalekseemi, josta *Kielitoimiston sanakirja* antaa esimerkin ”sukupuolettomalta näyttävä nuorukainen” sekä adjektiiveille kuuluvan komparaatiotaivutuksen (mt. s.v. *sukupuoleton*). Esimerkin 2 voisi kuitenkin tulkita siten, että adjektiivijohdos *sukupuoleton* toimii lauseessa substantiivin tavoin, sillä monet ihmistarkoitteiset adjektiivit voivat varsinkin monikollisina viitata substantiivimaisesti ihmisryhmään (ISK §626). Näin sanaa käytettäisiin lauseessa erikoistuneessa merkityksessä viittaamaan ihmisiin, jotka eivät samastu mihinkään sukupuoleen. Tällaisen selityksen sanalle antaa esimerkiksi Setan Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskuksen sanasto, jossa huomautetaan lisäksi, että sukupuoli-identiteetti voi merkitä paitsi sukupuoli-identiteetin puuttumista, myös omaa erillistä sukupuoli-identiteettiään (ks. Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus).

Johtimella *-(i)nen* muodostetaan yleensä kuuluvuussuhdetta eli possessiivisuutta merkitseviä adjektiiveja (ISK §261). Johdosryhmällä on myös alatyyppejä, jotka on tehty erilaisten yhdysjohdinten eli useasta johtimesta muodostuneiden kiteytyneiden nippumorfeemien avulla (ISK §156).

- 3) **Cis-sukupuolinen** henkilö ei ole **trans-, inter- tai muunsukupuolinen** (N10: 20).
- 4) ”– – erot, joita me ylläpidämme ja liioittelemme kutsumalla niitä **rodullisiksi**” – – (MS: 171).
- 5) **Valkolainen** maailmassa olo puolestaan tuottaa ja tukee rodullistavia hierarkioita – – (MS: 169).

Esimerkin 3 *sukupuolinen* -edusosaiset yhdyssanat sekä esimerkin 4 sana *rodullinen* ovat kaikki kantasansa piiriin kuulumista kuvaavia adjektiiveja. Vaikka ne lauseyhteyksissään muokkaavatkin kantasanojensa perinteisiä merkityksiä, en ole laskenut niitä tai muita vastaavia tapauksia mukaan johdoksiin, jotka toimivat uudelleen nimeävässä tehtävässä. Niiden kantasanan merkitystä muokkaava vaikutus seuraa mielestäni muista kielellisistä valinnoista kuin johdostyyppin valinnasta. Esimerkin 5 adjektiivi *valkolainen* puolestaan on tehty värinimityksen *valkoinen* yhdysosamuodosta *valko-* yhdysjohtimen *-lAinen* avulla. Sana lienee muodostettu *mustalainen*-sanan malliin avulla, jonka vastakohta se *Kielitoimiston sanakirjan* mukaan on (tarkoittaen henkilöä, joka ei ole romani) (mt. s.v. *valkolainen*). *lAinen*-johtimen avulla muodostetaan yleensä substantiiveja, mutta

näistä osa sopii myös adjektiiveiksi (ISK §191). Esimerkissä 5 sanaa käytetäänkin adjektiivina määrittämään sanaliittoa *maailmassa olo*. Kirjoittaja itse kertoo käyttävänsä sanaa käännöksenä Shannon Sullivanin termille *whiteliness*:

”Käännän Sullivanin käyttämän *whitely*-sanan valkolaisuudeksi, koska mielestäni suomalaisen romanikulttuurin valkoisista suomalaisista käyttämä termi toimii kiinnostavalla tavalla valkoisuutta etäännyttäen.” (MS: 191, loppuviite 43.)

Termillä Sullivan viittaa kirjoittajan mukaan valkoisille ihmisille tyypilliseen, historiallisesti rakentuneeseen tapaan ottaa tilaa maailmassa (mts. 168–169). Näiden perusteluiden perusteella olen laskenut sanan *valkolainen* esiintymät mukaan uudelleen nimeäviin johdoksiin.

Seuraavaksi käsittelen verbijohdoksia, joissa käytetään kantasanoina nimi-
neja *rotu* ja *sukupuoli*:

- 6) On paljon sellaista mihin voin samastua sen vuoksi, miten minut yleensä **rodullistetaan** (RT: 37).
- 7) *Miten sen merkitykset muuttuvat sen liittyessä **sukupuolittuneeseen** ruumiillisuuteen ja seksuaalisuuteen?* (MS:153.)

Nämä verbijohdot ovat aineistossa muuttamisjohdoksia kuten esimerkissä 6 sekä muuttumisjohdoksia kuten esimerkissä 7. Kun nominista johdetaan verbi, oliota tai ominaisuutta ilmaisevasta sanasta tehdään kuvaus prosessista ja valittu johdostyyppi vaikuttaa tuon prosessin laatuun. Esimerkissä 6 adjektiivista *rodullinen* on tehty muutoksen aiheuttamista kuvaava *tA*-johdos *rodullistaa*. Esimerkissä 7 taas substantiivista *sukupuoli* on tehty subjektitarkoitteen muuttumista kuvaava *(i)ttU*-johdos *sukupuolittua*. Esimerkissä 6 johdos on passiivissa ja esimerkissä 7 se on taivutettu NUT-partisiippiin.

Ison suomen kieliopin mukaan nominikantaiset muuttamisjohdot ovat transitiivisia, eli ne saavat täydennyksikseen subjektin ja objektin (ISK §303, §461).

- 8) Minut rodullistetaan usein myös arabiksi – – (RT: 38).

Esimerkissä 8 objektina on akkusatiivimuotoinen persoonapronomini *minut*, mutta subjektia ei ole, koska verbi on passiivimuodossa. Passiivimuotoisuus onkin aineiston muuttamisjohdoksille tyypillistä: verbit *sukupuolittaa* ja *rodullistaa* ovat aineistossa harvoin aktiivimuodossa, eivätkä juuri koskaan saa nimettyä tekijää. Merkitykseltään muuttamisjohdot ovat yleensä kausatiivisia eli ne ilmaisevat tilannetta, jossa subjektitarkoite

kohdistaa toimintansa objektitarkoitteeseen ja aiheuttaa siinä muutoksen (ISK §303, §463). Vaikka sana *rodullistaa* ei ainakaan vielä ole *Kielitoimiston sanakirjassa*, sen merkitystä selvennettiin Kotimaisten kielten keskuksen internetsivulla ”Sanapojintoja vuodelta 2017” seuraavasti: ”arvioida ihmistä ihonvärin, etnisen taustan tai johonkin vähemmistöön kuulumisen kautta” (ks. Kotimaisten kielten keskus). Esimerkissä 8 subjektin identiteetti jää avoimeksi, mutta passiivimuotonsa vuoksi verbi on kuitenkin ymmärrettävissä ihmistarkoitteiseksi ja monikolliseksi (ISK §1315). Passiivimuotoisenakin *rodullistamisen* prosessin aiheuttaja esitetään siis inhimillisenä ja monikollisena.

Muuttamisjohdokset muodostavat myös semanttisia alaryhmiä. Aineiston muuttamisjohdokset sijoittuvat pääasiassa faktiivisten muuttamisjohdosten ryhmään, jossa johdos merkitsee kantasanana tarkoittamaksi tekemistä (ISK § 317).

- 9) Kaikki muu pitää sitten luonnollisesti kirjoittaa auki, nimetä, avata ja tutkia. **Rodullistetut** ihmiset, toimintakyvyltään normien ulkopuolella olevat, naiset (N10: 54).
- 10) – –tietyllä tapaa tietyssä ympäristössä ruumiillis-mentaalisesti muotoutuvat yksilöt tuottuvat **rodullistetuiksi, sukupuolitetuiksi** ja seksuaalistetuiksi – – (MS: 165).

Esimerkissä 9 on valittu substantiivin *ihmiset* määritteeksi *rodullistaa*-verbin passiivinen TU-partisiippi. Partisiippimuodon avulla pidetään esillä sitä seikkaa, ettei *rotu* ole ihmisen luonnollinen ominaisuus, vaan lopputulos toiminnasta, jossa (lauseyhteydessä) määrittelemättömän taho on muuttanut toiminnallaan osan ihmisistä adjektiivin *rodullinen* tarkoittamiksi. Esimerkin 9 ilmaisutapa pitää *rodun* keinotekoisuutta esillä aivan toisella tapaa kuin esimerkiksi ilmaisu *rodulliset ihmiset* tekisi. Adjektiivi *rodullinen* onkin aineistossa *rodullistettu*-sanaa huomattavasti harvinaisempi ja esiintyy vain lainausmerkeissä tai etuliitteen kera. Esimerkissä 10 käytetään niin ikään passiivista TU-partisiippia. Kun verrataan esimerkkiä 10 vaihtoehtoiseen muuttumisjohdoksilla toteutettuun lauseeseen ”– – *yksilöt tuottuvat rodullistuneiksi, sukupuolittuneiksi ja seksuaalistuneiksi* – –”, tulee näkyville, miten muuttamisjohdokset passiivisinakin tuovat lauseeseen jonkinlaisen tekijän ja muutoksen aiheuttajan läsnäolon.

Muuttumisjohdokset ovat puolestaan intransitiivisia, eli ne saavat täydennykseksen ainoastaan subjektin, jonka muuttumista verbi kuvaa (ISK §303).

- 11) Tämä edustaa paitsi **sukupuolittunutta** ja seksualisoitunutta valkoista omistuksenhalua – – (MS: 167).
- 12) Yksi **rodullistuneen** hierarkia-ajattelun ruumiillistumisen muodoista on laajentuva ja haltuunottava suhde tilaan ja sen käyttöön (MS: 166).

Esimerkeissä 11 ja 12 muuttumisjohdokset ovat NUT-partisiippimuodossa, kuten kaikki muutkin vastaavat muuttumisjohdokset aineistossa. Molemmissa esimerkeissä muuttumisjohdokset määrittävät abstraktia substantiivisia, joka hahmottuu niiden ilmaiseman muutoksen läpikäyneeksi tahoksi. NUT-partisiippi ilmaisee molemmissa tapauksissa myös toimintaa, jonka voi hahmottaa jo päättyneeksi – johdokset eivät siis kuvaa meneillään olevaa prosessia, vaan jo uudeksi asiantilaksi muuttunutta päättynyttä prosessia (ISK §522). (Sama pätee myös TU-partisiippimuotoisiin esimerkkeihin 9 ja 10.) Muuttumisjohdosten kohdalla muutoksen aiheuttajaa tai syytä ei ilmaista. Muutoksella ei ole agenttiivista subjektia, sillä muutoksen läpi käyvä subjekti vaikuttaa olevan muutoksen suhteen ei-aktiivinen (ISK §333, §337). David Leen (1992) mukaan intransitiiviset sanavalinnat häivyttävätkin lauseesta toiminnan agentin (mts. 101). Tästä huolimatta verbijohdosten partisiipeilla saadaan kuitenkin aikaan se, että *valkoisen omistuksen halun sukupuolittuminen* ja *hierarkia-ajattelun rodullistuminen* esitetään prosesseina, jotka voivat tapahtua tai olla tapahtumatta. Samalla rakennetaan implisiittisesti kuva ajasta, jolloin prosessit eivät vielä olleet tapahtuneet tai alkaneet. Vastaava adjektiivijohdos ei tässäkään tilanteessa voisi ilmaista samaa asiaa: ”*rodullinen hierarkia-ajattelu*” ja ”*sukupuolinen valkoinen omistuksenhalu*” kuulostavat astetta vähemmän kontingenteilta ilmiöiltä.

Lopuksi käsittelen vielä aineiston *rotuun* ja *sukupuoleen* liittyviä substantiivijohdoksia. Ne ovat joko verbeistä johdettuja teonnimijohdoksia tai adjektiiveista johdettuja ominaisuudennimijohdoksia.

13) *New York Timesin* toimittaja Jodi Kantor tarkastelee Obaman omaa haluttomuutta ottaa **rodullistamista** suoraan esiin tai puuttua siihen – – (MS, loppuviite 29).

14) – – sitä kirjoitetaan **valkoisuuden** etuoikeuden ja normin positiosta käsin – – (RT: 14).

Esimerkissä 13 verbistä *rodullistaa* on tehty teonnimijohdos *-minen*-johtimen avulla. Teonnimijohdokset ilmaisevat kantaverbin esittämän prosessin entiteettinä, joka voi sitten puolestaan olla osallisena muissa prosesseissa (ISK §223). Esimerkissä 14 adjektiivista *valkoinen* taas on johdettu ominaisuudennimi *valkoisuus* -*UUs*-johtimella. *UUs*-johdoksilla ilmaistaan kanta-adjektiivin kuvaamaa ominaisuutta käsitteenä (ISK §175). Molempia esimerkkejä voidaan tarkastella nominalisaationa eli ilmiönä, jossa prosessi tai ominaisuus esitetään asiana (Halliday & Matthiessen 2004: 637). David Leen mukaan tätä kieliopillista prosessia vastaa semanttinen prosessi nimeltä reifikaatio, joka mahdollistaa esimerkiksi tapahtumien abstrahoimisen (Lee 1992: 6, 68, 95).

Minen-teonnimijohdokset voivat saada samoja laajennuksia kuin kantaverbikin (ISK §223):

- 15) Sanan Tyttö voi ajatella kuvaavan kokemani **rodullistamisen** vuoksi minulle saavuttamattomissa olevaa mutta silti minulle (kuten sinullekin) kuuluvaa oikeutta – (RT: 39).

Esimerkissä 15 *rodullistamisella* ei ole tekijää, mutta sen objektimaiseksi kohteeksi hahmottuu yksikön ensimmäinen persoona, joka käy ilmi esimerkiksi *kokea*-verbin MA-infinitiviin possessiivisuffiksista. Teonnimijohdoksen avulla ei kuitenkaan voida ilmaista esimerkiksi tempusta, modusta tai passiivia (ISK §223). Esimerkki 15 havainnollistaa myös hyvin sitä, miten teonnimijohdos mahdollistaa sen, että nominalisoitu prosessi kuvataan osana jotakin toista prosessia: esimerkissä *rodullistaminen* on osa monimutkaista infiniittistä rakennetta, jossa se esitetään syynä sille, ettei tekstin puhujan ole mahdollistaa saavuttaa tiettyä oikeuttaan.

UUs-ominaisuudennimijohdoksia voidaan muodostaa sekä adjektiiveista että ihmistarkoitteisista substantiiveista (ISK §175).

- 16) Kätilön ammatti ei edellytä tänä päivänä **cis-naiseutta*** (N10: 20).
- 17) On kiinnostavaa miettiä, miten ja missä suhteissa **valkoisuus**, sukupuoli ja esimerkiksi ikä vaikuttavat sosiaaliseen tilan antamiseen newyorkilaisessa metrovaunussa? (MS: 158).
- 18) – – **valkoisuus** harvoin puhuttelee meitä tai osaa edes kuvitella meitä lukijoikseen (RT: 42).

Esimerkissä 16 ominaisuudennimi on johdettu ihmistarkoitteisesta substantiivista *cis-nainen*. Esimerkeissä 17 ja 18 käsite *valkoisuus* taas on tehty adjektiivista *valkoinen*. Esimerkeissä 16 ja 17 ominaisuudennimijohdoksia on saattanut motivoida se, että lauserakenne on edellyttänyt substantiivia tai ominaisuudennimeä. Esimerkissä 18 taas olisi ollut mahdollista käyttää ominaisuudennimen sijaan myös ihmistarkoitteisenä substantiivina toimivaa sanaa *valkoiset*: ”*Valkoiset harvoin puhuttelevat meitä tai osaavat edes kuvitella meitä lukijoikseen.*” Ominaisuudennimi *valkoisuus* viitanee esimerkissä 18 abstraktioon tai sosiaaliseen rakenteeseen, jota ihmistarkoitteinen sana *valkoiset* ei ehkä samalla tavalla tavoittaisi.

Yllä kuvatuista erilaisista johdoksista erityisesti *rodullistamista* ja *valkoisuutta* voidaan tarkastella myös suomennettuina tieteellisinä termeinä. Tällöin ne voidaan nähdä käänöslainoina eli suomenkielisistä aineksista todennäköisesti englanninkielisten mallien mukaisesti rakennettuina sanoina (ISK §146). Tulkintaa sanoista tieteellisinä termeinä tukee se, että molemmat esiintyvät aineistossa tiuhempaan kuin muut vastaavat johdokset. Lisäksi aineistossa esiintyy myös määritelmiä käsitteistä:

Rodullistamisella tarkoitetaan sitä, että vaikka jo moneen kertaan on tieteellisesti todistettu, ettei biologisia rotuja ole olemassa ja kaikki ihmiset ovat ihonväristään huolimatta aivan samanlaisia, on silti monenlaisia sosiaalisia rakennelmia ja prosesseja, joissa meidännäköisemme ihmiset tulevat yhä edelleen kohdelluksi/ulossuljetuksi ja nähdyksi/häivytetyksi historiallisten, kolonialististen, imperialististen, kapitalististen rotumääritelmien mukaisesti tietyin väkivaltaisain tavoin. (RT: 28–29.)

Valkoisuuden tutkimusta alkoi 1900–2000-lukujen vaihteessa ilmaantua humanistis-yhteiskuntatieteelliseen kenttään yhä enemmän täydentämään postkoloniaalista keskustelua (MS: 153).

– – valkoisuudella en tarkoita ketään yksittäistä, tietynlaista valkoisista ihmisistä vaan näkymätöntä valkoisuuden normia – – (RT: 27).

Rodullistamista vastaa englanninkielinen termi *racialization*. Esimerkiksi Karim Murji ja John Solomos määrittelevät tämän yhteiskunta- ja humanistisissa tieteissä käytetyn termin tarkoittavan prosesseja, joissa rakennetaan ideoita rodusta ja nostetaan ne merkitykselliseen asemaan toiminnan pohjaksi (Murji & Solomos 2005: 1). *Valkoisuus* taas toimii käännöksenä sanalle *whiteness*. Esimerkiksi Valerie Babb erottaa *valkoisuuden* teoksessaan *Whiteness visible* (1998) ihonväristä ja määrittelee termin kuvaavan valkoisista palvelevaa etuoikeuksien järjestelmää (mts. 9). Taulukkoon 6 on koottu vielä sukupuoleen ja rotuun liittyvien johdosten määrä aineiston eri teoksissa.

Taulukko 6. Johdokset uudelleen nimeävässä tehtävässä

	<i>Noin 10 myyttiä feminismitä</i>	<i>Ruskeat Tytöt</i>	<i>Muuttuva sukupuoli</i>	Yhteensä
Johdokset uudelleen nimeävässä tehtävässä rotuun ja sukupuoleen liittyvän sanaston yhteydessä	6	36	108	150

5.2 Yhdyssanat

Aineiston rotua ja sukupuolta koskevat yhdyssanat ovat pääasiassa määritisyhdyssanoja, jotka koostuvat kahdesta osasta. Määritisyhdyssanan alkuosa on määriteosa, joka modifioi jälkiosan eli edusosan merkitystä (ISK §408). Edusosa taas on yhdyssanassa semanttisesti hallitsevassa asemassa: yhdyssana ilmaisee sen kanssa samaan luokkaan kuuluvaa entiteettiä, jota määriteosa sitten täsmentää tai rajaa. Määritisyhdyssanat ovatkin usein edussanansa hyponyymejä eli alakäsitteitä. (ISK §404, §408).

- 19) – – Sananvapaus ja perinteiset perhearvot sekä terveet **sukupuolirakenteet** pitää turvata (N10: 48).

Esimerkissä 19 yhdyssanan *sukupuolirakenteet* edussana on *rakenteet*, ja näin yhdyssana merkitsee siis (sosiaalisten) rakenteiden alakategoriaa. Edussanan määriteosana on sana *sukupuoli*, joka rajaa edusosan merkitystä, niin että lopputuloksena on (sosiaalisten) rakenteiden sukupuolta koskeva alakategoria *sukupuolirakenteet*.

Aineistossa esiintyy jonkin verran yhdyssanoja, joiden edusosa viittaa kielelliseen ilmaukseen ja siitä yhdysmerkillä erotettu määriteosa taas kielenainekseen:

- 20) – – näkemäni tarjoa tukea sille, että minun pitäisi käsitteellistää sitä jyrkän **rotu-käsitteen** avulla (MS: 169).
- 21) Käytän **rotu-san**an ympärillä usein lainausmerkkejä – – (MS: 155).
- 22) **White supremacy-termiä** on hankala suomentaa, eikä sitä vastaavaa lainasanaa ole käytössä suomen kielessä (MS: 189, loppuviite 11).

Ison suomen kieliopin mukaan yhdysmerkillä erotetaan tällaisissa yhdyssanoissa sitaatinomainen osa muusta kielenkäytöstä (ISK §401). Niitä käytetään aineistossa kohdissa, joissa on metakieltä eli puhetta tekstin kielestä ja kielellisistä valinnoista (Johnstone 2002: 221). Niiden avulla kiinnitetään huomio siihen, ettei puheena ole sanan tarkoite, vaan juuri kieli ja sanat itsessään. Esimerkkien 20, 21 ja 22 yhdyssanojen voidaan siis ajatella ottavan etäisyyttä käytetystä kielestä ja nostavan sen tarkastelun kohteeksi.

Seuraavaksi käsittelen yhdyssanoja, jotka muokkaavat sanan *sukupuoli*, siitä johdettujen sanojen ja vastaavan käsitteen alakäsitteiden alaa täsmentävällä etuliitteellä.

- 23) Tähän tietenkin sisältyy ajatus **transsukupuolisuuden** ja **intersukupuolisuuden** ymmärtämisestä osaksi muuttuvaa ja uudistuvaa sukupuolimerkitysten järjestelmää (MS: 162).
- 24) Jos olet **transtyttö** tai jotakin muuta kuin tyttö tai poika, toivon että tiedät, että kirjoitan vaillinaisine kykyineni myös sinulle (RT: 39).
- 25) **Cis-sukupuolinen** henkilö ei ole **trans-**, **inter-** tai **muunsukupuolinen** (N10: 20).

Esimerkin 23 yhdyssana *transsukupuolisuus* ja esimerkin 25 yhdyssana *transsukupuolinen* ovat leksikaalistuneita ja löytyvät *Kielitoimiston sanakirjasta*, joka määrittelee ne seuraavasti: ”joka tuntee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen” (mt. s.v. *transsukupuolinen*). Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskuksen sanastosta taas löytyy seuraava, hieman laveampi määritelmä: ”Transsukupuolisen henkilön sukupuoli-identiteetti voi

olla mies, nainen ja/tai jotain muuta” (mt.). Edussanan määriteosana on alun perin latinasta peräisin tuleva lokatiivinen etuliite *trans-* (ISK §172), joka merkitsee jonkin ylittävää tai tuolla puolen olevaa. Esimerkeissä etuliite viitanee kuitenkin sille sukupuolen moninaisuutta käsittelevässä diskurssissa annettuun merkitykseen ilmiöistä, joissa ihmisen kokemus omasta sukupuolestaan ei ole yhtäläinen syntymässä annetun sukupuolimääritelmän kanssa (ks. Trasek ry: ”Käsitteitä”). Esimerkin 24 yhdyssanassa *transtyttö* taas etuliite *trans-* määrittää edusosaa *tyttö*. Näin edussana *tyttö* saa määritteen, joka rajaa sen tarkoittamaan niitä tyttöjä, joiden kokemus sukupuolestaan ei vastaa syntymässä annettua sukupuolimääritelmää.

Esimerkin 23 sana *intersukupuolisuus* ja esimerkin 25 sana *intersukupuolinen* määritellään niin ikään *Kielitoimiston sanakirjassa*: ”jolla on sekä miehen että naisen sukupuolisia ominaisuuksia” (mt. s.v. *intersukupuolinen*). Sanaa *intersukupuolisuus* voi pitää myös käänöslainana vastaavasta englanninkielisestä termistä *intersex*, joka esimerkiksi tutkija Iain Morelandin mukaan tarkoittaa paitsi sitä, ettei lapsen sukupuolta voida määrittää sukuelinten ulkonäöstä, myös mies- tai naissukupuolille epätyypillisiä kromosomeja tai hormonaalista toimintaa (Moreland 2014: 111). Esimerkissä 25 käytetään myös sanaa *muunsukupuolinen*. Kielitoimiston sanakirjan mukaan sanaa käytetään ”henkilöstä jonka sukupuoli-identiteetti ei ole yksiselitteisesti miehen t. naisen vaan näiden väliltä, näiden yhdistelmä tms.” (mt. s.v. *muunsukupuolinen*). Sekä Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskuksen että Pirkanmaan Setan sanastot mainitsevat lisäksi, että vaikka *muunsukupuolinen* voi olla yleiskäsite ei-binäärisille sukupuolikokemuksille, kaikki eivät koe termiä omakseen. Jälkimmäinen lähteistä mainitsee perusteluksi, että termin voi ajatella implikoivan, että on olemassa kaksi varsinaista sukupuolta, ja joiden lisäksi on vielä muita sukupuolia (mt).

Esimerkin 25 sana *cis-sukupuolinen* on tullut *Kielitoimiston sanakirjaan* vuonna 2018. Sanakirja hyväksyy sanasta kirjoitusasun sekä väliviivalla että ilman. *Cis-sukupuolinen* määritellään sanakirjassa seuraavasti: ”joka kokee sukupuoli-identiteettinsä vastaavan syntymänsä yhteydessä määritettyä sukupuolta” (mt. s.v. *cissukupuolinen*). *Cis-*etuliite on niin ikään peräisin latinasta ja merkitsee samalla puolella olevaa (Aultman 2014: 61). Termin uutuudesta suomalaisessa keskustelussa kertonee se, että aineistossa *cis-*etuliitteisiä sanoja selvennetään alaviittein, vaikka tekstissä ei muuten juuri käytettävissä alaviitteitä:

”Cis-liitteellä ilmaistaan, että henkilön sukupuoli-identiteetti ja sukupuolen ilmaisu vastaavat hänen syntymässä määritettyä sukupuoltaan ja siihen liitettyjä kulttuurisia

odotuksia. Cis-sukupuolinen henkilö ei ole trans-, inter- tai muunsukupuolinen” (N10: 20, alaviite).

”Ihminen, joka kokee sukupuolensa ja ilmaisee sitä pääosin syntymässään saamansa sukupuolimääritelmän mukaisesti ja sille ominaisesti. (Määritelmä oma, Setan määritelmää mukailleen.)” (RT: 33, alaviite 1.)

B. Aultman kirjoittaa artikkelissaan ”Cisgender” termin olevan peräisin 1990-luvun transaktivisteilta, jotka ovat ajatelleet, että tunnusmerkittömien sanojen *mies* ja *nainen* käyttäminen normalisoi ja luonnollistaa cissukupuolisuutta (mas. 61–62). Tunnusmerkisyys tarkoittaa morfologiassa sitä, että kahdesta samaan luokkaan kuuluvasta muodosta tai rakenteesta toinen on monimutkaisempi ja käytöltään rajoittuneempi (VISK, määritelmät). Matti Larjavaaran mukaan morfologinen tunnusmerkisyys tarkoittaa yleensä myös semanttista tunnusmerkisyttä, mitä hän kylläkin pitää kyseenalaisena terminä, joskin hyödyllisenä vastakohtien tarkastelussa (Larjavaara 2007: 151, alaviite f). Voitaisiin siis ehkä ajatella sanojen *mies* ja *nainen* muodostavan tunnusmerkittömien sukupuolten joukon, jonka tunnusmerkkisiksi vastakohtiksi rakenteensa puolesta monimutkaisemmat sanat kuten *transmies* tai *muunsukupuolinen* asettuvat. Tunnusmerkisyttä on käsitelty myös tutkimuksissa, jotka käsittelevät kielten mieskeskeisyyttä. Mieskeskeisyydellä tarkoitetaan sitä, että miehet esitetään useissa kielissä ihmisyyden perustapauksena, ja esimerkiksi naiset taas tunnusmerkkisinä poikkeuksina (Engelberg 2016: 13, 26). Sukupuolta merkitään kielenkäytössä epäsymmetrisesti, kun sukupuoli merkitään näkyville esimerkiksi erilaisin etuliittein ja johtimin useammin naisista kuin miehistä puhuttaessa (Engelberg 2016: 25). Sukupuolen moninaisuus tuo kielen mieskeskeisyyden tutkimukseen kuitenkin uuden näkökulman, samoin kuin aktiivinen puuttuminen tunnusmerkisyteen sananmuodostuksen avulla.

Tunnusmerkisyteen on puututtu lisäämällä sanan eteen etuliite *cis-* samalla tavoin kuin aiemmin esitellyissä etuliitteellisissä yhdyssanoissa. Kun puhutaan miehestä, jonka sukupuoli vastaa hänen syntymässä määriteltyä sukupuoltaan, voidaan käyttää sanan *mies* sijaan sanaa *cismies* (Aultman 2014: 61-62). Tämä onkin aineistossa yleinen strategia:

26) **Cis-miehenä** oleminen on niin tavallinen ja itsestään selvä asia, ettei sitä tarvitse kirjoittaa auki (N10: 54).

27) Ja jos on **cis-heteromies**, niin saa olla, se ei kuitenkaan tarkoita erityistä asemaa yhteiskunnassa (N10: 55).

(Esimerkissä 27 mukaan on lisäksi liitetty toinen latinankielinen etuliite *hetero-*, jolla viitataan tässä seksuaaliseen suuntautumiseen.) *Cis-*etuliitteen avulla on siis kehitetty morfologisesti tunnusmerkkinen sana, joka viittaa rajoitetusti ryhmään, jota on aiemmin

pidetty normatiivisena perustapauksena. Aiemmin perustapauksena toimineella luokalla *mies* onkin nyt (ainakin) kaksi tietyn piirteen suhteen vastakkaista alaluokkaa *cismies* ja *transmies*. Samalla tavoin sukupuolen kategorian tasaveroisina alaluokkina näyttäytyvät *trans-*, *inter-*, *cis-* ja *muunsukupuolisuus*. Susan Stryker rinnastaa teoksessaan *Transgender History* (2008) *cis*-etuliitteen käyttämisen tapaan mainita ihmisen ihonväri paitsi ei-valkoisista ihmisistä, myös valkoisista ihmisistä puhuttaessa. Tällaisten strategioiden avulla voidaan siis koettaa muuttaa siis ajatusta siitä, mikä tietyn luokan ääneen lausumaton normi ja perustapaus on.

Aineistossa esiintyy myös koko joukko *ei*-etuliitteen avulla muodostettuja yhdyssanoja. Niiden avulla luodaan uusia kategorioita sanallistamalla kielessä aiemmin koodaamattomiksi jääneitä vastakohta-asetelmia.

28) Rodullistaminen on rasismien ylläpidon kannalta elintärkeä prosessi: sillä pidetään **ei-valkoiset** ihmiset ruodussa (RT: 29–30).

29) Ensimmäinen, ehdoton etuoikeuteni on **ei-mustuus** (RT: 36).

30) – – oletus kansakunnan läpivalkeisuudesta, yhdenmukaisuudesta ja yhtenäiskulttuurista on Suomessakin tuottanut valkoisten ylivaltaa suhteessa **ei-valkoisiin** etnisiin vähemmistöihin (MS: 164).

Ison suomen kieliopin mukaan *ei*-alkuiset sanat ovat esimerkiksi *epä*-alkuisia sanoja vaikiutumattomampia (ISK §172), ja Matti Larjavaara mainitsee teoksessaan *Pragmase-mantiikka*, että ne ovat loogista kontradiktorisuutta eli poissulkevuutta osoittavina luonnollisessa kielessä harvinaisia (Larjavaara 2007: 146–147). Kieltoprefiksillisten sanojen vastakohtana on tavallisesti edusosana oleva sana ilman prefiksiä (ISK §172). Tällaiset vastakohtaparit ovat komplementaarisia eli toisiaan täydentäviä, ja implikoivat toinen toisensa olemassaoloa (Saeed 1997: 66–67; Varis 1998: 89). Esimerkissä 28 *ei*-valkoisten ihmisten vastakohtaksi hahmottuvat siis valkoiset ihmiset, esimerkissä 29 *ei*-mustuuden vastakohtana on mustuus, ja esimerkissä 30 *ei*-valkoisen etnisten vähemmistöjen vastakohtaksi voi hahmottaa valkoisen enemmistön. Samalla kun esimerkeissä kerrotaan jotakin *ei*-alkuisella sanalla kuvatusta ryhmästä, vähintäänkin oletetaan myös vastakohtan olemassaolo ja enimmillään implikaation avulla kerrotaan jotakin myös tästä ryhmästä: esimerkki 28 implikoi, ettei rodullistamisen prosessi kohdistu valkoisiin, esimerkissä 29 annetaan samalla ymmärtää, ettei mustuus näyttäyty tekstin puhujalle etuoikeutena, ja esimerkissä 30 kerrotaan (tosin melko itsestään selvästi), ettei valkoisten ylivalta kohdistu valkoiseen enemmistöön. Käyttämällä tekstissä komplementaarisesti vastakohtaisia ryhmänimityksiä, annetaan samalla ymmärtää jotakin vastakkaisena esitetyn ryhmän tilanteesta, joka ei ehkä tulisi samalla tavalla näkyviin vaihtoehtoisissa ilmauksissa.

Viimeisenä käsittelen sellaisia yhdyssanoja, joissa on määriteosana rotuun tai sukupuoleen liittyvä sana ja edusosana mentaali- tai kommunikaatioverbistä johdettu nominaalistus:

- 31) Ihminen, joka kokee sukupuolensa ja ilmaisee sitä pääosin syntymässään saamansa **sukupuolimääritelmän** mukaisesti ja sille ominaisesti (RT: 33).
- 32) Lähestyn valkoisuuden ongelmaa nyt ensiksikin valkoisuudesta eroon pyrkimisen, toiseksi valkoisten etuoikeuksien purkamisen ja kolmanneksi **rotuajattelun** hylkäävän kosmopoliittisen humanismin näkökulmasta (MS: 157).

Ison suomen kieliopin mukaan silloin, kun yhdyssanan edusosa on verbikantainen, substantiivi, nominatiivi- ja genetiivimuotoiset määriteosat voivat vastata kantaverbin saamaa subjektia, objektia tai paikallissijaista adverbia (ISK §414). Esimerkkien 31 ja 32 yhdyssanojen määriteosia voisi siis ajatella objekteina edusosien kantaverbeille ja koko yhdyssanoja nominaalistuksina esimerkiksi seuraavanlaisista ilmauksista: ”[joku] määrittelee sukupuolen [joksikin]” ja ”[joku] ajattelee rotua [jonakin].” Niitä voidaan siis tulkita samaan tapaan kuin muitakin nominaalistuksia: ne esittävät jonkin prosessin yleisesti tunnettuna ilmiönä, ja kadottavat samalla osan lauseenjäsenistään (Halliday & Matthiessen 2004: 637). Kontekstin perusteella pystytään toki päättämään jotakin toimijoista määrittelyn ja ajattelun taustalla, mutta aivan itsestään selvää niiden selvittäminen ei kuitenkaan ole.

Aina ei ole myöskään helppoa erottaa, vastaako määriteosa subjektia, objektia vai paikallissijaista adverbialia:

- 33) – – ihmiset tulevat yhä edelleen kohdelluksi/ulossuljetuksi ja nähdyksi/häivytetyksi historiallisten, kolonialististen, imperialististen, kapitalististen **rotumääritelmien** mukaisesti tietyin väkivaltaisain tavoin (RT: 28–29).
- 34) **Miesoletetun** pitäisi varmaan toimia normeja vastaan ollakseen hankala (N10: 50).
- 35) Suomalaisessa valkoisuuden läpäisemässä kulttuurissa muotoutuviin subjekteihin on juurrutettu lujasti oletus valkoisuuden normaaliudesta ja kansallisen **valkoisuusoletuksen** kautta myös valkoiseen ”suomalaisuuteen” liittyvistä itsestään selvistä etuoikeuksista (MS: 166).

Esimerkki 33 näyttää samanlaiselta kuin esimerkit 31 ja 32, joissa määriteosa viittaa objektiin. On kuitenkin mahdollista ajatella tätä tapausta myös seuraavanlaisen lauseen nominaalistuksena: ”[joku] määrittelee [jonkin] roduksi”. Tällöin määriteosa vastaisikin predikatiiviadverbialia. Esimerkin 34 määriteosa *mies* vastaa samalla tavalla lauseen ”[joku] olettaa [jonkun] mieheksi” predikatiiviadverbialia. Esimerkki 35 on

vaikeammin tulkittavissa, mutta sen kongruentti muoto voisi kuulua: ”[joku] olettaa kansan valkoiseksi”.

Yllä kuvatun kaltaisia yhdyssanoja voi tarkastella myös systeemis-funktionaalisen kielentutkimuksen projektio-termin avulla. Projektion tarkoitetta erilaisia tapoja merkitä jokin kielellinen ilmaus tietoisien mielen tuotteeksi, ja projisoivissa ilmauksissa on yleensä mukana joko mentaali- tai kommunikaatioverbi. Kielellinen ilmaus voidaan siis esittää joko ihmisten välisessä kommunikaatiossa sanallistetun (tai muiksi symbolisiksi merkeiksi muutetun) tietoisuuden tuotteena tai sisäisen, mentaalisen tietoisuuden tuotteena (Shore 2005: 52–53). Projektion voidaan merkitä eri tavoin erilaisissa kielten rakenteissa (Halliday & Matthiessen 2004: 606), ja käsitellenkin sitä myös seuraavassa luvussa lausekkeiden yhteydessä sekä viimeisessä analyysiluvussa tekstin tasolla. Vaikka projektorakennetta ei tietääkseni ole tarkasteltu yhdyssanojen yhteydessä, se näyttää valaisevan sellaisia aineiston tapauksia, joissa on edusosana kommunikaatio- tai mentaaliverbeistä johdettu nomini ja määriteosana sukupuoli tai rotuun liittyvä sana, joka vastaa verbin predikatiiviadverbiaalitäydennystä.

Martin ja White (2005) käsittelevät projektion ilmauksia suhtautumisen teoriassa mm. lähteiden ilmaisemisen (*attribution*) keinona (mts. 111). Tällä he tarkoittavat erilaisia muotoiluja, joilla kerrotaan lukijalle, että tekstissä esitetty kanta on peräisin ulkopuolisesta lähteestä, ja näin annetaan tilaa muillekin mahdollisille tulkinnoille tilanteesta. Ilmauksen muotoileminen projektiona siis esittää sen kontingenttina ja subjektiivisena arviona. (Martin & White 2005: 104–105, 111.) Esimerkki 33 voisi esimerkiksi kuulua myös: ”*ihmiset tulevat yhä edelleen kohdelluksi – – historiallisten – – rotujen mukaisesti – –.*” Vertaamalla muokattua esimerkkiä esimerkkiin 33 tulee näkyviin yhdysosan *rotumääritelmä* vaikutus. Sen avulla pidetään esillä, että rotuluokittelu on inhimillisen ajattelun ja toiminnan tulosta ja lukijalle annetaan mahdollisuus muodostaa oma kantansa tuosta määrittelykäytännöstä. Esimerkkien 34 ja 35 kohdalla voidaan puhua paitsi projektion, myös episteemisen modaalisuuden ilmaisemisesta. Episteemisellä modaalisuudella tarkoitetaan puhujan erilaisia tapoja osoittaa suhtautumistaan tiedon todennäköisyyteen (ISK: §1556). Yhdyssanat *miesoletettu* ja *valkoisuusoletus* ilmaisevat ensinnäkin, että käsitys sukupuolesta tai valkoisuudesta on inhimillisen ajattelutoiminnan tulosta, ja toiseksi, että puhujan mukaan on mahdollista, ettei tuo syntynyt käsitys vastaa totuutta. Taulukossa 7 nähdään kootusti yhdyssanojen määrät aineiston eri teoksissa.

Taulukko 7. Yhdyssanat uudelleen nimeävässä tehtävässä

	<i>Noin 10 myyttiä feminismissä</i>	<i>Ruskeat Tytöt</i>	<i>Muuttuva sukupuoli</i>	Yhteensä
Yhdyssanat uudelleen nimeävässä tehtävässä rotuun ja sukupuoleen liittyvän sanaston yhteydessä	24	12	28	64

5.3 Lainasanat

Aineistossa esiintyy myös paljon lainasanoja. Kuten jo aiemmin on tullut esiin, monet edellisessä alaluvussa käsitellyistä yhdyssanojen etuliitteistä on lainattu latinasta.

36) **Cis-sukupuolinen** henkilö ei ole **trans-**, **inter-** tai muunsukupuolinen (N10: 20).

Esimerkin 36 etuliitteet *trans-*, *cis-* ja *inter-* ovat kaikki latinankielisiä paikkaa merkitseviä eli lokatiivisia ilmauksia. Tässä esimerkissä ne on liitetty edusosaan yhdysviivalla, mutta ne esiintyvät aineistossa myös ilman yhdysviivaa.

Lainattujen etuliitteiden lisäksi aineistossa on lainattu myös kokonaisia sanoja, jotka viittaavat jollakin tavalla rotuun tai sukupuoleen. Nämä ovat kaikki lainoja englannin kielestä.

37) Vielä jonkin aikaa sitten saatoin tutkijana kirjoittaa, että valkoisen terrorin tai valkoisen ylemmyyden ja ylivallan (*white supremacy*) kysymys näyttäytyy Suomessa hyvin erilaisena kuin Yhdysvalloissa (MS: 156).

38) Vaikuttaa siltä, että suomenkieliset rodullistetut ihmiset käyttävät tällä hetkellä yhä useammin itsestään englanninkielisiä termejä **Person/People of Color/PoC**. – Käytän myös sanoja **WoC** ja **GoC (Woman/ Girl of Color)**, joissa yhdistyy kätevästi molemmat sanat, sekä Ruskeat että Tytöt. (RT: 30.)

39) **White guilt**, samoin kuin **male-guilt**, on hyödytöntä yhdenvertaisuutta edistettäessä (N10: 57).

Esimerkissä 37 on kyse tieteelliselle tekstille tyypillisestä tavasta antaa lukijalle tärkeä käsite myös alkuperäiskielellä. Esimerkissä vieraskielisyyttä on korostettu myös typografisin keinoin kirjoittamalla sana sulkeisiin ja kursivoilla. Kun jokin sana lainataan äänne- ja kirjoitusasuineen toiseen kieleen, lainaa kutsutaan sitaattilainaksi (ISK §150). Esimerkeissä 38 ja 39 lienee kyse tästä. Esimerkissä 38 tekstikatkelman aiheena ovat kieli ja termit itsessään, ja kirjoittaja perustelee tarvetta lainata englanninkielisiä sanoja

Person/People of Color/PoC ja *WoC (Woman of Color)* sekä *GoC (Girl of Color)* seuraavasti:

”Nuo sanat ovat kauniita ja kuvaavia itsessään, ja hyvä niin, koska niitä olisi vaikea kääntää suomeksi, sillä ne kääntyvät kielioppisääntöjemme vuoksi muotoon värilliset ihmiset, joka taas kuulostaa vanhalta, rasisiselta termiltä *coloreds/ colored people*. Suomen kieli on täynnä anglismeja, myös tämä voidaan ottaa käyttöön. Meillä on valta ja oikeus muokata suomen kieltä.” (RT: 30.)

Lainauksen perusteena on siis erityisesti se, että suomenkielisiä vastineita on vaikea kehittää kääntämällä ilman, että käänös olisi vaarassa sekaantua rasisististen termien kanssa. Lisäksi sanoilla on kirjoittajan mukaan esteettistä arvoa. Esimerkin 39 lause taas esiintyy tekstikatkelmassa, jolle on annettu otsikko ”White guilt eli valkoisen ihmisen syyllisyys etuoikeuksistaan (N10: 56)”. Katkelmassa käytetään termistä *white guilt* lisäksi suomenkielisiä vastineita *valkoinen syyllisyys* ja *valkoisten syyllisyys* (mp). Esimerkin 39 sitaattilainat *white guilt* ja *male-guilt* ovat kuitenkin mahdollisesti ytimekkäämpiä muotoja termeistä, tai ehkä englanninkieliset termit on haluttu saattaa lukijan tietoisuuteen samalla tavoin kuin tieteellisissä teksteissä on tapana. Rotuun ja sukupuoleen liittyvien lainasanojen määrä eri aineistoteksteissä on näkyvillä taulukossa 8.

Taulukko 8. Lainasanat uudelleen nimeävässä tehtävässä

	<i>Noin 10 myyttiä feminismissistä</i>	<i>Ruskeat Tytöt</i>	<i>Muuttuva sukupuoli</i>	Yhteensä
Lainasanat uudelleen nimeävässä tehtävässä rotuun ja sukupuoleen liittyvän sanaston yhteydessä	8	6	15	29

5.4 Yhteenveto: Sananmuodostuksen keinojen uudelleen nimeävä käyttö

Yllä olen käynyt läpi erilaisia aineistossa esiintyviä sananmuodostuksen tapoja rotuun ja sukupuoleen liittyvien kokemusten uudelleen nimeämiseksi. Olen käsitellyt adjektiivijohdoksia, verbijohdoksista muuttumis- ja muuttamisjohdoksia ja substantiivijohdoksista teon- ja ominaisuudennimijohdoksia. Olen käsitellyt myös yhdyssanoja, joiden määriteosana on kielenaines sekä yhdyssanoja, joissa on täsmentäviä tai vastakohtaisuutta ilmaisevia etuliitteitä. Lisäksi olen käsitellyt yhdyssanoja, joiden edusosa merkitsee määriteosan ilmiön tietoisesta mielen tuotteeksi. Kuten on jo tullut esiin, monet näistä sanoista lienevät käänöslainoja englanninkielisistä vastaavista termeistä, mutta mukaan mahtuu

myös vain suomenkielisessä keskustelussa esiintyviä sanoja kuten *muunsukupuolinen*. Toisinaan suomen kieli on tarjonnut varmasti myös useita erilaisia käännösmahdollisuuksia englanninkielisille sanoille: esimerkiksi termi *racialization* voisi *rodullistamisen* sijaan kääntyä myös miltei yhtä hyvin termiksi *rodullistus**, joka tosin viestisi ehkä edellistä kertaluontoisemmasta ja mahdollisesti valmiiksi saatetusta prosessista (ks. ISK §223). Lisäksi olen käsitellyt muista kielistä lainattuja sanoja, joilla joko annetaan lukijalle intertekstuaalisia viitteitä keskusteluun toisella kielellä tai nimetään ilmiöitä, koska joitakin ilmaisuja on vaikeaa kääntää suomen kielelle.

Näyttää siltä, että johdoksia käytetään erityisesti sosiaalisten rakenteiden toiminnan kuvaamiseen. Muuttumis- ja muuttamisjohdoksien *sukupuolittua* ja *rodullistaa* yhteydessä nimetään usein muutoksen läpi käyvä kohde, muttei juuri koskaan agenttiivista tekijää. Abstrakti ominaisuudennimi *valkoisuus* taas voi esiintyä tekijänä konkreettisemmän ihmistarkoitteisen tekijän sijaan. Agenttiivinen tekijä on kadonnut myös sellaisista yhdyssanoista, joissa nominaalistetaan jokin projektiorakenne, kuten esimerkiksi sanoissa *miesoletettu* tai *rotumääritelmä*. Ehkä sosiaalisten rakenteiden toimintaa kuvattaessa halutaankin keskittyä prosessien ja niiden vaikutusten kuvailuun yksittäisten toimijoiden nimeämisen sijaan. Tällöin prosessien taustalla vaikuttavana syynä näyttäytyvät yksilötoimijoiden sijaan näiden toimintamahdollisuuksia määrittävät sosiaaliset rakenteet. Taulukossa 9 on näkyvillä kootusti eri uudissanojen määrä aineiston eri teksteissä. Johdosten määrä *Muuttuva sukupuoli* -teoksessa on huomattava, mikä saattaa selittyä sillä, että tekstissä toistuvat tiuhaan tietyt johdoksilla ilmaistut tieteelliset käsitteet.

Taulukko 9. Sananmuodostuksen keinot uudelleen nimeävässä tehtävässä

Sananmuodostuksen keinot uudelleen nimeävässä tehtävässä	<i>Noin 10 myyttiä feminismistä</i>	<i>Ruskeat Tytöt</i>	<i>Muuttuva sukupuoli</i>	Yhteensä
Yhdyssanat	24	12	28	64
Lainasanat	8	6	15	29
Yhteensä	38	54	151	243

6 Eriasteisiin tarkoitteisiin viittaavat lausekkeet ja syntaktiset keinot niiden merkitysten muokkaamisessa

Edellisissä analyysiluvuissa on käsitelty sitä, miten typografian avulla otetaan etäisyyttä aiemmasta kielenkäytöstä sekä sitä, miten sananmuodostuksen avulla uudelleen nimetään rotuun ja sukupuoleen liittyviä ilmiöitä. Tässä analyysiluvussa käsitellään merkitysten muokkaamiseen käytettyjä syntaktisia keinoja, eli lausekkeiden ja lauseiden muodostusta. Lauseke on yhden tai useampien sanojen muodostama, useimmiten yhtäjaksoinen kokonaisuus. Monisanainen lauseke rakentuu yhden sanan ympärille sen laajennukseksi. Lausekkeen keskeisintä sanaa kutsutaan edussanaksi, ja sen laajennukset voidaan jakaa pakollisiin täydennyksiin ja mahdollisiin määritteisiin. (ISK §439.) Tarkastelen tässä luvussa erityisesti sellaisia substantiivilausekkeita, joiden avulla luokitellaan ja nimetään rotuun ja sukupuoleen liittyviä ilmiöitä. *Ison suomen kieliopin* mukaan substantiivilausekkeen eli NP:n (vakiintunut lyhenne termistä *noun phrase*) edussana voi olla paitsi substantiivi, myös pronomini, numeraali tai substantiivimaisesti käytetty adjektiivi tai partiisiippi (ISK §442).

Olen jäsentänyt erilaisten lauseketyyppien tarkastelun sen mukaan, millaisiin tarkoitteisiin käsiteltävien substantiivilausekkeiden edussanat viittaavat. Jaottelu perustuu John Lyonsin (1977) eriasteisten tarkoitteiden erotteluun (mts. 442–446; Karvonen 1995: 143–144). Karkeasti ottaen Lyons erottelee toisistaan konkreettiset, abstraktit ja jotakin väittävät tarkoitteet sekä niihin viittaavat sanat. Soveltamalla erottelua aineiston rotuun ja sukupuoleen viittaaviin substantiivilausekkeisiin on mahdollista jäsentää sitä, millaisia merkityksiä erilaisilla lausekemuodostelmilla rakennetaan. Tarkastelen lausekkeiden sisäisen rakenteen ohella myös sitä, miten eriasteisiin tarkoitteisiin viittaavat lausekkeet kytketään lauseissa osaksi prosesseja. Tässä apunani on semanttisten roolien teoria. Semanttiset roolit, kuten agentti, patientti ja tulos, ovat yleistyksiä verbin täydennysten rooleista suhteessa verbin kuvaamaan toimintaan, tapahtumaan tai tilaan (ISK §446, Laitinen 1988: 160).

6.1 Ensimmäisen asteen tarkoitteisiin viittaavat lausekkeet

John Lyonsin (1977) mukaan ensimmäisen asteen tarkoitteet ovat tilassa sijaitsevia fyysisiä olioita, jotka ovat kenen tahansa havaittavissa (mts. 442–443). Tyypillisimpiä ensimmäisen asteen tarkoitteita ovat ihmiset ja muut personifoidut oliot, ja muita ovat

esimerkiksi eläimet ja esineet (mp). Konkreettisiin tarkoitteisiin viittaavat substantiivit kuten *poika*, *kissa* ja *pöytä* ovat siis Lyonsin luokittelussa ensimmäisen asteen tarkoitteisiin viittaavia sanoja (Lyons 1977: 446). Myös esimerkiksi erisnimillä, persoonapronomeineilla ja kuvailevilla lausekkeilla viitataan ensimmäisen asteen tarkoitteisiin (mp).

Naiivi realismi, johon ensimmäisen asteen tarkoitteiden määritelmä perustuu (ks. Lyons 1977: 442), muuttuu sosiaalisen konstruktionismin viitekehyksessä joiltakin osin kyseenalaiseksi. Yksi Lyonsin ensimmäisen asteen tarkoitteisiin viittaavista esimerkkisubstantiiveista on sukupuolittava sana *poika* (mts. 446). Kuitenkin esimerkiksi tämän tutkielman aineiston teksteissä kyseenalaistetaan se, että ihmisen sukupuoli olisi ensimmäisen asteen tarkoitteiden tapaan yleisesti kenen tahansa havaittavissa. Toisaalta Lyonsin erottelu perustuu paitsi ontologisiin oletuksiin, myös tutkimukseen kielten rakenteesta: useissa kielissä muodon kannalta yksinkertaisimmat sanat viittaavat suurimaksi osaksi ensimmäisen asteen tarkoitteisiin (Lyons 1977: 445; ks. myös Lee 1992: 4–5). Kun siis käsittelen tässä tutkielmassa sukupuolen tai rodun mukaan ihmisiä luokittelevia ilmauksia ensimmäisen asteen tarkoitteina, teen niin, koska vaikuttaa siltä, että ne ovat kieleen sellaisina historian saatossa koodautuneet.

Tarkastelen ensimmäisenä yksisanaisia lausekkeitä, jotka viittaavat rotuun ja sukupuoleen liittyviin ensimmäisen asteen tarkoitteisiin:

- 1) Oli jotenkin päivänselvää, että **naiset ja miehet** ovat erilaisia ja heillä on erilaiset tehtävät kotona ja yhteiskunnassa (RT: 32).
- 2) Ratkaiseva ero suhteessa rodun politiikkaan ja sen suhteen tehtäviin ratkaisuihin on kuitenkin (Sullivanin logiikalla) se, kuinka **valkoiset** toimivat ja elävät tilallisesti (MS: 168).
- 3) **Miehet** ovat roolien laajentumisen myötä myös voineet valita ammatteja vapaammin (N10: 20).

Tällaiset yksisanaiset lausekkeet eivät siis saa määritteitä, jotka täsmentäisivät edussanan tarkoitetta tai lisäisivät tietoa siitä luonnehtimalla sitä jotenkin (ISK §565). Näitä lausekkeitä esiintyy aineistossa kaikkiaan 65. Kun tästä joukosta poistetaan tapaukset, joissa on käytetty etäisyyden ottamista korostavia typografisia keinoja tai uudelleen nimeäviä sananmuodostuksen keinoja, jäljelle jää 52 esiintymää. Joukko on tutkielman tehtävänasettelun kannalta siinä mielessä merkittävä, että näissä substantiivilausekkeissa ei käytetä mitään edellä mainituista keinoista etäisyyden ottamiseksi, uudelleen nimeämiseksi tai merkityksen muokkaamiseksi. Joukon olemassaolo todistaa sen puolesta, että vaikka aineiston teksteissä pyritään purkamaan rodun ja sukupuolen käsitteitä, niissä koetaan myös tarpeelliseksi puhua maailmasta näiden käsitteiden avulla. Tosin osa esiintymistä sijoittuu

tekstijaksoihin, joissa esiintyy moniäänisyyttä, kuten esimerkit 1 ja 2. Moniäänisyyttä käsitellään tarkemmin luvussa 7.

Siirryn seuraavaksi tarkastelemaan sellaisia ensimmäisen asteen tarkoitteisiin viittaavia substantiivilausekkeita, jotka saavat määritteitä. Substantiivilausekkeen määritteet täsmentävät tai rajaavat edussanan tarkoitteen joukkoa tai lisäävät siitä tietoa luonnehtimalla sitä (ISK §565). Seuraavissa substantiivilausekkeissa edussanana toimivaa substantiivivia määrittää yksi tai useampi kuvaileva adjektiivi:

- 4) *Tämä blogi kertoo, millaista on olla **ruskea suomalainen tyttö*** (RT: 20).
- 5) Feministisessä utopiassa **valkoinen heteromies** joutuisi osoittamaan pätevyyttään samalla tavalla kuin kuka tahansa – – (N10: 52).
- 6) **Valkoiset naiset**, joilla olisi aikoinaan ollut asemansa puolesta mahdollisuus tukea Burkea tämän kampanjassa 1990-luvulla, jättivät sen tekemättä (N10: 29).

Esimerkeissä 4, 5 ja 6 adjektiivimääritteillä rajataan edussanana toimivan sukupuoleen viittaavan substantiivin tarkoitteiden joukkoa pienemmäksi. Yllä olevien esimerkkien kaltaiset lausekkeet ovat aineistossa tyypillisiä, sillä kaikissa aineiston teksteissä puhutaan siitä, miten ihmisten toimintamahdollisuuksia määrittää heidän sijoittumisensa erilaisten yhteiskunnallisten kategorioiden, esimerkiksi sukupuolen tai sukupuolettomuuden, yhteiskuntaluokan tai niin sanotun rodun leikkauspisteeseen. Esimerkissä 4 rajataan siis puheen aiheeksi ihmiset, jotka ovat paitsi tyttöjä, myös ruskeita ja suomalaisia tyttöjä. Esimerkissä 5 otetaan puheeksi heteromiesten laajemmasta joukosta ne, jotka ovat valkoisia, ja esimerkissä 6 täsmennetään, että puheena ovat naisten joukosta vain valkoiset naiset. Esimerkeissä 5 ja 6 adjektiivimääritteillä pidetään esillä puheena olevien toimijoiden valkoisuutta. Tätä voi pitää samantapaisena pyrkimyksenä näkymättömän normin muuttamiseen kuin luvussa 5 käsiteltyä *cis*-etuliitteen käyttöä. Susan Strykerin (2008) mukaan näkymätöntä valkoisuuden normia välttyttäisiin uusintamasta esimerkiksi sanan *nainen* kohdalla, jos valkoisiin naisiin viitattaisiin samaan tapaan tunnusmerkkisesti valkoisina naisina kuin mustiin naisiin usein viitataan mustina naisina (mts. 22). Aineistossa nostetaan siis adjektiivimääritteiden avulla esiin puheenaiheena olevan substantiivitaroitteen asemaa erilaisten yhteiskunnallisten luokittelujen risteyksissä ja toisinaan niiden avulla puututaan myös kielessä piilevään tunnusmerkkisyyteen.

Hieman samaan tapaan aineistossa käytetään myös essiivimuotoisia prediikatiiviadverbiaaleja:

- 7) – – **mä ihmisenä, naisena, vanhempana, suomalaisena ja mustana** vaadin yhdenvertaisempaa yhteiskuntaa – – (N10: 19).

- 8) Millaisen suhteen valkoisuuteen voi **itse valkoisena tutkijana** ottaa, jos haluaa tutkimuksensa osallistuvan antirasistisiin keskusteluihin niitä hyödyntävästi (MS: 160)?
- 9) Sullivan kirjoittaa: ”**Valkoiselle ihmiselle, valkoisena**, maailma ei aseta minkäänlaisia rajoja siihen, millaisessa suhteessa hän on ympäristöönsä” (MS: 166).

Essiivimuotoisilla predikatiiviadverbiaaleilla voidaan luonnehtia lauseen subjektia (ISK §974), kuten esimerkeissä 7 ja 8, joissa subjektiin viitataan persoonapronominilla *mä* ja refleksiivipronominilla *itse*. Predikatiiviadverbiaalilla täsmennetään esimerkeissä subjektin tarkoitteen yhteiskunnallista positiota sekä samalla näkökulmaa, josta käsin subjektin toimintaa tarkastellaan. Esimerkissä 9 predikatiiviadverbiaali määrittää paikallissijaista substantiivilauseketta *valkoiselle ihmiselle* (ISK §977). Essiivimuotoinen predikatiiviadverbiaali *valkoisena* luonnehtii substantiivilauseketta vielä uudestaan samalla adjektiivilla, joka esiintyy adjektiivimääritteenä ja korostaa näin näkökulmaa, jonka kannalta substantiivitaroitteesta lauseessa puhutaan (ISK §1258).

Ensimmäisen asteen tarkoitteisiin viittaavat lausekkeet ovat usein myös appositiosuhteessa sellaisen lausekkeen kanssa, joka antaa lisätietoa tarkoitteen suhteesta rotu- ja sukupuoliluokitteluihin:

- 10) *Metrossa kohtelias kanssamatkustaja, gangsta-habituksinen nuori musta mies, tarjoaa omaa istumapaikkaansa minulle, itseään huomattavasti vanhemmalle, hänen näkökulmastaan oletettavasti naissukupuolen jonkinlaiseksi edustajaksi ja valkoiseksi mieltäytyville olennolle* (MS: 153).
- 11) Ja niin kauan kuin **me ei-mustat ruskeat ihmiset** emme suostu näkemään tätä eroa – emme pääse eteenpäin (RT: 37).
- 12) Koska ne ovat **minä. Ruskea Tyttö** (RT: 44).

Appositiosuhteessa olevat lausekkeet muodostavat appositiorakenteen, jossa molemmat lausekkeet viittaavat samaan tarkoitteeseen, toimivat samassa lauseenjäsentehtävässä eikä kumpikaan määritä toista. Jälkimmäinen lauseke toimii lisäyksenä ensimmäiselle. (ISK §1059.) Esimerkin 10 jälkimmäisen appositiorakenteen sekä esimerkkien 11 ja 12 appositiorakenteiden ensimmäisessä lausekkeessa on ensimmäiseen persoonaan eli tekstin puhujan viittaava pronomini. Appositiorakenteiden jälkimmäinen lauseke mahdollistaa sen, että tekstin puhujan asemaa erilaisissa yhteiskunnallisissa luokitteluissa voidaan luonnehtia samaan tapaan kuin esimerkissä 7 tehdään predikatiiviadverbiaalin avulla.

Rotuun ja sukupuoleen liittyviin ensimmäisen asteen tarkoitteisiin viittavia substantiiviedussanoja voidaan täsmentää myös lausemääritteillä:

- 13) – – yritän olla myös ideologisesti intersektionaalinen – – suhteessa **sellaisiin naisiin, joiden naiseus ei välttämättä ole kaikilla yhteiskunnan tasoilla itsestäänselvyys** (RT: 40).
- 14) **Valkoiset naiset, joilla olisi aikoinaan ollut asemansa puolesta mahdollisuus tukea Burkea tämän kampanjassa 1990-luvulla**, jättivät sen tekemättä (N10: 29).

Esimerkeissä 13 ja 14 lausemääritteet ovat relatiivilauseita. Esimerkissä 13 on restriktiivinen relatiivilause, joka rajaa substantiivilausekkeen *sellaiset naiset* tarkoitteen alaa pienemmäksi. Esimerkissä 14 taas on epärestriktiivinen relatiivilause, joka lisää tietoa substantiivilausekkeen *valkoiset naiset* tarkoitteesta. (ISK §1165.) Lausemääritteitä käytetään rodun tai sukupuolen käsitteiden purkamiseen myös siten, että edussanaksi valitaan rotu- tai sukupuoliluokitusta yleisempään tarkoitteeseen viittaava substantiivilauseke, jota täsmennetään lausemääritteellä:

- 15) – – jos on aina ollut itsestään selvästi Tyttö, on tässä maassa etuoikeutetumpi kuin **sellainen ihminen, jonka sukupuoli ei vastaa kapeita normejamme** (RT: 39).
- 16) Kun käytän sanaa Ruskeat Suomen kontekstissa, tarkoitan – – **kaikkia sellaisia ryhmiä, joille ei ymmärtääkseni suoda tilaa olla valkoisia tai suomalaisia tai normi** (RT: 27).

Esimerkeissä 15 ja 16 substantiivilausekkeiden edussanoiksi on valittu substantiivit *ihminen* ja *ryhmä*, joista jälkimmäisen viittauskohde lienee toisen asteen tarkoite. Substantiivien tarkoituksia täsmennetään sellaisten lausemääritteiden avulla, jotka kertovat, millaisiin luokkiin tai luokitteluihin puheena oleva *ryhmä* tai *ihminen* eivät sovi. Näin päästään puhumaan rodun ja sukupuolen kaltaisten yhteiskunnallisten luokitteluiden vaikutuksista ilman, että puhuja joutuu luokittelemaan ihmisiä tai ryhmiä rodun tai sukupuolen mukaan. Samalla lausemääritteisä tulee näkyville myös itse luokittelukäytäntö.

Seuraavassa esimerkissä lauseke, joka viittaa kaksinaapaisen sukupuoli-
luokittelun ulkopuolelle, luodaan pronominedussanan avulla:

- 17) Jos olet transtyttö tai **jotakin muuta kuin tyttö tai poika**, toivon että tiedät, että kirjoitan vaillinaisine kykyineni myös sinulle (RT: 39).

Esimerkin 17 edussana on pronomini *muu*, joka saa etumääritteekseen tarkenteen *jokin*. *Muu* toimii myös vertailusanana ja sitä täydentää lauseke *kuin tyttö tai poika*. Lausekkeen avulla tekstin puhuja voi viitata ihmiset tyttöihin ja poikiin jakavan kaksinaapaisen sukupuoliluokittelun ulkopuolelle.

Ensimmäisen asteen tarkoitteisiin viittaavat lausekkeet saavat myös partisiippimääritteitä, vaikka ne ovatkin aineistossa huomattavasti adjektiivimääritteitä harvinaisempia:

- 18) – – **suomenkieliset rodullistetut ihmiset** käyttävät tällä hetkellä yhä useammin itsensä englanninkielisiä termejä – – (RT: 30).
- 19) ”Koska tapa on vuorovaikutteinen, niin **rodullistetussa ja rasistisessa maailmassa** psykosomaattisesta minästä tulee väistämättä rodullistetusti ja rasistisesti muodostunut.” (MS: 165).
- 20) – – ”**niin sanotuilla valkoisilla**”, kuten he ilmaisevat, on vastuu tästä (MS: 163).

Esimerkeissä 18 ja 19 edussanoista *ihmiset* ja *maailma* annetaan partisiippimääritteen avulla taustatietoja (ISK §531): tekstin puhuja kertoo, että ne ovat olleet *rodullistamisen* kohteina. (Uudissanaa *rodullistaa* käsiteltiin tarkemmin johdosten yhteydessä luvussa 5.) Partisiippilausekkeessa kuvatun toiminnan alkamishetki edeltää lauseessa kuvattua tapahtumahetkeä, mutta esimerkeissä jää avoimeksi, onko toiminta päättynyt vai ei (ISK §522). Samalla implikoidaan, että on ollut aika, jolloin partisiippimääritteen kuvaama muutos edussanan tarkoitteessa ei ole vielä tapahtunut, ja sen muuttuminen esitetään siis historiallisena, ei välttämättömänä eikä ikuisena asiointilana. Esimerkeissä 18 ja 19 partisiippimääritteessä kuvattu toiminta on esitetty passiivimuodossa. Vaikka tekijää ei ole lausekkeessa pantu ilmi, se on tulkittavissa ihmistarkoitteiseksi ja mahdollisesti monikolliseksi (ISK §529, §1321–1323). Esimerkin 20 määrite *niin sanottu* taas on vakiintunut tapa ilmaista puhujan varauksia sanomaansa kohtaan. Määrite toimii etäännyttävänä lähdemainintana, jonka avulla kirjoittaja siirtää vastuun ilmauksen oikeellisuudesta jollekin toiselle äänelle, ehkä yleiselle keskustelulle (Martin & White 2005: 113–114). Tässä tapauksessa etäännyttäminen on kaksikertaista, sillä ilmaus esitetään suorana sitaattina toisten kirjoittajien tekstistä.

Edellä olen esitellyt, miten ensimmäisen asteen tarkoitteisiin viittaavien lausekkeiden merkitystä täsmennetään mm. erilaisilla määritteillä. Käsittelen lopuksi vielä sitä, millaisissa semanttisissa rooleissa ensimmäisen asteen tarkoitteet aineistossa esitetään. Semanttiset roolit kuvaavat yleistäen verbin täydennysten merkityksiä suhteessa verbin ilmaisemaan toimintaan, tapahtumaan tai tilaan (ISK §446; Laitinen 1988: 160). Semanttisia rooleja ovat esimerkiksi agentti, patientti, tulos ja väline. Niitä tutkimalla on mahdollista selvittää, millaisiin prosesseihin substantiivilausekkeet lauseissa kytketään ja millaisissa rooleissa ne prosessin osallistujina kuvataan. Usein tietyt syntaktiset lauseenjäsenet ilmaisevat tiettyjä semanttisia rooleja, mutta niiden vastaavuus ei

kuitenkaan ole systemaattista (Kolehmainen 2010: 12; Saeed 1997: 153). Rooleja on myös periaatteessa lukemattomia, rajat niiden välillä ovat liukuvia, ja eri tutkijat määrittelevät roolit hiukan eri tavoin (ISK §446; Laitinen 1988: 161–162; Saeed 1997: 150–151). Niitä on tarkasteltu myös prototyyppeinä, joiden piirteitä eri lauseenjäsenet voivat täyttää eriävissä määrin (Kolehmainen 2010: 13–15; Saeed 1997: 159–160). Esimerkiksi David Dowty (1991) on esittänyt, että jos semanttiset roolit hyväksytään kategorioiksi, joihin lauseenjäsenet voivat kuulua enemmän tai vähemmän, tarvitaan vain kaksi prototyyppistä roolia, agentti ja patientti (mas. 271–272).

Agentilla tarkoitetaan tapahtuman aiheuttavaa osallistujaa, joka toimii omasta tahdostaan (ISK §446; Laitinen 1988: 161; Saeed 1997: 149). Aineiston rotuun ja sukupuoleen liittyvät ensimmäisen asteen tarkoitteet toimivat aineistossa usein prototyyppisinä agenteina:

- 21) **Valkoiset** etsivät kuitenkin vielä tämän lisäksi sitä kaiken ylittävää ystävää, homovähemmistön edustajaa (MS: 154).
- 22) – – *me ruskeat tytöt emme kävele ympäriinsä ajatellen koko ajan olevamme ruskeita, ulkomaalaistaustaisia, eksoottisia, jännittäviä, erikoisia.* (RT: 19).
- 23) **Miehet** ovat roolien laajentumisen myötä myös voineet valita ammatteja vapaammin (N10: 20).

David Dowty (1991) kehittämän prototyyppimallin mukaan prototyyppinen agentti toimii tahdonalaisesti, kykenee aistimaan ja tuntemaan, aiheuttaa tilan tai muutoksen toisessa osallistujassa, liikkuu omavoimaisesti suhteessa toiseen osallistujaan ja on olemassa verbin ilmaisemasta toiminnasta riippumatta (Dowty 1991: 571–573; ISK §912; Kolehmainen 2010: 13). Esimerkin 21 *valkoiset*, esimerkin 22 *me ruskeat tytöt* ja esimerkin 23 *miehet* ovat tietoisia, aistivia olentoja, jotka toimivat tai eivät toimi omasta tahdostaan. Lausekkeet ovat myös lauseiden subjekteja, kuten agentille usein on tyypillistä (ISK §912; Saeed 1997: 153). Ensimmäisen asteen tarkoitteet toimivat siis usein prototyyppisinä agenteina, ja niiden avulla voidaan kuvata maailmaa paikkana, johon yksittäiset ihmiset voivat omasta tahdostaan vaikuttaa.

Aineiston teksteille on kuitenkin tyypillistä myös se, ettei toiminnan agenteja identifioida tekstissä:

- 24) – – minut **oletetaan** jatkuvasti suomen kieltä taitamattomaksi alistetuksi muslimitytöksi – – (RT: 29).
- 25) Näin **päädytään** käytännössä toiseuttamaan ei-valkoiset ja esittämään valkoiset ”ei-etnisenä” joukkona (MS: 164).

- 26) Kaikki muu **pitää** sitten luonnollisesti kirjoittaa auki, nimetä, avata ja tutkia. Rodulistetut ihmiset, toimintakyvyltään normien ulkopuolella olevat, naiset (N10: 54).

Esimerkit 24 ja 25 ovat passiivissa, esimerkki 26 taas on nollapersoonan avulla luotu sisällöltään passiivin kaltainen lause. Diskurssintutkimuksessa puhutaan tekstin agenttiivisesta tai passiivisesta äänestä (Johnstone 2002: 46; Saeed 1997: 164–165). Agenttiivisuutta korostavassa äänessä agentti vastaa yleensä lauseen subjektia, jonka kanssa predikaatti kongruoi (Johnstone 2002: 46; Laitinen 1988: 162–163). Passiivisessa äänessä lauseet ovat passiivissa, ja agentti esitetään tuntemattomana, itsestään selvänä tai vähemmän tärkeänä. Passiivisen äänen avulla voidaan myös häivyttää tai hämärtää agentin osallisuutta kuvattavassa tapahtumassa. (Johnstone 2002: 46.) Lea Laitisen (1988) mukaan suomen kielen passiivi tosin antaa ymmärtää, että teolla on tarkemmin määrittelemätön tekijä, joka on usein monikollinen (mas. 163). Niinpä esimerkkien 24, 25 ja 26 tapahtumien ei voidakaan tulkita tapahtuvan itsestään, vaan niiden aikaansaajaksi oletetaan inhimillinen (ja esimerkeissä 24 ja 25 mahdollisesti monikollinen), joskin identifioimaton, toimija (ISK §1321–1323). Passiivin käyttö vaikuttaa olevan aineistossa yleinen keino sukupuoli- ja rotukäsityksiä muovaavien sosiaalisten rakenteiden toiminnan kuvaamiseen. Mahdollisesti syynä on se, että sosiaalisista rakenteista puhuttaessa agentin identiteetti on sikäli yhdentekevä, että toimijaksi kuvitellaan yhtä aikaa kaikki ja kuka tahansa. Passiivisen äänen syynä voi myös olla näkökulman valinta (Lee 1992: 6–7; Saeed 1997: 164–165). John I. Saeedin (1997) mukaan passiivinen ääni mahdollistaa sen, että tilanetta kuvataan patientin tai inhimillisen kokijan näkökulmasta, ja agentin näkökulma jää taka-alalle (mts. 167). Esimerkissä 24 tuodaan tällä tavoin etualalle patientin näkökulma.

Patientilla tarkoitetaan toiminnan vaikutuksen kokevaa ja muutoksen läpikäyvää passiivista osallistujaa (ISK §446, §928; Saeed 1997: 159–160). Seuraavissa aineiston esimerkeissä ensimmäisen asteen tarkoitteet ovat lauseessa patienttina:

- 27) – – sillä pidetään **ei-valkoiset ihmiset** ruodussa (RT: 29–30).

28) Näin päädytään käytännössä toiseuttamaan **ei-valkoiset** ja esittämään **valkoiset** ”ei-etnisenä” joukkona (MS: 164).

- 29) – – järjestys palvelee ennen kaikkea **miehiä** – – (N10: 25).

Dowtyn (1991) mukaan prototyyppinen patientti kokee tilan muutoksen, on toisen osallistujan kausaalisen vaikutuksen kohteena eikä liiku suhteessa toisen osallistujan paikkaan (mas. 571–572). Tämä kaikki pätee esimerkkeihin 27, 28 ja 29. Esimerkkien patientit ovat myös lauseenjäseninä objekteja, kuten patientille on tyyppillistä (ISK §928). Lisäksi patientit ovat Dowtyn mukaan lauseessa kasvavana teemana (mas. 571–572), mikä

tarkoittaa sitä, että verbin kuvaama toiminta heijastuu edistyessään myös patientin tarkoitteeseen (Kolehmainen 2010: 13). Esimerkiksi esimerkkien 27 ja 28 muoto totaaliobjekteina kertoo, että kuvattu toiminta viedään loppuun, ja tilanne on rajattu (ISK §927). Kun ensimmäisen asteen tarkoitteet esitetään lauseissa patientteina, kuvataan aineistossa yleensä sitä, miten sosiaaliset rakenteet vaikuttavat eri ominaisuuksien mukaan luokiteltujen ihmisten ja ihmisryhmien asemaan.

Perinteisten semanttisten roolien ohella aineistossa huomion kiinnittää se, miten rotuun ja sukupuoleen viittaavia ensimmäisen asteen substantiiveja käytetään myös erilaisissa tilanmuutos- ja arviointimuoteissa. Seuraavissa esimerkeissä käytetään tilanmuutosmuottia:

30) Sullivan toteaa myös, kuinka **joidenkin etnisten ryhmien on historian kuluessa ”annettu” tulla valkoisiksi**, kun taas joillekin toisille tätä ei ole sallittu (MS: 164–165).

31) En osaa sanoa, en ole koskaan ollut valkoinen **enkä välttämättä sellaiseksi koskaan tule** (RT: 42).

Tilanmuutosmuotin avulla ilmaistaan muutosta jo olemassa olevassa luokassa sekä muutoksen jälkeistä tilaa (ISK §904, §481). Esimerkissä 30 muutoksen kokevaa luokkaa kuvataan patientilla *jotkin etniset ryhmät* ja muutoksen jälkeinen tila esitetään ensimmäisen asteen tarkoitteeseen viittaavalla translatiivimuotoisella predikatiiviadverbiaalilla *valkoisiksi*. Esimerkissä kiinnostavia ovat myös sivulauseissa esiintyvät passiiviset deonttista modaalisuutta ilmaisevat modaaliverbit *annettu* ja *sallittu*, joiden avulla esitetään, että jokin määrittelemätön, mutta inhimillinen toimija voi ikään kuin antaa luvan tai pääsyn valkoiseksi tulemiseen (ISK §1554). Esimerkissä 31 on intransitiivinen lause, joka kuvaa subjekti-patientin kokemaa muutosta. Esimerkin subjektina ja patienttina on ilmi pane-maton yksikön ensimmäinen persoona, joka kertoo, ettei muutu *valkoiseksi välttämättä koskaan*. Sana *välttämättä* kuitenkin implikoi, että valkoisuuden kategoria tai jokin muu saattaa muuttua siten, että muutos on mahdollinen. Molemmissa esimerkeissä valkoisen kategoria esitetään muuttuvana ja kontingettina.

Seuraavissa esimerkeissä käytetään arviointimuottia:

32) Vähemmän rajuissa tilanteissa **minut oletetaan turistiksi, vaihto-oppilaaksi, siivoojaksi, lähihoitajaksi, kaupan kassaksi** ja niin edelleen. **Ei koskaan suoraan suomalaisiksi tytöksi – vaikka sitten Ruskeaksi** (RT: 29).

33) – – **irtisanoutuja voidaan** edelleen **tunnistaa** esimerkiksi **valkoiseksi heteroksi** (MS: 161).

Arviointimuotissa erilaista luokittelua, todistamista ja arviointia kuvaavat mentaali- ja kommunikaatioverbit, kuten esimerkkien 32 *olettaa* ja 33 *tunnistaa*. Ne saavat arvion tai

luokittelun lopputulosta ilmaisevan predikatiiviadverbiaalitäydennyksen. (ISK §485.) Esimerkkilauseissa identifioimattomaksi jäävä passiivin avulla ilmaistu inhimillinen toimija luokittelee ja arvioi objekti-patientteja *minut* ja *irtisanoutuja*. Ensimmäisen asteen tarkoitteisiin viittaavat rotu- ja sukupuoliluokittelut *suomalaiseksi tytöksi – vaikka sitten Ruskeaksi ja valkoiseksi heteroksi* esitetään partisiippilausekkeissa tietoisien mielen tuotteina ja siten kontingentteina ilmiöinä. Esimerkkejä voidaan pitää myös suhtautumisen teorian mukaisena dialogisena laajentamisena. Dialoginen laajentaminen tarkoittaa sitä, että tekstissä luodaan tilaa vaihtoehtoisille tulkinnoille merkitsemällä sanottu ajatukseksi ja siten vain yhdeksi mahdolliseksi näkökulmaksi asiaan (Martin & White 2005: 102, 104). Sekä tilanmuutos- että arviointimuotteja käytetään aineistossa viittaamaan ensimmäisen asteen tarkoitteisiin tavalla, joka on ristiriidassa ensimmäisen asteen tarkoitteiden määrittelyn kanssa: tilanmuutosmuotin avulla voidaan esittää rotu- ja sukupuoliluokitukset muuttuvina kategorioina, arviointimuotin avulla taas nostetaan esiin, että ne ovat mentaalisen toiminnan tuotteita ja voidaan sellaisina tulkita toisinkin.

Edellä on käsitelty lausekkeitä, joiden edussana viittaa rotuun ja sukupuoleen liittyvään ensimmäisen asteen tarkoitteeseen. Alaluvussa on tarkasteltu tällaisten lausekkeiden saamia määritteitä ja lausekkeiden sijoittumista erilaisiin semanttisiin rooleihin ja muotteihin lauseissa. Alle on koottu taulukkoon 10 lausekkeiden teoskohtaiset määrät.

Taulukko 10. Ensimmäisen asteen tarkoitteisiin viittaavat lausekkeet, jotka liittyvät rotuun ja sukupuoleen

Ensimmäisen asteen tarkoitteisiin viittaavat lausekkeet	<i>Noin 10 myyttiä feminismitä</i>	<i>Ruskeat Tytöt</i>	<i>Muuttuva sukupuoli</i>	Yhteensä
Yksisanaiset lausekkeet	45	8	12	65
Monisanaiset lausekkeet, jotka sisältävät merkityksiä muokkaavia määritteitä	24	43	30	97
Yhteensä	69	51	42	162

6.2 Toisen asteen tarkoitteisiin viittaavat lausekkeet

Tässä alaluvussa käsittelem toisen asteen tarkoitteisiin viittaavia substantiiveja mahdollisine määritteineen ja täydennyksineen. Toisen asteen tarkoitteet ovat Lyonsin (1977) mukaan tapahtumia, prosesseja ja asiointiloja, joilla on ajallinen kesto tai ainakin jonkinlainen ajallinen ulottuvuus (mts. 443–444). Pirjo Karvonen (1995) lukee mukaan myös abstraktit asiat ja ominaisuudet (mts. 144). Toisen asteen tarkoitteet eroavat ensimmäisen asteen tarkoitteista sikäli, että ne ovat käsitteellisempiä tai riippuvaisempia havaitsemistapahtumasta. Ei ole myöskään aina selvää, milloin puhutaan toisen asteen tarkoitteesta tiettyinä ja yksilöityinä ilmiönä ja milloin yleisenä ilmiönä (Lyons 1977: 444). Toisen asteen tarkoitteisiin viittaavat substantiivit ovat rakenteeltaan useimmiten monimutkaisia johdoksia tai yhdyssanoja, ja niitä voidaan tehdä ensimmäisen asteen tarkoitteita kuvaavista sanoista mm. nominaalistuksilla (Lyons 1977: 445–446). Tällaisia ovat esimerkiksi ominaisuuden- ja teonnimijohdokset, joita käsiteltiin luvussa 5 johdosten yhteydessä.

Olen luokitellut käsitteet *rotu* ja *sukupuoli* toisen asteen tarkoitteiksi:

34) – – **rodut** ovat yhteiskunnallisten suhteiden ja ajattelun historiallista tuotosta – – (MS: 156).

35) – – valkoinen heteromies joutuisi osoittamaan pätevyyttään – – eikä **sukupuoli**, ihonväri tai toimintakyky automaattisesti antaisi etulyöntiasemaa (N10: 52).

Näin myös esimerkkien 34 ja 35 sanat *rotu* ja *sukupuoli* ovat toisen asteen tarkoitteisiin viittaavia substantiiveja. Tällaisiksi olen luokitellut myös sellaiset yhdyssanat ja lausekkeet, joiden edusosa tai edussana viittaa tapahtumaan, prosessiin, asiointilaan tai abstraktiin ominaisuuteen tai asiaan:

36) Miten **naisen halu saada vaikuttaa omaan lisääntymisterveyteensä** liittyy **miesvihaan**? (N10: 17.)

Esimerkiksi *rotu*, *sukupuoli*, *naisen halu saada vaikuttaa omaan lisääntymisterveyteensä* ja *miesviha* ovat siis abstrakteja toisen asteen tarkoitteita, joilla on jonkinlainen ajallinen ulottuvuus, mutta ei tilallista ulottuvuutta. Tilallisen ulottuvuuden puuttuessa kuka tahansa ei myöskään voi havaita niitä koska tahansa, kuten ensimmäisen asteen tarkoitteiden tapauksessa (Lyons 1977: 443–444, Karvonen 1995: 143–144). Vaikka ne eivät ole samaan tapaan fyysisesti olemassa kuin ensimmäisen asteen tarkoitteet, ne voivat kuitenkin toimia esimerkiksi kausaalisisinä syinä asiointiloille (ks. Lyons 1977: 445).

Toisen asteen tarkoitteisiin viittaavia lausekkeita täsmennetään aineistossa adjektiiveilla samaan tapaan kuin ensimmäisen asteen tarkoitteitakin:

37) – – monikielisyys ja kulttuurien välinen liikkuvuus, korostuvat **tässä pääosin mus-tassa, puertoricolaisessa dominikaanisessa ympäristössä** (MS: 156).

38) – – eroja **valkoisen suomalaisuuden** sisällä luovat muun muassa sukupuoli ja seksuaalisuudet (MS: 167).

39) **Kankea rodullistaminen** on kriisissä (MS: 170).

Esimerkissä 37 luokittelevien adjektiivien avulla annetaan lisätietoa abstraktista, joskin tarkenteen vuoksi tiettyyn paikkaan viittaavasta, *ympäristöstä* ja luonnehditaan sitä ro-dun, etnisyyden ja uskonnon kategorioiden avulla. Esimerkissä 38 ominaisuutta kuvaava toisen asteen tarkoite *suomalaisuus* luokitellaan adjektiivin *valkoinen* avulla, ja esimer-kissä 39 teonnimeä *rodullistaminen* kuvataan adjektiivilla *kankea*. Lyonsin (1977) mu-kaan erityisesti luokittelevat adjektiivit viittaavat ensimmäisen asteen tarkoitteisiin (mts. 447), ja ehkä tästä syystä adjektiivimääritteiden ja toisen asteen tarkoitteita kuvaavien substantiivien yhteys vaikuttaa tekstissä usein jossakin määrin metaforiselta.

Lausemääritteillä voidaan täsmentää myös toisen asteen tarkoitteisiin viit-taavia lausekkeita ja antaa lisätietoa niistä:

40) – – vihollinen oli silloin sama kuin tänään: **sortavat rakenteet, jotka alistavat naiset miehisen vallankäytön kohteiksi** (N10: 16).

41) **Kapeat roolit, jotka ovat olleet aiemmin miehille tarjolla**, ovat laajentuneet (N10: 20).

42) – – älkää kohdistako vastarintaa niinkään rasistisiin yksilöihin kuin **niihin valtavirran instituutioihin, jotka uusintavat ihmisten rodullistavaa erottelua** (MS: 163).

Esimerkissä 40 täsmennetään abstraktin tarkoitteen *sortavat rakenteet* merkitystä sellai-sen relatiivilauseen avulla, jossa viitataan ensimmäisen asteen konkreettisempiin tarkoit-teisiin. Esimerkeissä 41 *kapeista rooleista* annetaan taustoittavaa tietoa lausemääritteellä, ja esimerkissä 42 toisen asteen tarkoitetta *valtavirran instituutiot* rajataan lausemäärit-teellä.

Rotuun tai sukupuoleen liittyvien substantiivilausekkeiden luonnehtimi-seen käytetään myös appositiorakenteita:

43) **Tyttöys, se sukupuoli ja identiteetti jonka olen syntymässäni ja kotonani saanut**, on ollut aina niin itsestäänselvä asia – – (RT: 39).

44) – – hän pohtii mahdollisuuksia paljastaa **valkoisuuden ”tavan omaisuus” – tiedosta-mattomaksi tavaksi tuleminen** – ja sitä kautta kyseenalaistaa valkoisuuteen liittyviä etuoikeuksia ja poistaa niitä (MS: 164).

Appositorakenteessa jälkimmäinen lauseke toimii lisäyksenä ensimmäiselle lausekkeelle, jonka kanssa se viittaa samaan tarkoitteeseen ja toimii samassa lauseenjäsentehtävässä (ISK §1059). Esimerkissä 43 substantiivilauseketta *Tyttöys* kuvaillaan appostiolaussekkeen avulla: tyttöys on kotoa ja syntymässä saatu sukupuoli-identiteetti. Esimerkissä 44 lauseke *valkoisuuden "tavan omaisuus"* saa ajatusviivoilla erotetun appositiosuhteessa olevan lisäyksen *tiedostamattomaksi tavaksi tuleminen*. Molemmissa esimerkeissä avataan appostiolaussekkeen avulla, mitä ensimmäisellä toisen asteen tarkoitteeseen viittaavalla abstraktilla lausekkeella tarkoitetaan. Tosin molemmissa esimerkeissä myös appositorakenteen toinen lauseke viittaa toisen asteen tarkoitteeseen, eli konkretisoimisesta näissä tapauksissa ei välttämättä ole kyse.

Toisen asteen tarkoitteiden viittausalaa voidaan muokata myös erilaisilla tarkenteilla:

45) Kusipäitä kyllä löytyy **kaikista sukupuolista** – – (N10: 21).

46) Suomalaisittainhan tasa-arvosta puhuminen viittaa useimmiten vain **kahden sukupuolen, naisten ja miesten, välisiin valtasuhteisiin** (MS: 160).

Esimerkissä 45 tarkenne täsmentää tulkintaa substantiivilausekkeesta (ISK §564). Esimerkin lauseke *kaikki sukupuolet* vertautuu vakiintuneeseen ilmaukseen *molemmat sukupuolet*. Valitsemalla tarkenteen *kaikki* ilmauksen *molemmat* sijaan, kirjoittaja viestii siitä, että ottaa huomioon useampia kuin kaksi sukupuolta. Esimerkissä 46 edussanaa *valtasuhteet* määrittää ensin adjektiivi *välinen*, joka saa täydennykseksen kaksi appositiosuhteessa olevaa substantiivilauseketta: Appositorakenteen ensimmäisessä lausekkeessa *sukupuolen* tarkenteena on *kahden*, jota edeltää lisäksi fokuspartikkeli *vain*. *Vain*-partikkeli sulkee pois sen mahdollisuuden, että lauseessa kuvattu tasa-arvosta puhuminen viittaisi Suomessa yleensä muuhun kuin kahden sukupuolen, eli appositorakenteen jälkimmäisessä lausekkeessa esitettyjen *naisten ja miesten*, tasa-arvoon. *Vain*-partikkelin avulla implikoidaan, että puheena voisi olla myös useamman kuin kahden sukupuolen välinen tasa-arvo.

Kuten yllä kuvattiin, toisen asteen tarkoitteita muodostetaan usein nominaalistamisen avulla (Lyons 1977: 445). Luvussa 5 käsiteltiin johdosten yhteydessä aineiston rotuun ja sukupuoleen liittyvistä sanoista tehtyjä substantiivijohdoksia, kuten ominaisuuksennimeä *valkoisuus* ja teonnimeä *rodullistaminen*, jotka viittaavat toisen asteen tarkoitteisiin. Kun nominaalistukset esiintyvät lauseissa niitä seuraa usein ilmiö, jota systeemifunktionaalisisessa kielentutkimuksessa kutsutaan kieliopilliseksi metaforisuudeksi. Kieliopillisen metaforan ajatus perustuu oletukseen, että jokaisella kieliopillisella

kategoriolla on sille luontainen, tunnusmerkitön tehtävänsä: esimerkiksi verbi ilmaisee prosessia ja substantiivi tarkoitetta. Kun tällaisesta kongruentista kielenkäytöstä poiketaan vaikkapa siten, että substantiivi ilmaisee prosessia, kyse on ideationaalisesta kieliopillisesta metaforasta. (Karvonen 1991: 150–151.) Samalla kun prosessi esitetään substantiivina, yleensä lauseen avulla esitettävä informaation sisältö tiivistyy lausekkeeksi. Tällöin esimerkiksi prosessin osallistujien roolit voivat hämärtyä tai osaa osallistujista ei välttämättä mainita lainkaan. (Halliday & Matthiessen 2004: 646, 657; Karvonen 1991: 158.) Verbikantaiset nominaalikutukset voivat kuitenkin saada lauseissa ainakin osan samoista täydennyksistä kuin niiden kantaverbit, joskaan genetiiviobjektia ja -subjektia ei kutsuta täydennyksiksi, vaan määritteiksi (ISK §563). Seuraavissa esimerkeissä verbikantainen nominaalitus saa tällaisen genetiivimuotoisen määritteen:

- 47) – – monikulttuurisuutta harjoittelevassa yhteiskunnassa **sukupuolen, seksuaalisuuden, ihonvärin ja etnisyyden yhteenkietoutuminen** tuottaa eriarvoisuutta (MS: 160).
- 48) – – Sullivan suhtautuu epäillen monikulttuurisuuden diskursseihin ja yhdistää sekä monikulttuurisuus- että etnisyyden termit **rotukysymyksen ja ”rodun näkemisen” kiertelyyn** – – (MS: 171).

Esimerkin 47 edussana on automatiiviverbin nominaalikutuksesta ja adpositiosta yhdistetty yhdyssana *yhteenkietoutuminen*. Sen määritteet *sukupuoli*, *seksuaalisuus*, *ihonväri* ja *etnisyys* toimisivat vastaavassa lauseessa subjekteina. Esimerkin 48 lausekkeessa ei ole enää merkkejä lausekkeen edussanassa kuvatun prosessin eli *kiertelyn* tekijästä, vaan jäljellä ovat ainoastaan genetiiviobjektit *rotukysymyksen* ja *”rodun näkemisen”*. Molemmilla esimerkeillä jokin prosessi nominaalitetään siis lausekkeeksi ja lausekkeet kytetään lausetasolla uusiin prosesseihin, *tuottamiseen* ja *yhdistämiseen*. Tällainen kielenkäyttö mahdollistaa prosessien abstrahoimisen ja on tyypillistä tieteelliselle tekstille, jonka vastaanottajat usein jo tuntevat aiheen (Halliday: 2004: 657; Karvonen 1991: 154–155). Myös tämän tutkielman aineistossa kieliopillisia metaforia esiintyy eniten *Muuttuva sukupuoli* -teoksen tekstissä, joka on akateemiselle yleisölle suunnattu.

Lausekkeet, joiden edussanana on verbikantainen nominaalitus, voivat saada myös paikallissijaisia täydennyksiä:

- 49) – – suomalaisuuden merkitystä todella pystyttäisiin avartamaan ja ajattelemaan sitä ilman **oletettua kytkentää valkoisuuteen** – – (MS: 162)
- 50) Vaihtoehto, jota he tarjoavat strategiana järjestelmän lakkauttamiseksi, on ”rotupettuus” ja **valkoisuudesta irtisanoutuminen** (MS: 161).

Esimerkissä 49 nominaalistas *kytkentä* saa illatiivisijaisen täydennyksen *valkoisuuteen*, ja esimerkissä 50 nominaalistas *irtisanoutuminen* saa elatiivitäydennyksen *valkoisuudesta*. Molempien esimerkkien lausekkeet tiivistävät toisen asteen tarkoitteeseen viittaavaan substantiivilausekkeeseen prosessin, joka voitaisiin ilmaista myös lausemuodossa. Esimerkin 49 lauseke voisi kuulua lauseena esimerkiksi seuraavasti: ”*Oletettavasti suomalaisuus kytketään valkoisuuteen.*” M.A.K. Halliday kirjoittaa, että lauseen muuttaminen metaforisesti lausekkeeksi vie lauseelta sen interpersonaalisen statuksen, sillä se esitetään valmiiksi hyväksyttynä, eikä sitä vastaan enää voida väittää (Halliday & Matthiesen 2004: 645–646). Myös David Leen mukaan nominaalistaminen tarkoittaa sitä, että kuvatut prosessit reifioidaan eli esitetään asioina (Lee 1992: 5–6).

Kieliopillista metaforisuutta on myös toisen asteen tarkoitteisiin viittaavien lausekkeiden merkitystä täsmentävissä partisiippilausekkeissa. Ne tiivistävät prosessin substantiivilausekkeen määritteeksi ja esittävät tapahtuman valmiiksi hyväksyttynä asiointilana:

- 51) **Yhdysvalloissa sitkeästi elävä ”rotu”** osoittaa ristiriitaisuutensa (MS: 162).
- 52) Voimmeko purkaa sukupuolen määrittelyä samalla kun teemme **sukupuoleen perustuvaa syrjintää** näkyväksi (N10: 23)?
- 53) – – henkilön sukupuoli-identiteetti ja sukupuolen ilmaisu vastaavat **hänen syntymässä määritettyä sukupuoltaan** – – (N10: 20).

Esimerkin 51 partisiippilausekkeessa *Yhdysvalloissa sitkeästi elävä* annetaan taustoittavaa tietoa substantiivilausekkeen abstraktista edussanasta ”*rotu*” (ISK §531). Esimerkissä 52 partisiippilauseke *sukupuoleen perustuva* määrittää toisen asteen substantiivia *syrjintä*. Molemmissa esimerkkilausekkeissa käytetty VA-partisiippi kertoo, että kuvattu toiminta jatkuu yhä kerronnan hetkellä (ISK §522). Esimerkissä 53 toisen asteen tarkoitteeseen viittaavaa lauseketta *sukupuoli* määrittää partisiippilauseke *syntymässä määritetty*. Partisiippilausekkeen kuvaaman toiminnan ajankohta sijoitetaan syntymään, eli ennen kerrontahetkeä, ja siten toiminta esitetään loppuun vietyä ja päättyneenä (ISK §522). Tekijän *määrittelyn* prosessin taustalla voi tulkita yksipersonaisen passiivin vuoksi ihmistarkoitteiseksi ja mahdollisesti monikolliseksi (ISK §529, §1321–1323). Esimerkin 53 voi tulkita myös suhtautumisen teorian mukaisena dialogisena laajentamisena ja neutraalina lähdemainintana: tekstin puhuja ottaa etäisyyttä sukupuolen luonnollistavasta tulkinnasta nimeämällä syntymässä annetun sukupuoliluokittelun tietoisesti mielen suorittaman toiminnan eli *määrittelyn* tulokseksi. Mainitsemalla neutraalisti sukupuolen lähteeksi jonkin ulkopuolisen äänen sukupuoli esitetään kontingenttina ilmiönä, ei ainoana mahdollisena asiointilana. (Martin & White 2005: 111–113).

Tarkastelen lopuksi semanttisia rooleja, joissa toisen asteen tarkoitteet esitetään. Seuraavissa aineistoesimerkeissä toiminnan agenttina on toisen asteen tarkoite:

- 54) – – **transliike** on herätellyt keskustelua genitaalikeskeisestä sukupuolen määrittelystä (N10: 23).
- 55) **Valkolainen maailmassa olo** puolestaan tuottaa ja tukee rodullistavia hierarkioita (MS: 169).
- 56) – – **valkoisuus** harvoin puhuttelee meitä tai osaa edes kuvitella meitä lukijoikseen (RT: 42).

Esimerkkilausekkeiden tarkoitteet eivät vastaa Downtyn prototyypin agentin piirteitä aivan yhtä hyvin kuin ensimmäisen asteen tarkoitteet, mutta esimerkkilauseiden verbeihin kytkettynä osa niistä täyttää yllättävän monia Downtyn prototyypin agentin kriteereistä. Esimerkin 54 agentti *transliike* on joukkoa kuvaava kollektiivisana, eikä siten kuvaa Downtyn mallissa esiintyvää tuntevaa tai aistivaa oliota. Toisaalta voidaan päätellä, että joukon muodostavat ihmiset, jotka toki kykenevät aistimaan, tuntemaan ja toimimaan tahdonalaisesti. Esimerkin 54 agentti aiheuttaa selvästi muutoksen toisessa osallistujassa, *keskustelussa, herättelemällä* sitä. Aistimiseen, tuntemiseen tai vapaaehtoisuuteen eivät kykene myöskään esimerkin 55 agentti *valkolainen maailmassa olo* tai esimerkin 56 agentti *valkoisuus*. Ilmauksilla kuvataan sosiaalisia rakenteita, kuten luvussa 5 on tullut esiin. Esimerkin 55 agentti vaikuttaa kuitenkin lauseen toiseen osallistujaan *rodullistaviin hierarkioihin* ensinnäkin *tuottamalla* ja toiseksi *tukemalla* niitä. Esimerkissä 56 predikaattiverbeinä taas ovat kommunikaatioverbi *puhutella* ja mentaaliverbin sisältävä ketju *osata kuvitella*, joiden agentit tyypillisesti ovat inhimillisiä tai edellyttävät vähintään ihmisen tietoisuuden kaltaista tietoisuutta. Esimerkissä 56 *valkoisuus* esitetäänkin kiinnostavasti paitsi sosiaalisena rakenteena, myös tietoiseen toimintaan kykenevänä oliona.

Seuraavissa aineiston esimerkeissä on useita prototyypin patientin piirteitä:

- 57) – – millaisin merkein ja merkkiyhdistelmin **valkoisuutta ja heteroseksuaalista sukupuolisuutta jatkuvasti** tehdään, toistetaan, uusinnetaan ja esitetään (MS: 158).
- 58) – – kyse ei ole siitä, toistaako vai eikö toistaa **sukupuolta**, vaan siitä, miten **sitä** toistaa. (MS:169).

Esimerkin 57 patientit *valkoisuus* ja *heteroseksuaalinen sukupuoli* sekä esimerkin 58 patientti *sukupuoli* kokevat molemmat muutoksen ja toiminnan vaikutuksen. Lausekkeet ovat lauseiden objekteja ja niiden partitiivimuoto viittaa kuvatun toiminnan rajaamattomuuteen (ISK §927). Lauseissa kuvattu toiminta esitetään siis jatkuvana prosessina, joka ei ole kertaluonteista tai tule valmiiksi. Erityisesti esimerkissä 57 patientin olemassaolon voi myös ajatella olevan riippuvaista verbin ilmaisemasta toiminnasta, sen jatkuvasta

tekemisestä, toistamisesta, uusintamisesta ja esittämisestä. Näin sen merkitys tulee lähelle myös tuloksen semanttista roolia.

Tuloksen semanttista roolia muistuttaa myös seuraavan esimerkin tilanmuutosmuotissa esiintyvä predikaatiiviadverbiaali *valkoisuudeksi*:

59) *Miten ihon vaaleanpunervuus tai haalea beige missäkin tuottuu valkoisuudeksi* – – (MS: 153).

Tilanmuutosmuotin avulla ilmaistaan siis muutosta jo olemassa olevassa luokassa tai ominaisuudessa sekä muutoksen jälkeistä tilaa (ISK §904, §481). Esimerkissä 59 subjektina on lauseke *ihon vaaleanpunervuus tai haalea beige*, jonka tarkoitteet ovat lauseen patientteja. Lauseen predikaattiverbinä on uudismuodoste *tuottua*, joka kuvaa jonkinlaista automatiivista kehkeytymisen kaltaista prosessia. *Ihon vaaleanpunervuuden ja haalean beigeen* muutoksen jälkeinen tila on translatiivin avulla ilmaistu *valkoisuus*, jolla kirjoittaja viitanee tässä paitsi väriin, myös sosiaaliseen rakenteeseen. Tilanmuutosmuotin avulla puhuja siis kuvaa valkoisuuden abstraktin ilmiön rakentumista ja vihjaa samalla, ettei se rakennu kaikkialla samalla tavalla.

Alaluvussa on käsitelty toisen asteen tarkoitteisiin viittaavia lausekkeita, niiden saamia määritteitä ja täydennyksiä sekä niille tyypillisiä semanttisia rooleja. Taulukossa 11 on näkyvillä toisen asteen tarkoitteisiin viittaavien lausekkeiden määrät aineiston eri teoksissa.

Taulukko 11. Toisen asteen tarkoitteisiin viittaavat lausekkeet, jotka liittyvät rotuun ja sukupuoleen

	<i>Noin 10 myyttiä feminismitä</i>	<i>Ruskeat Tytöt</i>	<i>Muuttuva sukupuoli</i>	Yhteensä
Toisen asteen tarkoitteeseen viittaavat lausekkeet	40	26	110	176

6.3 Kolmannen asteen tarkoitteisiin viittaavat lausekkeet

Kuten aiemmin kerrottiin, ensimmäisen asteen tarkoitteilla on sekä tilallinen että ajallinen ulottuvuus ja toisen asteen tarkoitteilla vain ajallinen ulottuvuus. Kolmannen asteen tarkoitteet eroavat edellisistä sikäli, ettei niillä ole kumpaakaan (Lyons 1977: 445). Kolmannen asteen tarkoitteet ovat esimerkiksi ajatuksia, puhetta, väitteitä ja ideoita – siis asioita, jotka voivat olla totta tai epätotta ja joita voidaan kannattaa tai kieltää (Lyons 1977: 445–446; Karvonen 1995: 144). Kolmannen asteen tarkoitteet eivät voi toimia kausaalisena

syynä tapahtumille tai asiaintiloille, vaan ovat pikemminkin niiden selityksiä (Lyons 1977: 445). Myös kolmannen asteen tarkoitteisiin viittaavia sanoja tehdään usein nominaaliamalla (mp).

Kolmannen asteen tarkoitteita on esimerkiksi seuraavissa lauseissa:

60) – – palataan **miesvihakäsitteeseen** (N10: 17).

61) **Rotukysymyksellä** viitataan etupäässä mustien ja valkoisten välisiin suhteisiin (MS: 162).

62) Silti **sekä heteroudesta että valkoisuudesta irtisanoutumisen idea** tuo esiin myös identiteetin ja identifioitumisen prosessien monimutkaisuuden – – (MS: 161).

Esimerkeissä 60 ja 61 kolmannen asteen tarkoitteeseen viitataan sellaisella yhdyssanalla, jonka edusosana on mentaali- tai kommunikaatioverbistä tehty nominaalitus (*käsite, kysymys*) ja jonka määriteosa vastaa kantaverbin vastaavassa lauseessa saamaa objektia. Tällaisia tapauksia käsiteltiin tarkemmin luvussa 5 yhdyssanojen yhteydessä. Esimerkin 62 lausekkeen edussana on ajatussisältöä tarkoittava substantiivi *idea*, jonka sisältöä täsmennetään genetiivimääritteen avulla. *Miesvihakäsite, rotukysymys* ja *sekä heteroudesta että valkoisuudesta irtisanoutumisen idea* ovat siis sellaisia tarkoitteita, joilla ei ole tilallista tai ajallista ulottuvuutta, mutta joiden paikkansapitävyydestä on mahdollista keskustella.

Rotuun ja sukupuoleen liittyviä kolmannen asteen tarkoitteita muodostetaan aineistossa usein appositiorakenteiden ja tukisubstantiivien sekä niiden taipumattomien määritteiden avulla:

63) – – alta paljastuu varsin nopeasti **tuotandardi ”valkoinen, keski-ikäinen heteromies”** (N10: 52).

64) – – kun kuulin **sanan cissukupuolinen** joitakin vuosia sitten ensimmäisen kerran, en ensiksi meinannut ollenkaan käsittää, mitä sillä tarkoitettiin (RT: 39).

65) Käytän myös **sanoja WoC ja GoC (Woman/ Girl of Color)** – – (RT: 30).

Esimerkissä 63 on appositiorakenne, jossa keskenään tasa-arvoiset lausekkeet viittaavat samaan tarkoitteeseen (ISK §1059). Esimerkin appositio on kiinteä, sillä jälkimmäinen lauseke muistuttaa määritettä (mp). Jälkimmäinen lauseke kuvaa ensimmäisen lausekkeen abstraktin edussanan *standardi* sisältöä. Kiinteiden appositoiden kanssa hieman samaan tapaan toimivat myös tukisubstantiivit taipumattomine määritteineen (ISK §567). Esimerkissä 64 tukisubstantiivina on taivutettu ilmaus *sanan* ja sen taipumattomana määritteenä *cissukupuolinen*. Esimerkissä 65 tukisubstantiivina toimii taivutettu ilmaus *sanoja* ja sen taipumattomina määritteinä lyhenteet ja lainasanat *WoC ja GoC (Woman/ Girl*

of Color). Tukisubstantiiveja ja taipumattomia määritteitä käytetään, kun puhutaan kielenaineksista (ISK §567). Aineistossa ne esiintyvät erityisesti jaksoissa, joissa on meta-tekstiä ja puheenaiheena on kielenkäyttö. Myös vaikeasti taivutettavat lainasanat ja pidemmät lainaukset sijoitetaan aineistossa lauseisiin usein tukisubstantiivien avulla.

Aineiston rotuun ja sukupuoleen liittyvien kolmannen asteen tarkoitteisiin viittavien lausekkeiden edussanat ovat usein nominaalistuksia mentaali- ja kommunikaatioverbeistä. Kuten edellisessä alaluvussa todettiin, nominaalistukset voivat saada samoja täydennyksiä ja määritteitä kuin kantaverbitkin (ISK §563). Seuraavissa esimerkeissä rotuun ja sukupuoleen liittyvä substantiivi toimii nominaalistuksen genetiivimääritteenä:

66) Voimmeko purkaa **sukupuolen määrittelyä** samalla kun teemme sukupuoleen perustuvaa syrjintää näkyväksi? (N10: 23.)

67) Se olisi yhtä lailla käyttökelpoinen Yhdysvalloissa, missä **rodun käsite** on juurtunut syvästi arjen diskursseihin – – (MS: 163).

Esimerkissä 66 lausekkeen edussanana on transitiivisesta kommunikaatioverbistä *määrittellä* nominaalistettu substantiivi *määrittely*, joka ilmaisee teonnimeä tai teon tuloksen nimeä. Esimerkissä 67 edussana on transitiivisesta mentaaliverbistä *käsittää* nominaalistettu substantiivi *käsite*, joka ilmaisee teon tuloksen nimeä. Molempia edussanoja määrittää genetiivimuotoinen substantiivi, jonka voi tulkita objektigenetiiveiksi. Määritteet vastaavat objekteja, jotka kantaverbi saisi vastaavissa lauseissa, esimerkiksi ”[joku] määrittelee sukupuolen [joksikin]” ja [joku] käsittää rodun [jonakin tai joksikin]. (ISK §575). Seuraavassa esimerkissä edussana ei ole verbin nominaalistus, mutta se muistuttaa silti edellisiä tapauksia:

68) – – valkoisuudella en tarkoita ketään yksittäistä, tietynlaista valkoisista ihmistä vaan **näkymätöntä valkoisuuden normia** – – (RT: 27).

Vaikka esimerkin 68 edussana *normi* ei ole verbikantainen, sillä on verbivastineensa *normittaa*. *Ison suomen kieliopin* mukaan myös sellaiset abstraktitarkoitteiset sanat kuin *teoria* tai *kaava* voivat saada merkitykseltään objektigenetiiviä vastaavan määritteen (ISK §575). Niinpä myös esimerkin 68 ilmauksen *valkoisuuden normi* määritteen voi tulkita objektimaiseksi. Kaikki esimerkkilauseet voitaisiin muotoilla myös ilman viittausta kolmannen asteen tarkoitteeseen. Esimerkki 66 kuuluisi esimerkiksi seuraavasti: ”Voimmeko purkaa sukupuolta samalla kun teemme sukupuoleen perustuvaa syrjintää näkyväksi?” Viittaamalla rotuun ja sukupuoleen kolmannen asteen tarkoitteina puhuja voi korostaa

sitä, että ne ovat esillä nimenomaan ajatusluomuksina ja tietoisuuden sisältöinä. Siten ne esitetään keskustelunalaisina ja muuttuvina.

Kolmannen asteen tarkoitteet ovat siis erilaisia ajatuksia, käsityksiä ja sanomisia (Karvonen 1995: 144), eli mielen toiminnan tuotteita. Ajatusten ja puheen esittämistä on käsitelty myös referoinnin ja projektion käsitteiden avulla. Projektio on systeemifunktionaalisen kielentutkimuksen termi, jolla tarkoitetaan keinoja tehdä näkyväksi, että jostakin kielellisestä ilmauksesta on puhe nimenomaan tietoisesta mielen tuloksesta (Shore 2005: 44–45, 52). Projektioilmaukset voidaan jakaa projisoivaan ja projisoituun osaan. Projisoiva osa on tyypillisesti johtolause, mutta esimerkiksi ajatusviiva tai lainausmerkit riittävät myös erottamaan projisoidun osan muusta tekstistä. (Mas. 55, 67–68.) Projisoitu osa on puolestaan lause, joka uudelleen esittää tietoisuuden sisällön (Halliday & Matthiesen 2004: 206). Seuraavissa lausekkeissa kolmannen asteen tarkoitteisiin viittaavat substantiivit toimivat projisoivina osina. Niiden lausemääritteet muodostavat projisoidun osan:

69) – – tietokirjailija Heikki Aittokoski kirjoitti aiheesta **kolumnin***, jossa hän ikään kuin tunnusti valkoisena keski-ikäisenä miehenä olevansa syyllinen, aina olleensa (N10: 52).

70) Sullivan edustaa **kantaa, jonka mukaan rodusta ollaan ainakin toistaiseksi pääsemättömissä** (MS: 169).

71) – – siitä huolimatta **tämä myytti siitä, että feministit vihaavat miehiä**, pysyy vahvana (N10: 19).

Esimerkeissä 69, 70 ja 71 edussanat *kolumni*, *kanta* ja *myytti* viittaavat tietoisesta mielen tuotteeseen tai sen kielelliseen ilmaisuun ja toimivat projektion projisoivina osina. Esimerkeissä 69 ja 70 edussanoja määritetään relatiivilauseilla, jotka kuvaavat tekstin tai ajatuksen sisältöä ja muodostavat näin projisoidun osan. Esimerkissä 71 lausemäärite ja sisältöä kuvaava projisoitu osa on *että*-lause.

Seuraavien esimerkkien kolmannen asteen tarkoitteisiin viittaavat lausekkeet noudattavat arviointimuotin mallia:

72) – – oletetaan, että mulla olisi **jonkinlainen kattava käsitys miehistä yhtenäisenä ryhmänä** (N10: 21)

73) – – feminismi on ainakin länsimaisittain kenties onnistunut kyseenalaistamaan **ajatusta sukupuolesta yksinomaan biologiana** – –. (MS: 155).

74) Tähän tietenkin sisältyy **ajatus transsukupuolisuuden ja intersukupuolisuuden ymmärtämisestä osaksi muuttuvaa ja uudistuvaa sukupuolimerkitysten järjestelmää** (MS: 162).

Esimerkkien 72, 73 ja 74 lausekkeiden edussanoina on transitiivisista *käsitellä-* ja *ajotella-*verbeistä tehdyt nominaalistukset *ajatus* ja *käsitys*. Elatiivimuotoiset adverbiaalit *miehistä, sukupuolesta* ja *transsukupuolisuuden ja intersukupuolisuuden ymmärtämisestä* vastaavat objekteja, joita kantaverbit saisivat lauseissa. Koska edussanat voivat esiintyä myös ilman adverbiaaleja, on *Ison suomen kieliopin* mukaan epäselvää, ovatko adverbiaalit täydennyksiä vai määrittäjiä (ISK §587). Essiivi- ja translatiivisijaisilla predikatiiviadverbiaalilausekkeilla taas ilmaistaan arviointimuotoinen tapaaminen sitä, millaisena elatiivisijaista objektitarkoitetta pidetään (ISK §485). Näin predikatiiviadverbiaalilausekkeita voitaisiinkin ehkä pitää projisoituina osina ja koko ilmauksia projektioina, jossa *miehet, sukupuoli* ja *transsukupuolisuuden ja intersukupuolisuuden ymmärtäminen* esitetään inhimillisen tietoisuuden muovaamina olioina.

Seuraavissa lausekkeissa edussanana on jälleen mentaaliverbistä tehty nominaalistus tai muu inhimillisen tietoisuuden toiminnan tulos:

- 75) Olisi hienoa, jos voisimme laajentaa **käsitystämme asioista, sukupuolista ja normeista** (N10: 51).
- 76) Suomalaisessa valkoisuuden läpäisemässä kulttuurissa muotoutuviin subjekteihin on juurrutettu lujasti **oletus valkoisuuden normaaliudesta** (MS: 166).
- 77) – – **oletus kansakunnan läpivalkoisuudesta, yhdenmukaisuudesta ja yhteiskulttuurista** on Suomessakin tuottanut valkoisten ylivaltaa suhteessa ei-valkoihin etnisiin vähemmistöihin (MS: 159).

Esimerkissä 75 edussanan kantaverbinä on *käsittää*. Edussana ilmaisee verbin kuvaaman mentaalisen toiminnan tulosta ja sen kantaverbi toimisi vastaavassa lauseessa projisoivana osana. Elatiivimuotoinen adverbiaalilauseke, *asioista, sukupuolista ja normeista* vastaa objektia, jonka kantaverbi lauseessa saisi. Niinpä adverbiaalilauseketta ei suoraan voida pitää projektion projisoituna osana, sillä se kuvaa mentaalisen toiminnan kohdetta, ei sisältöä. Toisaalta esimerkeissä 76 ja 77 tilanne muuttuu, kun adverbiaalimäärittäjä saavat niitä luonnehtivan genetiivimäärittäjän. Tällöin adverbiaalilausekkeet toimivat kuvauksena koko lausekkeen edussanan tarkoitteen sisällöstä, ja niitä voidaan pitää projisoituina osina ja koko lausekerakenteita voidaan pitää projektion ilmauksina. Yhtä kaikki Hallidayn (2004) mukaan myös pelkillä mentaali- ja kommunikaatioverbien nominaalistuksillakin voidaan viitata edeltäviin väitteisiin, ja siksi myös niitä voidaan kohdella väitteinä ja siten esimerkiksi kiistää ne (mts. 639).

Kolmannen asteen tarkoitteiden semanttisten roolien tarkastelu on hankalaa, sillä niitä käytetään usein suhdelauseissa. Ne eivät juuri esiinny agentin semanttisissa rooleissa, sillä kuten jo mainittiin, ne eivät voi toimia kausaalisenä syynä

tapahtumille, vaan ovat pikemminkin niiden selityksiä (Lyons 1977: 445). Esimerkissä 77 tosin on yksi tapauksista, joissa kolmannen asteen tarkoite toimii agenttina. Lau-seessa kuvataan yhteisön jakaman käsityksen vaikutusta yhteisöön. Olisikin syytä poh-tia tarkemmin, onko tällainen agentin semanttisessa roolissa esiintyvä lauseke kolman-nen vai kenties sittenkin toisen asteen tarkoite. Patientin roolissa kolmannen asteen tar-koitteet esiintyvät useammin, kuten yllä esimerkeissä 75 ja 76. Patienttina ne viittaavat usein erilaisiin käsityksiin, joista tekstissä laajemmin neuvotellaan.

Jos kolmannen asteen tarkoitteisiin viittaavia lausekkeita tarkastellaan Martinin ja Whiten sitoutumisen systeemin viitekehyksessä, niitä voidaan pitää keinoina ilmaista dialogisuutta. Niiden avulla väittämät esitetään vain yksinä monista ja tällöin tilaa jää myös vaihtoehtoisille näkemyksille (mts. 102–104). Erilaiset mentaalisten ja kommunikatiivisten verbien nominalisaatiot ja muut inhimillisen tietoisuuden tuotteisiin viittaavat substantiivit, joita tässä aluvussa on käsitelty, ovat yksi lähteiden ilmaisemi-sen keinoista, ja siten ne toimivat dialogisena laajentamisena (mts. 111). Toisaalta Hal-lidayn (2004) mukaan nominaalistukset ja muut ideationaaliset kieliopilliset metaforat vievät lauseelta sen interpersonaalisen statuksen esittäessään väitteen jo valmiiksi hy-väksyttynä (mts. 645–646). Niinpä kolmannen asteen tarkoitteiden vaikutus tekstin dia-logisuuteen on kahtalainen – toisaalta dialogisuutta laajentava ja toisaalta yksiäänistävä. Tekstin dialogisuutta käsitellään lisää luvussa 7. Alla olevaan taulukkoon 12 on koottu kolmannen asteen tarkoitteisiin viittaavien lausekkeiden määrä kussakin aineiston teok-sessa.

Taulukko 12. Kolmannen asteen tarkoitteisiin viittaavat lausekkeet, jotka liittyvät rotuun ja sukupuoleen

	<i>Noin 10 myyttiä fe-minismistä</i>	<i>Ruskeat Tytöt</i>	<i>Muuttuva suku-puoli</i>	Yhteensä
Kolmannen asteen tarkoitteisiin viit-taavat lausekkeet	21	22	59	102

6.4 Yhteenveto: Eriasteisiin tarkoitteisiin viittaavat lausekkeet ja syntaktisten keinojen merkitystä muokkaava käyttö

Olen käsitellyt tässä luvussa sitä, miten lauseke- ja lausetasolla muokataan rotuun ja su-kupuoleen liittyvien ilmausten merkitystä. Olen tutkinut, millaisia määritteitä ja täyden-nyksiä ensimmäisen, toisen ja kolmannen asteen tarkoitteisiin viittaavien lausekkeiden

edussanat saavat, ja olen koettanut jäsentää erilaisten lauseketyyppien keskeisimpiä merkityksiä. Hahmottaakseni, miten lausekkeen suhde lauseen verbeihin muokkaa sen merkitystä, olen selvittänyt myös sitä, millaisissa semanttisissa rooleissa eriaisteiset lausekkeet esitetään.

Luvun ensimmäisessä alaluvussa olen tarkastellut rodun ja sukupuolen käsitteisiin liittyviä ensimmäisen asteen tarkoitteisiin viittaavia substantiivilausekkeita. Tarkastelu on osoittanut, että ensimmäisen asteen tarkoitteisiin viittaavien lausekkeiden määritteet täsmentävät usein edussanan tarkoitetta ja sen sijaintia erilaisten yhteiskunnallisten luokittelujen leikkauspisteessä. Kiinnostavaksi on osoittautunut myös ensimmäisen asteen tarkoitteisiin viittaavien yksisanaisten lausekkeiden ryhmä, jonka olemassaolo osoittaa, että vaikka aineiston teksteissä puretaankin rodun ja sukupuolen käsitteitä, niissä koetaan myös tarpeelliseksi puhua maailmasta näillä käsitteillä. Alla olevassa taulukossa 13 näkyy, että tällaisia yksisanaisia lausekkeita käytetään erityisen paljon *Noin 10 myyttiä feminismistä* -teoksessa. Tämä voi selittyä sillä, että teoksessa on runsaasti moniäänisyyttä. Moniäänisyyttä tarkastellaan seuraavassa luvussa 7.

Toisessa alaluvussa olen käsitellyt toisen asteen tarkoitteisiin viittaavia lausekkeita ja sitä, miten niitä rakennetaan nominaalistusten avulla. Toisen asteen tarkoitteisiin viittaavat lausekkeet, joiden edussana on nominaalistus, muodostavat lauseissa usein ideationaalisia kieliopillisia metaforia. Ne esittävät prosessin entiteettinä ja voivat edelleen kytkeä sen uusiin prosesseihin. Tällä tavoin aineistossa voidaan puhua sosiaalisista rakenteista ja niiden toiminnasta. Kolmannessa alaluvussa olen selvittänyt, miten kolmannen asteen tarkoitteisiin viittaavat lausekkeet esittävät rodun ja sukupuolen ilmiöt tietoisien mielen tuotteina ja siten kontingetteina ja keskustelunalaisina ilmiöinä. Kuten alla olevassa taulukossa 13 näkyy, suurin osa aineistossa käytetyistä toisen ja kolmannen asteen tarkoiteista esiintyy teoksessa *Muuttuva sukupuoli*, joka tieteellisenä teoksena tietenkin tarkastelee rotua ja sukupuolta abstrakteina ilmiöinä.

Lausekkeiden jaottelu sen mukaan, viittaavatko ne ensimmäisen, toisen vai kolmannen asteen tarkoitteisiin ei ole ollut aivan yksiselitteistä. Eräitä vaikeimpia luokiteltavia ovat olleet ilmaukset *naisoletettu* ja *miesoletettu*. Yhtäältä ne ovat yksilöiviä kuten ensimmäisen asteen tarkoitteisiin viittaavien sanat, mutta toisaalta niillä ei aineistossa viitata juurikaan konkreettisiin havaittaviin tarkoitteisiin (Lyons 1977: 442–443). Olen luokitellut ne kolmannen asteen tarkoitteisiin viittaaviksi sanoiksi ensinnäkin sillä perusteella, että niiden edusosa *-oletettu* viittaa mentaaliseen toimintaan ja toiseksi siksi, että niitä käytetään yhteyksissä, joissa kuvataan ajatuksia. Todellisuudessa ilmaus on kuitenkin monitulkintainen.

Luvussa olen käsitellyt myös sitä, millaisissa semanttisissa rooleissa rotuun ja sukupuoleen liittyvät ilmaukset esitetään teksteissä. Aineistossa käytetään agentteina sekä prototyyppisiä ensimmäisen asteen tarkoitteita että vähemmän tyypillisiä toisen asteen tarkoitteita, kuten kollektiivisanoja ja sosiaalisia rakenteita kuvaavia ominaisuuksennimiä. Aineistossa käytetään sosiaalisten rakenteiden toiminnan kuvaamiseen myös paljon passiivista ääntä, joka häivyttää agentin ja nostaa patientin etualalle. Patientteina esiintyvät niin ihmisiin viittaavat lausekkeet kuin abstraktimmat, sosiaalisiin rakenteisiin tai väitteisiin viittaavat lausekkeetkin. Olen sivunnut tarkastelussa myös tilanmuutos- ja arviointimuotteja, joilla ilmaistaan aineistossa usein rodun tai sukupuolen kategorian muuntumista tai ulkopuolisen äänen suorittamaa rotuun tai sukupuoleen liittyvää arviota tai luokittelua.

Taulukko 13. Eriasteisiin tarkoitteisiin viittaavat lausekkeet, jotka liittyvät rotuun ja sukupuoleen

Lausekkeet, jotka liittyvät rotuun ja sukupuoleen	<i>Noin 10 myyttiä feminismistä</i>	<i>Ruskeat Tytöt</i>	<i>Muuttuva sukupuoli</i>	Yhteensä
Yksisanaiset ensimmäisen asteen tarkoitteeseen viittaavat lausekkeet	45	8	12	65
Monisanaiset ensimmäisen asteen tarkoitteeseen viittaavat lausekkeet	24	43	30	97
Toisen asteen tarkoitteeseen viittaavat lausekkeet	40	26	110	176
Kolmannen asteen tarkoitteeseen viittaavat lausekkeet	21	22	59	102
Yhteensä	130	99	211	440

7 Tekstuaaliset keinot moniäänisyyden luomisessa

Aiemmissä analyysiluvuissa on tarkasteltu rotuun ja sukupuoleen liittyviä ilmauksia tyypografian, sanojen ja lausekkeiden sekä lauseiden tasolla. Viimeisessä analyysiluvussa tarkastellaan, mitä aineistossa tapahtuu tekstin tasolla rodusta ja sukupuolesta puhuttaessa. Ensimmäisessä alaluvussa tarkastelen erilaisia referoinnin muotoja. Referoinnilla tarkoitetaan puheen, ajatusten tai kirjoitusten esittämistä alkuperäisestä kontekstista irrallaan osana uutta kontekstia (Kalliokoski 2005: 9–10). Toisessa alaluvussa tarkastelen kieltoja ja kannanottoja sekä sitä, miten toiset äänet kuuluvat tekstissä, kun argumentoidaan jotakin väittämää vastaan. (Martin & White 2005: 117–118). Kolmannessa alaluvussa tarkastelen metakieltä, jonka avulla käytetty kieli itsessään nostetaan puheen aiheeksi (Johnstone 2002: 221).

Tarkastelen luvussa yhtä pidempää tekstikatkelmaa kustakin teoksesta. Katkelmiin on merkitty referoinnin, kieltojen ja kannanottojen sekä metakielen lisäksi myös ne etäisyyden ottamisen ja uudelleen nimeämisen keinot, joita luvuissa 4 ja 5 on käsitelty sekä eriaisteiset lausekkeet, joita käsiteltiin luvussa 6. Tarkastelen sitä, miten tekstin tason ilmiöt vaikuttavat käytettyjen ilmausten tulkintaan sekä sitä, millainen kokonaisuus erilaisten moniäänistämisen ja uudelleen muotoilun keinoista rakentuu.

7.1 Referointi

Referointi tarkoittaa avointa viittaamista toiseen puheisiin, kirjoituksiin ja ajatuksiin. Referoitaessa luodaan samalla yhteys oman puheen ja alkuperäisen puheen ja sen kontekstin välille. (Kalliokoski 2005: 9–10.) Fairclough (1992) kutsuu referointia diskurssin esittämiseksi (*discourse representation*) korostaakseen, että toisen tekstiä referoitaessa tehdään valintoja sen suhteen, miten se esitetään (mts. 118). Fairclough lainaa Valentin Volosinovia, jonka mukaan referoidun tekstin merkitystä ei voida päätellä ilman kontekstuaalisointia tai vihjettä siitä, miten se toimii referoivan tekstin osana (Fairclough 119–120, Volosinov 1990 [1929]: 138–147.) Referoijalla on siis sekä valta rajata, mitä hän alkuperäisestä tekstistä esittää, että valta kehystää alkuperäinen teksti haluamallaan tavalla. *Isossa suomen kieliopissa* kutsutaan referaattia kontekstualisoivaa, lukuohjeen antavaa osaa johtoilmaukseksi (ISK §1459).

Kuten aiemmissa luvuissa on jo tullut esiin, systeemis-funktionaalisessa teoriassa puheen, ajattelun ja muun mentaalisen toiminnan raportoiminen luetaan

projektion ilmiön alle (Shore 2005: 51). Projektion avulla voidaan kehystää seuraava lause tai lauseet statukseltaan ideoiksi ja tietoisuuden sisällöiksi (Halliday & Matthiessen 2004: 198–199). Sen avulla voidaan myös osoittaa sanotulle lähde sekä puhujan suhtautuminen sanottuun (Halliday & Matthiessen 2004: 252–253). Projektioiden projisoiva osa rakennetaan yleensä mentaali- tai kommunikaatioverbin avulla ja projisoitu osa voi olla esimerkiksi lausemäärite (Shore 2005: 50–51, 54–55). Ajattelua kuvaavissa lauseissa predikaattina on usein mentaaliverbi, joka voi viitata ajattelun ohella myös tunteeseen, havaintoon tai haluun. Mentaalilauseissa agentiivisena toimijana on yleensä inhimillinen olio, mutta sellaisena voi toimia myös esimerkiksi ihmisjoukkoon viittaava kollektiivisana tai jokin ihmismielen tuote. (Halliday & Matthiessen 2004: 199, 201–203). Puhetta tai tekstiä referoivissa lauseissa projisoivan osan muodostaa kommunikaatioverbi. Hallidayn mukaan ne eivät vaadi samalla tavoin tietoista osallistujaa kuin mentaaliverbit, sillä ne kuvaavat symbolisia prosesseja, ja siten tekijää vastaavana osallistujana voi olla myös esimerkiksi signaalin lähde (mts. 254).

Martin ja White käsittelevät suhtautumisen teorian sitoutumisen systeemisissä referointia tekstin dialogisuuden kannalta. Erilaiset omien näkemysten harkitsemisen (*entertain*) ja ulkoisten lähteiden ilmaiseamisen (*attribution*) keinot toimivat dialogisuutta laajentavasti (Martin & White 2005: 102). Niiden avulla väite voidaan kehystää vain yhdeksi mahdolliseksi näkökannaksi ja näin annetaan tilaa vaihtoehtoisille tulkinnoille (mts. 102, 104–105). Toisten ajatusten kannattamisen (*endorse*) osoittaminen esimerkiksi taas toimii dialogisuutta supistavasti, sillä silloin rajoitetaan vaihtoehtoisia tulkintamahdollisuuksia (mts. 102).

Käsittelen seuraavaksi referoinnin ilmauksia *Noin 10 myyttiä feminismistä* -teoksen tekstikatkelman avulla. Tekstiin on merkitty referoinnin keinojen lisäksi erilaisia moniäänisyyden ja uudelleen muotoilun keinoja, joita on käsitelty aiemmissä luvuissa. Numeroiden merkitykset on avattu katkelman alla:

A: (10) Hillary Clintonia myös nimitettiin ”Nasty womaniksi (6)” (1) (7) (10), mikä toisaalta myös otettiin haltuun niinkään positiivisena Clintonin kannattajien toimesta. Miesoletetun (5) (9) pitäisi varmaan toimia normeja vastaan ollakseen hankala (10). Muuten meidän ymmärrys ’miestä’ (1) kohtaan (9) on loputon. Mieskö (7) nyt vaan on päättäväinen, vahva tai kunnianhimoinen silloin, kun se saa vaikkapa itkupotkuraivarit? (10) Normit eivät tässä yhteiskunnassa tunnista miehellä (7) naisellisina pidettyjä ominaisuuksia (8) (10). Akat (7) on hankalia, ukot (7) viisaita (10). Rakastin Kaarina Hazardin ja Lea Klemolan minisarjaa *Myrskyn jälkeen*. Mieleen jäi Kaarina Hazardin poliisihahmon toteamus (9): ”Mun ammatti on ennakoida miesten tunteiden suunta (8) (10).” Niin hyvä kiteytys (10) (9), etten muista vastaavaa naismuistiin (5) (9). Sarjan tapa käsitellä miesten tunteita ja niiden yhteiskunnallista vaikutusta (8) oli todella hieno. (N10: 50–51.)

1) lainausmerkit, 2) epäkonventionaalinen iso alkukirjain, 3) eufemistinen lyhentäminen, 4) johdos, 5) yhdyssana, 6) lainasana, 7) ensimmäisen asteen tarkoitteeseen viittaava lauseke, 8) toisen asteen tarkoitteeseen viittaava lauseke 9) kolmannen asteen tarkoitteeseen viittaava lauseke 10) referointi 11) kiellot ja kannanotot 12) metakieli

Katkelma alkaa suoralla esityksellä. Teoksen kahta tekijää Marian Abdulkarimia ja Eveliina Talvitietä merkitään läpi teoksen sukunimen alkukirjaimilla A ja T, ja teoksen leipäteksti esitetään suorana esityksenä kahden henkilön vuoropuhelusta. *Ison suomen kieliopin* mukaan suoralla esityksellä merkitään yleensä referaattia, joka toistetaan sanasta sanaan (ISK §1459). Sanomisen tapaa johtoilmaus ei tässä aineistoesimerkissä paljasta, ainoastaan sanomisen lähteen. Esitystapa antaa vaikutelman siitä, kuin lukija seuraisi kahden henkilön keskustelua vailla väliin tunkeutuvaa kertojaääntä. Suorat esitykset keskeytetään kuitenkin lainauksilla toisten kirjoittajien tekstistä sekä tietoisuilla, joissa on perinteisempi autoritäärinen kertojaääni. Ratkaisu palvelee teoksen kahden tekijän äänen esittämistä erillisinä. Näin kumpikin puhuja näyttää olevan vastuussa vain omista sanoistaan, ja samalla tulee mahdolliseksi esittää teoksessa myös tekijöiden välisiä erimielisyyksiä. Martinin ja Whiten suhtautumisen teorian viitekehelyksessä voi ajatella, että suora esitys toimii neutraalina lähdemainintana (*acknowledge*), jonka vaikutuksesta sanottu kehystetään yhdeksi mahdolliseksi näkökulmaksi aiheeseen, ei ainoaksi mahdolliseksi totuudeksi (Martin & White 2005: 111, 113–114). Kirjoittajien mukaan neutraalit lähdemaininnat laajentavat tekstiä dialogisesti ennakoivalla tavalla tekemällä tilaa lukijan vaihtoehtoisille näkökannoille (mts. 114). Teoksen leipätekstin esittäminen suorana esityksenä tukee siten ehkä myös tavoitetta houkutella teoksen lukijoiksi aiheeseen varauksella suhtautuvia henkilöitä.

Ensimmäisessä lauseessa ”*Hilary Clintonia myös nimitettiin ’Nasty womaniksi’*” on käytössä arviointimuotti (ks. luku 6), jota on tarkasteltu myös referointiin käytettynä translatiivirakenteena (Kalliokoski 2005: 22). Referaattimaisuutta tukevat tässä tapauksessa myös lainausmerkit, joiden tehtävänä on erottaa joko referaatin sisältö johtoilmauksesta, toisesta kielestä lainattu ilmaus muusta tekstistä (ks. alaluku 5.3) tai ulkopuolisen puhujan ääni varsinaisen puhujan äänestä (ks. alaluku 4.1) – tai mahdollisesti kaikkia näitä. Ilmauksen voisi tulkita sitoutumisen systeemin etäännyttäväksi lähdemaininnaksi (*distance*), jolla tekijä etäännyttää itsensä ulkopuolisen äänen käyttämästä ilmauksesta ja kieltäytyy samalla kantamasta siitä vastuuta (Martin & White 2005: 113–114). Martinin ja Whiten mukaan tämä virittää dialogisen tilan maksimiinsa ja sallii lukijan olla tekstin kanssa eri mieltä (mp).

Katkelman toinen virke alkaa yhdyssanalla *miesoletettu*, jonka voi tulkita referoivan ulkoisen äänen ajattelua (ks. alaluku 5.2). Olen luokitellut ilmauksen kolmannen asteen tarkoitteeseen viittaavaksi sanaksi, vaikka aivan ongelmaton rajanveto ei ole (ks. alaluvut 6.3 ja 6.4). Koko lauseessa ”*miesoletetun pitäisi varmaan toimia normeja vastaan ollakseen hankala*” käytetään useita modaalisuuden keinoja: *pitää*-modaaliverbiä konditionaalimoduksessa sekä *varmaan*-adverbia. Konditionaalimoduksen avulla ilmaistaan, että lauseessa on kyse kuvitellusta asiantilasta (§1592). *Pitää*-verbin alaan taas kuuluu ilmaus *toimia normeja vastaan*. Se kuvaa edellytystä, jonka on täytyttävä, jotta finaaliirakenteessa ilmaistu lopputulos *ollakseen hankala* täytyisi (§513). *Varmaan*-adverbilla ilmaistaan episteemistä modaalisuutta eli puhujan tietoon tai päättelyyn perustuvaa arviota asiantilan todennäköisyydestä (§1551). Käytetyt episteemisen modaalisuuden keinot tuovat esille kirjoittajan suhtautumisen sanottuun (ISK §1556). Martinin ja Whiten mukaan nämä keinot liittyvät kaikki harkitsemisen (*entertain*) ilmaisemiseen. Harkitsemisen avulla puhuja ehdottaa yhtä mahdollista tulkintavaihtoehtoa tilanteeseen. Puhuja saattaa esittää kannattavansakin väitettä, mutta esittää sen silti kontingenttina ja subjektiivisena. (Martin & White 2005: 104–107.)

Seuraava lause jatkaa konditionaalisen lauseen ajatusta, mutta puhuja siirtyy indikatiiviin: ”*Muuten meidän ymmärrys ’miestä’ kohtaan on loputon*”. Ensimmäisen asteen substantiivin *mies* ympärillä on käytetty jälleen lainausmerkkejä, joiden avulla kirjoittajat haluavat muistuttaa, etteivät kaikki miehiksi tulkitut ole miehiä (ks. alaluku 4.1). Lauseessa on myös kolmannen asteen substantiivilauseke ”*meidän ymmärrys ’miestä’ kohtaan*”, joka tiivistää mentaalista toimintaa kuvaavan prosessin ideationaaliseen kielipilliseen metaforaan (ks. alaluku 6.3).

Seuraava kysymyslause toimii retorisenä kysymyksenä, johon kirjoittaja ei odota vastausta (ISK §1705): ”*Mieskö nyt vaan on päättäväinen, vahva tai kunnianhimoinen silloin, kun saa vaikkapa itkupotkuraivarit?*” Kysymykseen voi lukea myös ironiaa, sillä kontekstista ja vähättelyä ilmaisevasta *vaan*-sävyartikkelista päätellen kirjoittaja ei tarkoita vastata kysymykseensä myöntävästi (ISK §828, Fairclough 1992: 123). Martinin ja Whiten mukaan tällaiset retoriset kysymykset ilmaisevat oletetun lukijan mielipiteeseen yhtymistä (*concur*), ja vaikka ne lisäävät tekstin moniäänisyyttä, ne voivat toimia dialogisuutta supistavasti, jos lukija vastaisikin kysymykseen eri tavalla kuin kirjoittaja on olettanut (Martin & White 2005: 123–124).

Seuraavassa lauseessa ”*normit eivät tässä yhteiskunnassa tunnista miehellä naisellisina pidettyjä ominaisuuksia*” agenttina on abstrakti ilmiö *normit*, joka on mukana tietoista mieltä edellyttävässä toiminnassa, *tunnistamisessa* (ks. alaluku 6.2). Lauseessa

on mukana toisen asteen tarkoitteeseen viittaava ideationaalinen kieliopillinen metafora *naisellisina pidettyjä ominaisuuksia* (ks. alaluku 6.1), joka noudattaa myös arviointimuotin rakennetta ja referoi passiivilla ilmaistun ulkopuolisen äänen ajattelua. Ironiseen äänensävyyn puhuja palaa jälleen lauseessa: ”*Akat on hankalia ja ukot viisaita.*” Tässä puhuja ei ainoastaan tarkoita päinvastaista kuin kirjoittaa, vaan myös jäljittelee tarkemmin määrittelemättömän ulkopuolisen äänen puhetta (Fairclough 1992: 123). Ensimmäisen asteen tarkoitteisiin viittaavat vanhahtavat tai alatyyliset substantiivit *akat* ja *ukot* poikkeavat muun tekstin tyylistä. Vaikkei lauseelle annetakaan johtoilmauksen avulla ulkopuolista lähdettä tai kontekstia, lause voidaan tulkita ulkopuolisen äänen referoinniksi juuri sillä perusteella, että sen tyyli ja ideologinen näkökulma poikkeavat kontekstistaan (Kalliokoski 2005: 34).

Katkelman lopussa puhuja tuo suoran esityksen avulla tekstiin lainauksen rakastamastaan *Myrskyn jälkeen* -televisiosarjasta. Projisoivana osana ja johtoilmauksena toimii kommunikaatioverbin *todeta* nominaalistus, joka kehystää suoran esityksen ja projisoidun osan puheen referoinniksi. Itse lainauksessa ”*mun ammatti on ennakoida miesten tunteiden suunta*” on toisen asteen tarkoitteeseen viittaava substantiivilauseke. Suoran esityksen jälkeen puhuja viittaa sanottuun uudestaan kolmannen asteen tarkoitteeseen viittaavalla *kiteyttää*-verbin nominaalistuksella: ”*Niin hyvä kiteytys, etten muista vastavaa naismuistiin!*” Tällaisen viittauksen ulkopuoliseen ääneen voisi mahdollisesti tulkita sitoutumisen systeemissä kannattamiseksi (*endorsement*). Kannattaminen esittää referoidun väittämän edelleen vain yhtenä mahdollisena väittämänä aiheesta, mutta toisaalta puhuja ottaa siitä vastuun yhtymällä kantaan ja pitämällä sitä luotettavana. Samalla se supistaa dialogista tilaa, sillä lukijan tila olla eri mieltä puhuja kanssa pienenee (Martin & White 2005: 126–127). Lauseessa on uudismuodosteena myös toisen asteen tarkoitteeseen viittaava yhdyssana *naismuistiin*, joka kielen mieskeskeisyyttä purkava versio sanonnasta *miesmuistiin* (ks. alaluku 5. 2). Viimeisessä lauseessa puhuja esittää vielä yksinään arvion: ”*sarjan tapa käsitellä miesten tunteita ja niiden yhteiskunnallista vaikutusta oli todella hieno*”, jonka ideationaaliseksi kieliopilliseksi metaforaksi tiivistetyssä lausekkeessa toisen asteen tarkoite ”*miesten tunteet*” esitetään yhteiskuntaan vaikuttavana toimijana (ks. luku 6.2).

Olen edellä tarkastellut ajatusten ja puheen referointia ja sen merkitystä roidun ja sukupuolen ilmiöitä käsittelevässä puheessa. Toisen puheeseen viitataan tekstissä suoralla esityksellä, lainausmerkeillä, kolmannen asteen tarkoitteisiin viittaavilla lausekkeilla, ironialla sekä arviointimuotin avulla. Referoimalla tuodaan tekstiin toisia ääniä rakennusaineiksi omalle argumentille. Referoinnin avulla voidaan antaa vastuu sanotusta

alkuperäiselle puhujalle tai toisaalta hakea vahvistusta omille sanoille (Shore 2005: 62). Toisen puhetta referoiva teksti esittää käsiteltävän asian keskustelun alaisena, joten myös lukijan dialoginen tila osallistua keskusteluun kasvaa referoinnin myötä. Ajatteluun viitataan tässä tekstissä modaalisuuden ilmauksilla, kolmannen asteen tarkoitteisiin viittavilla substantiivilausekkeilla sekä arviointimuotin avulla. Näiden avulla tekstiin luodaan dialogista tilaa ja osoitetaan solidaarisuutta eri mieltä oleville lukijoille. Ajattelua referoidaan erityisesti silloin, kun puhutaan rodusta ja sukupuolesta abstrakteina ideoina sekä niiden muuttumisesta ja muuttamisesta.

7.2 Kiellot ja kannanotot

Käsittelen seuraavaksi aineistossa esiintyviä kieltoja ja kannanottoja rotua ja sukupuolta käsittelevässä puheessa. Kun tutkitaan kielenkäyttöä moniäänisenä ilmiönä, taustalla on Bahtinin ajatus siitä, miten tekstit rakentuvat aina vastauksina niitä edeltäviin teksteihin ja toisaalta ennakkointina keskusteluihin, joita kirjoittajat uskovat niiden herättävän (Fairclough 1992: 101–102, Pietikäinen & Mäntynen 2009: 123). Faircloughin (1992) mukaan kiellot tekstissä implikoivat, että joku jossakin on väittänyt asiasta toisin (mts. 121–122). Hän laskee kielloiksi paitsi kieliopilliset kieltomuodot, myös erilaiset semanttiset kiellot, kuten jonkin asian nimittämisen myyiksi (mp.) Pirjo Karvosen (1995) mukaan kieltolauseet vastaavat jossakin toisessa tekstissä esitettyihin odotuksiin, jotka muodostavat tekstin piilotekstin (mts. 105).

Myös Martin ja White (2005) tarkastelevat suhtautumisen teorian sitoutumisen systeemissä resursseja, joilla tuodaan esille puhujan suhdetta tekstin moniääniseen taustaan eli edeltäviin väittämiin, vaihtoehtoisiin näkökohtiin tai ennakoituihin vastauksiin (mts. 36, 97). Sitoutumisen systeemissä erilaiset irtisanoutumiset (*disclaim*) ja oman kannan osoittamiset (*proclaim*) merkitsevät dialogista supistamista. Puhuja voi näiden keinojen avulla nostaa esiin tekstin taustalla olevat keskustelut, mutta samalla rajoittaa sitä, millaiset näkökannat itse toivottaa keskusteluun tervetulleiksi (mts. 117). Puhuja voi tuoda tekstiin väitteitä, joiden kanssa on eri mieltä vain hylätäkseen ne tai käyttääkseen niitä argumenttinsa pohjana (mp). Toisaalta tuomalla tekstissä näkyviin oman kantansa puhuja samalla osoittaa, että tuolle kannalle on olemassa ideologista vastusta, jota hän on haastamassa (mts. 128).

Tarkastelen seuraavaksi erilaisia kieltoja ja kannanottoja katkelmassa, joka on peräisin teoksesta *Ruskeat Tytöt*. Katkelmaan on jälleen merkitty myös muita moniäänistämisen ja uudelleen muotoilun ilmauksia:

Mitä sitä kiertelemään (11). Minä olen intersektionaalinen ihminen, ja niin olet sinäkin (11). Se ei ole mikään ideologinen valinta, meidän tai vanhempiemme tekemä yhteiskuntatieteellisissä opinnoissa valittu näkökulma yhteiskuntaan tai kiinnostava ilmiö, se on fakta (11). Ei tarina, vaan elämä, maailmankaikkeus (11). Me emme voi koskaan herätä aamulla ja valita, olemmeko tänään Ruskeita (2) ihmisiä (7) vai naisia (7) (11). Kun minulta kysytään, mikä syrjintäkokemuksistani johtuu siitä, että olen Ruskea (2) ihminen (7), ja mikä siitä, että olen Tyttö (2) (7) (10), en osaa vastata, koska ne yleensä johtuvat molemmista (11). Minä olen n-sana + h-sana (3) (10) tai arabi + h-sana (3) (10), tarpeettoman ja väkivaltaisen itsepuolustelunkin jälkeen j-sana + h-sana (3) (10), en oikeastaan koskaan vain yhtä näistä (11). Ongelma ei ole se, ettei minulla ole vastausta kysymykseen (10) (11), ongelma on se, että näin kysytään (10) (11), koska vielääkään ei ymmärretä, että yksi ihminen voi tulla olemassaolonsa kautta monin tavoin toiseutetuksi ja syrjityksi samaan aikaan, toisiaan poissulkematta (10) (11). (RT: 35–36.)

1) lainausmerkit, 2) epäkonventionaalinen iso alkukirjain, 3) eufemistinen lyhentäminen, 4) johdos, 5) yhdyssana, 6) lainasana, 7) ensimmäisen asteen tarkoitteeseen viittaava lauseke, 8) toisen asteen tarkoitteeseen viittaava lauseke 9) kolmannen asteen tarkoitteeseen viittaava lauseke 10) referointi 11) kiellot ja kannanotot 12) metakieli

Katkelma alkaa lauseella: ”*Mitä sitä kiertelemään.*” Tekstin puhuja kieltäytyy kiertelemästä, mutta antaa kiellon kautta samalla ymmärtää, että käsillä olevan aiheen kiertely olisi odotuksenmukaista. Seuraavassa lauseessa puhuja lausuu siis kiertelemättä yksiaanisesti: ”*Minä olen intersektionaalinen ihminen, ja niin olet sinäkin.*” Käsitys esitetään ehdottomana väitteenä, jolle ei ole olemassa vaihtoehtoja (Martin & White 2005: 99). Puhe ei kuitenkaan jatku yksiaanisena, sillä seuraavaksi puhuja tuo tekstiin jälleen toisia ääniä ja irtisanoutuu (*disclaim*) joistakin intersektionaalisuuden luonnehdinnoista kiistämällä (*deny*) ne (Martin & White 2005: 117–118). Intersektionaalisuus ei puhujan mukaan ole *ideologinen valinta, yhteiskuntatieteellisissä opinnoissa valittu näkökulma yhteiskuntaan eikä kiinnostava ilmiö*. Puhuja tuo näkökulmat keskusteluun hylätäkseen ne (Martin & White 2005: 118) ja luonnehtii sen jälkeen intersektionaalisuutta jälleen yksiaanisesti: ”*se on fakta*”. Seuraavassa lauseessa puhuja korostaa vastakohdan esittämistä (*counter*) myös konjunktion avulla: ”*Ei tarina, vaan elämä, maailmankaikkeus.*” Tässä puhuja esittää oman väitteensä korvaajana kiistetyille väitteelle. (Martin & White 2005: 120.)

Puhuja siirtyy argumentoimaan konkreettisemmin: ”*Me emme voi koskaan herätä aamulla ja valita, olemmeko tänään Ruskeita ihmisiä vai naisia.*” Lausekkeessa *Ruskeita ihmisiä* on epäkonventionaalinen iso alkukirjain (ks. alaluku 4.2) ja se viittaa ensimmäisen asteen tarkoitteeseen samoin kuin yksisanainen lauseke *naisia* (ks. alaluku

6.1). Yhdyslauseen ensimmäisessä lauseessa kuvataan joko dynaamista modaalisuutta eli fyysistä kykenemistä tai deonttista modaalisuutta eli velvollisuutta (ISK §1554). Puhuja siis kertoo, ettei ole joko fyysisesti mahdollista tai sallittua valita kahden yhteiskunnallisen position väliltä. Samalla hän antaa kiellon kautta vaikutelman, että tällaista valintaa kuitenkin edellytetään. Asiaa selvennetään seuraavassa lauseessa: ”*Kun minulta kysytään, mikä syrjintäkokemuksistani johtuu siitä, että olen Ruskea ihminen, ja mikä siitä, että olen Tyttö, en osaa vastata, koska ne yleensä johtuvat molemmista.*” Tässä puhuja referoi passiivisen äänen avulla tarkemmin määrittelemättömän ja mahdollisesti monikollisen tahon toistuvasti esittämää kysymystä. Puhuja kertoo, ettei osaa vastata kysymykseen ja implikoi samalla, että vastausta kuitenkin odotetaan. Kiellon jälkeen hän esittää jälleen oman näkemyksensä vastaamattomuutensa syystä: ”*koska ne yleensä johtuvat molemmista.*”

Teksti jatkuu: ”*Minä olen n-sana + h-sana tai arabi + h-sana, tarpeettoman ja väkivaltaisen itsepuolustelunkin jälkeen j-sana + h-sana, en oikeastaan koskaan vain yhtä näistä.*” Puhuja tuo tekstiin itseensä kohdistettuja puhutteluja, joista kuitenkin ottaa etäisyyttä eufemistisen lyhentämisen avulla (ks. luku 4.3). Puhuja esittää puhutellut myös sitaatinomaisina erottamalla kielenaineokset muusta kielenkäytöstä yhdysviivalla ja kielelliseen ilmaukseen viittaavalla edussanalla (ISK §401, ks. myös alaluku 5.2). Kirjoitetussa kielessä epätyypillinen +-merkki merkitsee mahdollisesti yhdyssanarakennetta, jota on vaikea havainnollistaa muulla tavoin kaikkien käytössä olevien etäisyyden ottamisen keinojen vuoksi. Samalla se korostaa myös tekstin aihetta eli sitä, ettei puhuja voi valita puhuttelujen välillä, vaan on aina molempia yhtä aikaa.

Kirjoittaja jatkaa referoimalla ajatuksia kolmannen asteen tarkoitteeseen viittaavan substantiivin *ongelma* avulla: ”*Ongelma ei ole se, ettei minulla ole vastausta kysymyksen*”. Jälleen kielto kantaa mukanaan positiivista väitettä siitä, että juuri vastauksen puute olisi jonkun tahon mukaan ongelma (Martin & White 2005: 118). Tämän väitteen puhuja kuitenkin korjaa esittämällä oman väitteensä: ”*ongelma on se, että näin kysytään, koska vielääkään ei ymmärretä, että yksi ihminen voi tulla olemassaolonsa kautta monin tavoin toiseutetuksi ja syrjityksi samaan aikaan, toisiaan poissulkematta.*” Tässä puhuja puhuu passiivisella äänellä sekä kysymisestä ja ymmärtämättömyydestä että toiseuttamisesta ja syrjimisestä ja viittaa näin nimeämättömään, mutta inhimilliseen ja mahdollisesti monikolliseen toimijaan.

Martin ja White (2005) kirjoittavat, että tekstin yksiääniset väitteet voidaan esittää keskustelunalaisina, mikäli ne ovat keskustelun keskiössä ja niitä perustellaan useilla argumenteilla (mts. 101–102). Tällöin tekstiä voidaan tulkita esimerkiksi

niin, että puhuja koettaa voittaa lukijan puolelleen (mp). Katkelmaa voikin lukea juuri tällä tavalla: alussa puhuja esittää ehdottomana väitteen, jota täsmennetään kiistämällä siihen liittyviä vaihtoehtoisia näkökantoja. Lopputuloksena yksinäisenä esitetty väite on keskustelun keskiössä. Samalla puhuja tuo näkyville keskustelun moniäänistä taustaa tiivistäen erilaisia väitteitä, korjaten niitä ja vastaten niihin (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 123).

7.3 Metakieli

Metakieli tarkoittaa puhetta puheesta, eli sen avulla käsitellään esimerkiksi sitä, mitä sanat merkitsevät tai mitä joku sanomisillaan tarkoittaa (Johnstone 2002: 221). Metakielellä voidaan tarkoittaa sekä kielitieteen kieltä, jonka avulla puhutaan objektikielestä että arkisen kommunikaation resurssia, jota käytetään jokapäiväisessä puheessa (van Leeuwen 2004: 107). Tässä tutkielmassa metakieltä tarkastellaan arkisen kommunikaation välineenä. Deborah Cameronin (2004) mukaan metakielen resursseja tarvitaan, jotta kieli säilyisi joustavana ja muuttuvana kommunikaatiivälineenä. Niiden avulla voidaan esimerkiksi puuttua kieleen silloin, kun viestin välittämisessä ilmenee ongelmia, tai kytkeä kielenkäytön ilmiöt laajempaan keskusteluun moraalista. (Mas. 312–313.) Metakielen resursseja tarvitaan myös silloin, kun esitetään kritiikkiä kielessä piileviä ideologioita kohtaan (Jaworski, Coupland & Galasinski 2004: 6).

Tarkastelen seuraavaksi katkelmaa *Muuttuva sukupuoli* -teoksesta metakielen näkökulmasta. Metakielen keinojen ohella katkelmaan on jälleen merkitty myös muita moniäänistämisen ja uudelleen nimeämisen keinoja rodusta ja sukupuolesta puhuttaessa:

Sullivanin monet ajatukset (10) ovat käyttökelpoisia myös suomalaista suomalaisuutta tarkasteltaessa ja kääntyvät tai matkustavat siis sujuvasti hallitsevasta valkoisesta kulttuurista (8) toiseen. Kuitenkin on aiheellista kyseenalaistaa hänen halunsa pitää kiinni rodun käsitteestä (9) (11). Niin pohjoisamerikkalaisen kuin suomalaisenkin nykyluktuurin perspektiivistä erityisen ongelmallisena näyttäytyy hänen käyttämänsä ilmaisu ”nähty rotu” (1) (9) (10) (12) [46]. Se palauttaa rodun (8) kiusallisesti ihon pinnalle ja ruumiinmuotoihin, lähemmäksi (12). Kritiikiksi tälle voin esimerkiksi yksinkertaisesti palata metroon, jossa amerikkalaiseen suurkaupunkiin muuttoni jälkeen havainnoin ”ainokaisuuttani” (1) näkemäni perusteella (10). Nyt näen jo enemmän sävyjä ja olemisen tapoja, eikä näkemäni tarjoa tukea sille, että minun pitäisi käsitteellistää sitä jyrkän rotu-käsitteen (5) (9) avulla (11) (12).

[Loppuviite 46.] Sullivan 2006, 191–193. (MS: 169, 191.)

1) lainausmerkit, 2) epäkonventionaalinen iso alkukirjain, 3) eufemistinen lyhentäminen, 4) johdos, 5) yhdyssana, 6) lainasana, 7) ensimmäisen asteen tarkoitteeseen viittaava lauseke, 8) toisen asteen tarkoitteeseen viittaava lauseke 9) kolmannen asteen tarkoitteeseen viittaava lauseke 10) referointi 11) kiellot ja kannanotot 12) metakieli

Katkelma alkaa referoivalla ilmauksella *Sullivanin monet ajatukset*. Ilmauksella viitataan ulkopuolisen äänen ajatuksiin, joita on käsitelty katkelmaa edeltävässä tekstissä. Referoinnin ilmauksia voidaan tarkastella myös metakielenä, sillä referointi edellyttää yleensä kommunikatiivisten tapahtumien arviointia ja nimeämistä kielen avulla (Verschueren 2004: 64). Kolmannen asteen tarkoitteeseen viittaava ilmaus *ajatukset* on siis yhtä aikaa sekä moniäänistävä että metakielinen. Virke jatkuu, ja siinä kuvataan, miten edellä mainitut ajatukset liikkuvat *hallitsevasta valkoisesta kulttuurista* toiseen. Tämä ilmaus on toisen asteen tarkoitteeseen viittaava lauseke, jolla on määritteinään VA-partisiippi sekä luokitteleva adjektiivi (ks. alaluku 6.2).

Seuraavassa lauseessa puhuja esittää eräänlaisen kiellon tai irtisanoutumisen ilmauksen: ”*Kuitenkin on aiheellista kyseenalaistaa hänen halunsa pitää kiinni rodun käsitteestä.*” Lauseessa tekstin dialogista tilaa supistetaan esittämällä vastakohta (*counter*) edelliselle väitteelle (Martin & White 2005: 120). Vastakohtaa esittäessään puhuja liittoutuu vastaanottajan kanssa ja esittää *kuitenkin* -partikkelin avulla tekstin saaman käänteen yhtä yllättävänä sekä vastaanottajalle että itselleen (mts. 120–121). Lauseessa käytetään myös kolmannen asteen tarkoitteeseen viittaavaa ilmausta *hänen halunsa pitää kiinni rodun käsitteestä* (ks. alaluku 6.3). Jälleen tekstissä viitataan ulkopuoliseen ääneen, ja viittaaminen edellyttää metakielen resurssien käyttämistä.

Puhuja tarkentaa edellistä väitettään: ”*Niin pohjoisamerikkalaisen kuin suomalaisenkin nykykulttuurin perspektiivistä erityisen ongelmallisena näyttäytyy hänen käyttämänsä ilmaus ’nähty rotu’.*” Nyt tekstin aiheena on siis kieli itsessään ja ulkopuolisen äänen sanavalinnat, jotka puhuja kyseenalaistaa. Kolmannen asteen tarkoitteeseen viittaava lauseke *hänen käyttämänsä ilmaus ”nähty rotu”* tiivistää lauseen ”*hän käyttää ilmausta ’nähty rotu’*” ideationaaliseksi kieliopilliseksi metaforaksi (ks. alaluku 6.3). Lausekkeen projisoivassa osassa mainitaan ilmauksen lähde ja lainausmerkein erotetussa projisoidussa osassa ilmauksen sisältö. Lainausmerkit voivat myös olla keino paitsi sitaatin merkitsemiseen, myös etäisyyden ottamiseen siteeratusta ilmauksesta (ks. alaluku 4.1). Tässäkin kohdin metakielisyys ja moniäänisyys kulkevat tekstissä rinnakkain, ja metakielen avulla luodaan kuvaa ulkopuolisesta äänestä, jota vasten puhuja omaa argumenttiaan rakentaa.

Puhuja jatkaa analyysia: ”*Se palauttaa rodun kiusallisesti ihon pinnalle ja ruumiinmuotoihin, lähtemättömiin*”. Tässä pronomini *se* viittaa edellisessä lauseessa ongelmalliseksi kuvattuun ilmaukseen, joten tekstissä on edelleen kyse metakielestä. Kolmannen asteen tarkoitteen viittaava *se* kuvataan lauseessa muutoksen aiheuttavana agenttina. Lauseessa käytetään myös toisen asteen tarkoitteeseen viittaavaa ilmausta

rotu (ks. alaluku 6.2). Ilmauksen *kritiikiksi tälle* avulla puhuja siirtyy kritisoimaan kuvattua asiantilaa. Virke jatkuu: ” – – *amerikkalaiseen suurkaupunkiin muuttoni jälkeen havainnoin ’ainokaisuuttani’ näkemäni perusteella.*” Lauseessa referoidaan puhujan omia ajatuksia, joita on kuvattu jo aiemmin tekstissä. Ilmaus *ainokaisuuttani* toimii lauseen projisoituna osana, ja se lienee sijoitettu lainausmerkkeihin, koska puhuja haluaa erottautua nykytietämyksensä perusteella aiemmista ajatuksistaan.

Katkelma päättyy yhdyslauseeseen: ”*Nyt näen jo enemmän sävyjä ja olemisen tapoja, eikä näkemäni tarjoa tukea sille, että minun pitäisi käsitteellistää sitä jyrkän rotu-käsitteen avulla.*” Puhuja esittää kahdessa viimeisessä lauseessa kiellon, joka kantaa samalla mukanaan implikaatiota, että tekstin ulkopuolinen ääni on ehdottanut päinvastaista. Ilmaus *rotu-käsite* on yhdyssana, jonka edusosa viittaa kolmannen asteen tarkoitteeseen ja määriteosa kielenainekseen (ks. alaluku 5.2). Näin se tuo taas tekstin ulkopuolisen äänen käyttämän kielen ja puhujan kriittisen suhteen siihen tekstin aiheeksi.

Edellä olen tarkastellut, miten metakieltä käytetään tekstissä rotua ja sukupuolta koskevan kielenkäytön yhteydessä. Metakielen resurssien avulla muotoillaan viittauksia tekstin ulkopuolisten äänten käyttämään kieleen, ja puhuja voi tästä lähtökohdasta esitellä myös omia kantojaan kieleen liittyen. Kuten Jaworski, Coupland ja Galasinski (2004) esittävät, metakielen resurssien avulla voidaan tarkastella refleksiivisesti käytettyä kieltä ja sen välittämää ideologiaa (mts. 6).

7.4 Yhteenveto: Tekstuaalisten keinojen moniäänisyyttä luova käyttö

Tässä luvussa olen tarkastellut tekstin tasoa rotua ja sukupuolta koskevan puheen yhteydessä sekä sitä, miten ja miksi tekstin moniääninen tausta tuodaan tekstin osaksi. Referoimalla avoimesti toisia ääniä puhuja voi ilmaista lähteitä joko neutraalissa tai etäännyttävässä valossa. Lähdemaininnat laajentavat dialogista tilaa ja antavat lukijalle mahdollisuuden olla eri mieltä väittämän kanssa. Toisia ääniä referoimalla puhuja voi myös esittää kannattavansa toisesta tekstistä peräisin olevaa ajatusta. Tällöin lukijan dialoginen tila tarkastella väitettä supistuu. Puhuja voi referoinnin avulla merkitä tekstin väittämiä myös ajatuksiksi, ideoiksi ja tietoisuuden sisällöiksi. Mikäli puhuja viittaa omiin ajatuksiinsa esimerkiksi episteemisen modaalisuuden avulla, hän ilmaisee harkitsevansa noita ajatuksia. Harkitseminen avulla puhuja voi osoittaa solidaarisuutta niille lukijoille, jotka ovat väitteistä puhujan kanssa eri mieltä. Etäisyyttä ottavan referoinnin ilmauksia

ovat myös lainausmerkit, epäkonventionaaliset isot alkukirjaimet ja eufemistinen lyhentäminen. Referointia edustavat myös yhdyssanat ja substantiivilausekkeet, joilla viitataan kolmannen asteen tarkoitteisiin.

Kiellot ja kannanotot esiintyvät tekstissä usein peräkkäin ja tällöin teksti etenee vastakohtien esittämisen avulla. Irtisanoutumisen ilmauksilla puhuja tuo tekstiin väitteitä hylätäkseen ne saman tien. Samalla puhuja kuitenkin keskustelee tekstin taustalla vaikuttavien ulkopuolisten äänten, eli piilotekstin, kanssa. Puhuja voi myös lausua oman kantansa yksiaänisenä väittämänä, mutta esittää sen silti moniäänisesti keskustelunlaisena argumentoimalla sen puolesta.

Metakielen avulla nostetaan tekstin aiheeksi itse kieli. Sitä käytetään tekstissä usein referoinnin yhteydessä, kun viitataan projektiorakenteen projisoivaan osaan. Metakielen avulla voidaan analysoida kielessä piilevää ideologiaa, ja sitä tarvitaan erityisesti silloin, kun kieli aiheuttaa ongelmia kommunikaatiossa. Metakieltä rakennetaan mm. sellaisilla yhdyssanoilla, joiden edusosa viittaa kielelliseen ilmaisuun sekä muilla kolmannen asteen tarkoitteisiin viittaavilla lausekkeilla.

8 Loppupäätelmät

Olen etsinyt tässä tutkielmassa vastausta siihen, miten rodun ja sukupuolen käsitteitä purkavissa teksteissä käytetään näihin käsitteisiin liittyviä ilmauksia. Olen halunnut selvittää, miten pyritään välttämään ilmauksiin liittyvien syrjivien merkitysten vahvistamista. Lisäksi olen kysynyt, miten teksteissä tuotetaan uusia aihepiireihin liittyviä ilmauksia ja muokataan kieltä vastaamaan kokemuksia todellisuudesta. Kokoan seuraavaksi vastauksia yhteen ja koetan vastata tämän tutkielman osalta myös positiivisen diskurssianalyysin esittämään kysymykseen: Millaista kieltä käytetään silloin, kun koetetaan muuttaa maailmaa ja lisätä ihmisten vapautta (Martin 2004: 184)?

Taulukkoon 14 on koottu erilaisia kielellisiä keinoja, joilla aineistossa uudelleen muotoillaan ja moniäänistetään rotuun ja sukupuoleen liittyvää puhetta. Kuten taulukosta näkyy, rotuun ja sukupuoleen liittyviä ilmauksia moniäänistetään ja uudelleen muotoillaan rinnakkain kaikilla kielen eri tasoilla.

Rotuun ja sukupuoleen liittyvien ilmausten syrjivien merkitysten vahvistamista vältetään tutkielman aineistossa keinoilla, jotka korostavat kielen moniäänisyyttä. Luvussa 4 esittelin typografisia keinoja, joilla otetaan etäisyyttä rodun ja sukupuolen käsitteiden aiempiin käyttötapoihin. Näitä olivat lainausmerkkien ja epäkonventionaalisten isojen alkukirjainten käyttö sekä kirjainten korvaaminen muilla kirjoitusmerkeillä. Tällaiset typografiset keinot aktivoivat ilmaukselle käsillä olevan tekstiyhteyden lisäksi jonkin toisenkin kontekstin, joka jää lukijan pääteltäväksi (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 123). Moniäänisyyttä luovat myös erilaiset tavat tuoda tekstiin toisia ääniä. Luvussa 7 käsiteltiin puheen ja ajatusten referointia, erilaisia kieltoja ja kannanottoja sekä meta-kieltä. Ne sallivat puhujan yhtäältä käsitellä tekstissä väitteitä, joita tämä ei varauksetta kannata, ja toisaalta osoittaa solidaarisuutta myös sellaiselle lukijalle, joka ei yhdy tekstin väitteisiin (Martin & White 2005: 96, 108–109). Lisäksi tekstiin tuovat moniäänisyyttä kolmannen asteen tarkoitteisiin viittaavat lausekkeet, joita käsiteltiin alaluvussa 6.3. Näitä ovat esimerkiksi lausekkeet ja määritysyhdyssanat, joiden edussanana tai edusosana on mentaali- tai kommunikaatioverbistä johdettu substantiivi. Tällaisilla lausekkeilla rotua ja sukupuolta koskevan puheen aiheeksi nostetaan rotua ja sukupuolta koskevat sanat, käsitykset ja diskurssit itsessään. Näin kolmannen asteen tarkoitteisiin viittaavat lausekkeet toimivat metakielen rakentamisen välineinä (ks. esim. Verschueren 2004: 64).

Taulukko 14. Moniäänistämisen ja uudelleen muotoilemisen keinot rodun ja sukupuolen käsitteisiin liittyvissä ilmauksissa

Rodun ja sukupuolen käsitteisiin liittyvien ilmausten käyttö	Typografiset keinot	Sananmuodotuksen keinot	Eriasteisiin tarkoitteisiin viittaavat lausekkeet	Tekstuaaliset keinot
Moniäänistävä käyttö syrjivien merkitysten vahvistamisen välttämiseksi	-Lainausmerkit -Epäkonventionaaliset isot alkukirjaimet -Eufemistinen lyhentäminen	-Yhdyssanat, joiden edusosana on kolmannen asteentarkoitteeseen viittaava sana	-Kolmannen asteen tarkoitteisiin viittaavat lausekkeet	-Referointi -Kiellot ja kannanotot -Metakieli
Uudelleen muotoileva käyttö, jonka avulla tuotetaan uusia ilmauksia ja nimetään kokemuksia		-Johdokset -Yhdyssanat -Lainasanat	-Ensimmäisen asteen tarkoitteisiin viittaavat monisanaiset lausekkeet -Toisen asteen tarkoitteisiin viittaavat lausekkeet	

Yhteiskunta- ja ihmistieteiden kielellinen käänne on johtanut toisinaan siihen, että on pyritty välttämään historiassa syrjintää oikeuttaneiden käsitteiden käyttöä ja korvaamaan niitä toisilla, kuten rodun ja etnisyyden tapauksessa (ks. esim. Vuolajärvi 2011: 59). Tällaiset käytännöt eivät kuitenkaan aina ole johtaneet lopputulokseen, joka ehkäisisi syrjintää ja edistäisi yhdenvertaisuutta (ks. esim. Vuolajärvi 2014: 265; Engelberg 2018: 3). Tutkielman aineiston perusteella näyttää siltä, että moniäänisyyden keinot mahdollistavat syrjiviä merkityksiä kantavien käsitteiden käyttämisen ja uudelleen arvioimisen teksteissä. Esimerkiksi sukupuolentutkija Salla Peltonen onkin esittänyt, että perinteisiä sukupuolikategorioita on mahdollista käsitellä kriittisesti ja määritellä uudelleen voimistamatta niihin liittyviä aiempia stereotypioita. Hänen mukaansa sanojen merkitys syntyy niiden käytöstä, ei niille ennalta annetuista merkityksistä. (Peltonen 2009: 109–115.)

Kuten taulukosta 14 käy ilmi, rodun ja sukupuolen aihepiireihin liittyviä kokemuksia nimetään aineistossa uusia ilmauksia tuottamalla ja vanhojen ilmausten merkityksiä muokkaamalla. Luvussa 5 esittelin, kuinka aineistossa käytetään uudissanvoja kuvaamaan muuttunutta ymmärrystä rodun ja sukupuolen ilmiöistä. Aineistossa uudelleen nimetään kokemuksia johdosten, yhdyssanojen ja lainasanojen avulla. Luvussa 6

tarkastelin puolestaan sitä, kuinka aineiston teksteissä käytetään eriasteisiin tarkoitteisiin viittaavia substantiivilausekkeita. Ensimmäisen asteen tarkoitteisiin viittaavilla lausekkeilla nostetaan puheenaiheeksi konkreettisia ihmisiä, kuten *tytöt* tai *valkoiset*. Sukupuolen ja rodun mukaan ihmisiä luokittelevat yksisanaiset ensimmäisen asteen lausekkeet todistavat sen puolesta, että aineiston teksteissä nähdään tarpeellisena jäsentää maailmaa myös näiden käsitteiden kautta, vaikka niitä samalla toisilta osin puretaan. Ensimmäisen asteen lausekkeiden merkitystä myös muokataan erilaisten määritteiden avulla sekä esittämällä ne lauseissa esimerkiksi arviointi- tai tilanmuutosmuoteissa. Toisen asteen tarkoitteisiin viittaavat lausekkeet puolestaan tuovat tekstin aiheeksi erilaisia ominaisuuksia ja tekoja, kuten *naiseus* tai *rodullistaminen*. Niiden avulla voidaan tarkastella maailmaa yleistyksinä, ja sosiaalisiin rakenteisiin viitataan usein juuri toisen asteen lausekkeilla. Kolmannen asteen tarkoitteisiin viittaavat lausekkeet puolestaan nostavat tekstin puheenaiheeksi erilaiset käsitykset ja keskustelut, kuten yllä mainittiin.

Sekä yhdyssanoja että ensimmäisen ja toisen asteen tarkoitteisiin viittaavia lausekkeita on muodostettu aineistossa tavalla, joka puuttuu rotuun ja sukupuoleen viittaavien ilmausten tunnusmerkkisyyteen. Esimerkiksi ilmaukset *cis-sukupuolinen* ja *valkoiset ihmiset* tekevät perustapauksena pidetystä luokasta tunnusmerkkisen alaluokan (ks. Stryker 2008: 22). Tämä muistuttaa feministisen kielentutkimuksen piirissä kielen mieskeskeisyyden purkamiseen käytettyjä strategioita, kuten symmetristä sukupuoliin viittamista (Engelberg 2016: 63). Kiinnostava jatkotutkimuksen aihe olisikin, miten kielen seksismin tutkimuksen käsitteitä voitaisiin hyödyntää sukupuolen moninaisuuden ja rodun käsitteeseen liittyvän kielenkäytön tarkastelussa.

Sosiaalisen konstruktionismin ajattelumallin mukaan sosiaaliset rakenteet vaikuttavat ihmisten tapaan hahmottaa maailmaa ja mahdollisuuksiin toimia maailmassa, mutta toisaalta ihmisten teot myös muuttavat sosiaalisia rakenteita (Berger & Luckman 1994: 104). Kun ilmiötä tarkastellaan kielen tasolla, David Lee (1992) korostaa, ettei kielen luokittelujärjestelmä määritä ihmisen mahdollisuuksia havainnoida maailmaa, vaan kieli on muuttuvaista ja siihen on mahdollista vaikuttaa (mts. 20–22). Sari Pietikäinen ja Anne Mäntynen (2009) kutsuvat ilmiötä diskurssin kaksoiskierteeksi (mts. 49). Aineiston teksteissä kuvataan sosiaalisten rakenteiden toimintaa passiivisen äänen avulla. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, etteivät aineiston muuttamisjohdokset *rodullistaa* ja *sukupuolittaa* saa kertaakaan yhtä määrättyä inhimillistä agenttia. Jos ne esiintyvät aktiivimuodossa, agenttina on jokin inhimillisen tietoisuuden tuote. Vaikuttaa siltä, että passiivista ääntä käytetään sen vaikutuksen kuvaamiseen, joka sosiaalisilla rakenteilla on ihmisiin. Ehkä varsinkin suomen kielen yksipersonaisen passiivi sopii sosiaalisten rakenteiden

kuvaamiseen – merkitseehän se yleensä, että agentti on tarkemmin määrittelemätön monikollinen inhimillinen toimija (ISK §1315). Tässä tutkielmassa on jäänyt vähemmälle huomiolle se, mitä modaalisuuden ilmauksilla teksteissä tehdään. Jatkossa olisi kiinnostavaa tutkia, mikä merkitys dynaamisen ja deonttisen modaalisuuden ilmauksilla on sosiaalisten rakenteiden toiminnan kuvaamisessa. Ehkä niiden avulla näkökulma voidaan siirtää myös toimivaan yksilöön ja kuvata kaksoiskierteen toista puolta – sitä, miten yksilö kykenee toimimaan sosiaalisten rakenteiden rajoituksista huolimatta ja myös muuttamaan niitä.

Lähdeluettelo

Aineistolähteet

N10 = ABDULKARIM, MARYAN – EVELIINA TALVITIE 2018: Noin 10 myyttiä feminismistä. SKS: Helsinki.

RT = HUBARA, KOKO 2017: *Ruskeat Tytöt: tunne-esseitä*. Helsinki: Like.

MS = ROSSI, LEENA-MAIJA 2015: *Muuttuva sukupuoli: seksuaalisuuden, luokan ja värin politiikkaa*. Helsinki: Gaudeamus.

Tutkimuskirjallisuus

ABBOU, JULIE 2011: Double gender marking in French: a linguistic practice of anti-sexism. – *Current Issues in Language Planning* (12:1) s. 55–75.

AITTOLA, TAPIO – VESA RAISKILA 1994: Jälkisanat. Teoksessa Peter L. Berger & Thomas Luckmann *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Helsinki: Gaudeamus.

AULTMAN, B. 2014: Cisgender. – *TSQ: Transgender Studies Quarterly*, Volume 1, Numbers 1–2 s.61–62.

BABB, VALERIE 1998: *Whiteness Visible: The Meaning of Whiteness in American Literature and Culture*. New York: New York University Press.

BAHTIN, MIHAIL 1991 [1963]: *Dostojevskin poetiikan ongelmia [Problemy poetikii Dostojevskogo]*. Suomentaneet Paula Nimitinen ja Tapani Laine. Kustannus Oy Orient Express.

BARTLETT, TOM 2010: Towards Intervention in Positive Discourse Analysis. Teoksessa Carolin Coffin, Theresa Lillis & Kieran O’Halloran (toim.) *Applied Linguistics Methods: A Reader* s. 133–147. Milton Keynes: The Open University & Routledge.

BERGER, PETER L. – THOMAS LUCKMANN 1994 [1966]: *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen: tiedonsosiologinen tutkielma [Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge]*. Suomentanut Vesa Raiskila. Helsinki: Gaudeamus.

BRONTSEMA, ROBIN 2004: A Queer Revolution: Reconceptualizing the Debate over Linguistic Reclamation. – *Colorado Research in Linguistics* 2004: 1 s. 1–17.

BUTLER, JUDITH 1993: Preface. Teoksessa *Bodies that Matter: on the Discursive Limits of “Sex”* s. ix-xii. New York: Routledge.

CAMERON, DEBORAH 2004: Out of the bottle: The social life of metalanguage. Teoksessa Adam Jaworski, Nicolas Coupland & Dariusz Galasinski (toim.) *Metalanguage. Social and Ideological Perspectives* s.311–321. Berlin: Mouton de Gruyter.

COFFIN, CAROLIN – THERESA LILLIS – KIERAN O’HALLORAN 2010: Introduction. Teoksessa Carolin Coffin, Theresa Lillis & Kieran O’Halloran (toim.) *Applied*

Linguistics Methods: A Reader s. 1–11. Milton Keynes: The Open University & Routledge.

VAN DIJK, TEUN A. 1991: *Racism and the Press*. London: Routledge.

DOWTY, DAVID 1991: Thematic Proto-Roles and Argument Selection. – *Language* 67 (1991: 3) s. 547–619.

ENGELBERG, MILA 2016: *Yleispätevä mies: suomen kielen geneerinen, piilevä ja kieliopillistuva maskuliinisuus*. Nordica Helsingiensia 44. Helsinki: Helsingin yliopisto.

– 2018: *Miehiä ja naisihmisiä: suomen kielen seksismi ja sen purkaminen*. Helsinki: Tasa-arvoasiain neuvottelukunta TANE.

FAIRCLOUGH, NORMAN 1992: *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.

FAIRCLOUGH, NORMAN – RUTH WODAK 2010: Critical Discourse Analysis in Action. Teoksessa Carolin Coffin, Theresa Lillis & Kieran O’Halloran (toim.) *Applied linguistics methods: a reader* s. 98–111. Milton Keynes: The Open University & Routledge.

FOWLER H. W. – F. G. FOWLER 1990: *The Concise Oxford Dictionary of Current English*. Eighth edition. Ed. Allen, R. E. Oxford: Clarendon Press.

GALINSKY, ADAM D. – CYNTHIA S. WANG – JENNIFER A. WHITSON – ERIC M. ANICHIC – KURT HUGENBERG – GALEN V. BODENHAUSEN 2013: The Re-appropriation of Stigmatizing Labels: The Reciprocal Relationship between Power and Self-Labeling. – *Psychological Science* 24 (10) s. 2020–2029.

GRUBER, HELMUT 1993: Evaluation Devices in Newspaper Reports. – *Journal of Pragmatics* 19 (1993: 5) s. 469–486.

HACKING, IAN 2009 [1999]: *Mitä sosiaalinen konstruktionismi on? [The social construction of what?]* Suomentanut Inkeri Koskinen. Tampere: Vastapaino.

HALLIDAY, M. A. K. – CHRISTIAN M. I. M. MATTHIESSEN 2004: *An Introduction to Functional Grammar*. Third edition. London: Hodder Education.

HAMES-GARCÍA, MICHAEL 2011: *Identity Complex: Making Case for Multiplicity*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

HERNEAHO, IRINA 2018: Maahanmuuttodiskurssit eduskuntapuolueiden vuoden 2015 vaalimateriaaleissa. – *Virittäjä* 122 (2018: 2) s. 187–222.

ISK = HAKULINEN, AULI – MARIA VILKUNA – RIITTA KORHONEN – VESA KOIVISTO – TARJA-RIITTA HEINONEN – IRJA ALHO 2004: *Iso suomen kielioppi*. SKST 950. Helsinki: SKS.

JAWORSKI, ADAM – NIKOLAS COUPLAND – DARIUSZ GALASINSKI 2004: Metalanguage: Why now? Teoksessa Adam Jaworski, Nicolas Coupland & Dariusz

Galasinski (toim.) *Metalanguage. Social and Ideological Perspectives* s. 3–8. Berlin: Mouton de Gruyter.

JOHNSTONE, BARBARA 2002: *Discourse Analysis*. Malden: Blackwell Publishing.

KARVONEN, PIRJO 1991: Kieliopillinen metafora ja sen vaikutukset tekstissä. Teoksessa Tapani Lehtinen & Susanna Shore (toim.) *Kieli, valta ja eriarvoisuus*. Kieli 6 s. 149–165.

– 1995: *Oppikirjateksti toimintana*. SKST 632. Helsinki: SKS.

KALLIOKOSKI, JYRKI 2005: Referointi ja moniäänisyys kielenkäytön ilmiönä. Teoksessa Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.) *Referointi ja moniäänisyys* s. 9–42. Helsinki: SKS.

KOIVISTO, VESA 2008: Sananmuodostuksen elämää. Teoksessa Tiina Onikki-Rantajääskö & Mari Siirainen (toim.) *Kieltä kohti* s. 190–217. Keuruu: Otava.

KOLEHMAINEN, LEENA 2010: Säieverbien syntaksia ja semantiikkaa: semanttiset roolit, osallistujien vaihteleva käsitteistäminen ja säieverbien vaihteleva valenssi. – *Viritäjä* 114 (2010:4) s. 5–38.

KS = *Kielitoimiston sanakirja*. 2018. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. URN:NBN:fi:kotus-201433. Verkojulkaisu HTML. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 6.6.2018 [viitattu 5.5. 2019].

KUORTTI, JOEL – ANNE MÄNTYNEN – SARI PIETIKÄINEN 2008: Kielen rakennustelineillä: kielellisen ja yhteiskunnallisen käänteen merkitys. – *Tiedotustutkimus* 2008: 3 s. 25–37.

LARJAVAARA, MATTI 2007: *Pragmasemantiikka*. Helsinki: SKS.

LAITINEN, LEA 1988: Naiset ja roolit. Koti- ja ansioäitien keskustelu 1987. Teoksessa Lea Laitinen (toim.) *Isosuinen nainen: Tutkielmia naisesta ja kielestä* s. 159–184. Helsinki: Yliopistopaino.

LEE, DAVID 1992: *Competing Discourses: Perspective and Ideology of Language*. London: Longman.

VAN LEEUWEN, THEO 2004: Metalanguage in social life. Teoksessa Adam Jaworski, Nicolas Coupland & Dariusz Galasinski (toim.) *Metalanguage. Social and Ideological Perspectives* s. 107–130. Berlin: Mouton de Gruyter.

LIDDICOAT, ANTHONY J. 2011: Feminist Language Planning. – *Current Issues in Language Planning* 12:1 s. 1–7.

LUUKKA, MINNA-RIITTA 2002: M.A.K. Halliday ja systeemis-funktionaalinen kieli-tiede. Teoksessa Hannele Dufva & Mika Lähteenmäki (toim.) *Kielentutkimuksen klassikoita* s. S.89–123. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

LYONS, JOHN 1977: *Semantics* 2. Cambridge: Cambridge University Press.

- LÄHTEENMÄKI, MIKA 2002: Dialoginen näkökulma kieleen: Mihail Bahtin ja Valentin Vološinov. Teoksessa Hannele Dufva & Mika Lähteenmäki (toim.) *Kielentutkimuksen klassikoita* s. 179–200. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- MAAMIES, SARI 1995: Neekeri ja musta. Teoksessa Maija Länsimäki (toim.) *Sana kiertää: kirjoituksia suomen kielestä* s. 330–332. Kotimaisten kielten toimituskeskuksen julkaisuja 80. Helsinki: Painatuskeskus.
- MARTIN, JAMES R.: Positive Discourse Analysis: Solidarity and Change. – *Revista Canaria de Estudios Ingleses* 49 s. 179–200
- MARTIN, J. R. – P. R. R. WHITE 2005: *The Language of Evaluation: appraisal in English*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- MIKKONEN, INKA 2010: ”Olen sitä mieltä, että...”: lukiolaisten yleisönosastotekstien rakenne ja argumentointi. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- MORLAND, IAIN 2014: Intersex. – *TSQ: Transgender Studies Quarterly*, Volume 1, Numbers 1–2 s. 111–114.
- MURJI, KARIM – JOHN SOLOMOS 2005: Introduction. Teoksessa Karim Murji & John Solomos (toim.) *Racialization: Studies in Theory and Practice* s.1–27. Oxford: Oxford University Press.
- MÄNTYNEN, ANNE – TIINA ONIKKI 1997: Neekeri ei ole neutraali. – *Virittäjä* 101 (1997: 4) s. 620–621.
- PAUWELS, ANNE 1998: *Women Changing Language*. London: Longman.
- PELTONEN, SALLA: 2009: *Debatter om betydelser: kön och språk i feministisk teori*. Åbo: Åbo Akademi.
- PIETIKÄINEN, SARI – ANNE MÄNTYNEN 2009: *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- RAHTU, TOINI 2000: Ironiaa vai ei – Tekstin merkityksestä ja sen tutkimisesta. – *Virittäjä* 104 (2000:2) s. 222–245.
- SAEED, JOHN I. 1997: *Semantics*. Oxford: Blackwell Publishers.
- SHORE, SUSANNA 2005: Referoinnista projektioon ja metarepresentaatioon. Teoksessa Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.) *Referointi ja moniäänisyys* s. 44–79. Helsinki: SKS.
- SIEGAL, ALLAN M.–WILLIAM G. CONNOLLY 2015: *The New York Times Manual of Style and Usage*. 5th edition. New York: Three Rivers Press.
- STRYKER, SUSAN 2008: *Transgender History*. Berkeley: Seal Press.
- Unesco 1950: The Race Question s. 1-11. *Unesco publication* 791.

VARIS, MARKKU 1998: *Sumea kieli:Kiertoilmauksen muoto ja intentio nyky-suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 717. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

VALOVIRTA, ELINA 2010: Ylirajaisten erojen politiikkaa. Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) *Käsikirja sukupuoleen* s. 92–105. Tampere: Vastapaino.

VERSCHUEREN, JEFF Jeff 2004: Notes on the role of metapragmatic awareness in language use. Teoksessa Adam Jaworski, Nicolas Coupland & Dariusz Galasinski (toim.) *Metalanguage. Social and Ideological Perspectives* s. 53–73. Berlin: Mouton de Gruyter.

VIRTANEN, MIKKO 2015: *Akateeminen kirja-arvio moniäänisenä toimintana*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

VOLOSINOV, VALENTIN 1990 [1929]: Kielen dialogisuus: Marxismi ja kielifilosofia [Marksizm i filosofija jazyka]. Suomentanut Tapani Laine. Tampere: Vastapaino.

VUOLAJÄRVI, NIINA 2011: Rodun todellisuus ja materiaalisuus. – *Naistutkimus* 24 (2011: 2) s. 54–60.

– 2014: Rotu etnisten suhteiden tutkimuksessa. Teoksessa Sari Irni, Mianna Meskus & Venla Oikonen (toim.) *Muokattu elämä: teknotiede, sukupuoli ja materiaalisuus* s. 264–301. Tampere: Vastapaino.

Internet-lähteet

ENGLISH, KATHY 2017: https://www.thestar.com/opinion/public_editor/2017/05/26/respect-dignity-and-fairness-conveyed-in-capital-letters-public-editor.html. 5.5.2019.

PELTOKANGAS, NIKO 2016: ”Joko te tiedätte, kumpi se on”. <http://www.libero-lehti.fi/joko-te-tiedatte-kumpi-se-on/>. 5.5.2019.

PÖYSÄ, ANNA 2016: Sopiiko sanaa ”rotu” käyttää? <https://aamuyonlapset.com/2016/05/10/sopiiko-sanaa-rotu-kayttaa/>. 5.5.2019.

Kotimaisten kielten keskus: Sanapöimintoja vuodelta 2017. https://www.kotus.fi/sanakirjat/kielitoimiston_sanakirja/uudet_sanat/vuoden_sanapöiminnot/sanapöimintoja_2017#RS. 5.5.2019.

Pirkanmaan seta: Seksuaalisen suuntautumisen, sukupuoli-identiteetin ja seksin sanastoa. <http://www.pirkanmaanseta.fi/seksuaalisen-suuntautumisen-sukupuoli-identiteetin-ja-seksin-sanastoa/> 5.5.2019.

Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus: Sukupuolen moninaisuuden sanasto. <https://sukupuolenosaamiskeskus.fi/sukupuoli/sukupuolen-moninaisuus/sukupuolen-moninaisuuden-sanasto/>. 5.5.2019.

THARPS, LORI L. 2014: <https://www.nytimes.com/2014/11/19/opinion/the-case-for-black-with-a-capital-b.html>. 5.5.2019.

Trasek ry: Käsitteitä. <http://trasek.fi/perustietoa/kasitteita/>. 5.5.2019.

VISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho 2004: Iso suomen kielioppi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkkoersio, viitattu 5.5.2019. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk>
URN:ISBN:978-952-5446-35-7.

Liite 1: Tekstinäytteet

Noin 10 myyttiä feminismistä s. 51

Tämä on tärkeä kirja, se kertoo miehistä sodassa. Tämä kirja ei ole kovin tärkeä, se kertoo naisten ajatuksista. VIRGINIA WOOLF: *The Moment and Other Essays* (1947)

T: Klassinen jaottelu nimeää naisen tunteeksi ja miehen järjeksi. Eikö tähän tunne-järki-akselille pohjaa myös ajatus siitä, että mies on tunteikkaana herkkä ja nainen vaikealla tavalla ailahtelevainen, pahimmillaan hysteerinen? Usein kuultu kysymys, että miksi sinun pitää tehdä asioista niin vaikeita, on vähän samantyyppinen kuin että miksi sinun pitää jättää aina kaapin ovet auki. Kysyjällä on oikea vastaus tiedossa eikä mikään muu käy: koska olen sietämätön ja haluan tehdä tolkun ihmiset hulluiksi monimutkaisuudellani.

A: Olisi hienoa, jos voisimme laajentaa käsitystämme asioista, sukupuolista ja normeista. Tavallaan joo, mä joka haluan tehdä normit näkyviksi olen fanaatikko, mutta ehkä maailma vaan on niin patriarkaattinen, että vähäinkin vastarinta näyttäytyy fanatismina. En minä ole ääripää siksi, että haluan huomiota sille miten epätasa-arvoinen pelikenttä on.

Ruskeat Tytöt s. 36–37

Ensimmäinen, ehdoton etuoikeuteni on ei-mustuus. Olen saanut suurimman rohkeuteni, inspiraationi ja oppini afrikkalaisamerikkalaisesta kulttuurista, kirjallisuudesta ja yhteiskuntatieteellisestä ajattelusta, viime aikoina erilaisten Black Lives Matter -toimijoiden some-presenssistä. Yhdysvaltainen Musta filosofia on valovuosia edellä muuta rodullistettua teoriaa, tai ainakin se on ollut helpoimmin saatavilla kielitaitoni ja asuinpaikkani puitteissa. On paljon sellaista mihin voin samastua sen vuoksi, miten minut yleensä rodullistetaan. On paljon sellaista mihin minun on pakko samastua, jos meinaan johonkin samastua kehoni viitekehyksessä siksi, että minun eksaktista kehollisesta viiteryhmästäni ei ole noussut Ruskeita naisajattelijaita, jotka puhuisivat minua koskevista asioista, ja jos olisikin, en pystyisi lukemaan teoreettisia tekstejä toisella äidinkielelläni. Mutta mikään näistä kokemuksista ei tee minusta Mustaa, minulla ei tule koskaan olemaan historiallista linkkiä mustuuden kamppailuihin vaikka saisin siitä rodullistamisen prosessin kautta pikkiriikkisen osan. Ja niin kauan kuin me ei-mustat ruskeat ihmiset emme suostu näkemään tätä eroa, käsittelemään sisäisiä hierarkioitamme ja myöntämään että vaaleanruskea iho ja suorat hiukset ovat kaikkien saamiensa iskujenkin jälkeen etuoikeuksia, emme pääse eteenpäin. Suomessa on oma, moninainen Musta väestönsä, jolla on sanottavansa tästä aiheesta, enkä minä ole yksi heistä, joten minun on oltava hiljaa. Hiljaisuus ei ole mitään muuta kuin sitä, että jokin asia ei tule ääneen. Tuon äänen ei tarvitse aina olla minun. Sitä ei ole helppo myöntää itselle tai muille, jos on kokenut silmitöntä rasismia koko elämänsä, mutta niin se on.

Muuttuva sukupuoli s. 168–169, 191

Ratkaiseva ero suhteessa rodun politiikkaan ja sen suhteen tehtäviin ratkaisuihin on kuitenkin (Sullivanin logiikalla) se, kuinka valkoiset toimivat ja elävät tilallisesti. [42] Juuri tilassa oleminen tarjoaa mahdollisuuden vastustaa rasismia tai vahvistaa sitä. Sullivanin käsitteellinen ratkaisu valkoisen tilakäytön erojen hahmottamiseen on puhua valkoisuudesta ja *valkolaisuudesta* (*whiteliness*). Valkoisuudella hän viittaa fyysisiin piirteisiin, kuten kalpeaan ihonväriin, valkolaisuudella taas sellaiseen syvään juurtuneeseen maailmassa oloon, johon kuuluvat käyttäytyminen, tavat ja taipumukset. [43] Kuten hän huomauttaa, kalpeasta ihonväristä ei sinänsä seuraa, että henkilö ajattelisi valkoisten olevan muita rodullisesti ylempiä tai käyttäytyisi tällaisen ideologian mukaisesti. Valkolainen maailmassa olo puolestaan tuottaa ja tukee rodullistavia hierarkioita, mutta siitä voidaan oppia pois, tavat voivat muuttua. Valkoiset ihmiset voivat löytää ja kehittää sellaisia maailmassa olemisen tapoja, jotka toimivat rodullistettuja etuoikeuksia vastaan. Sullivanin hiukan hankalana ajatuksena on, että etuoikeutettua asemaa voidaan hyödyntää rasismia vastaan. Hän muotoilee valkoisille rotupettureille (Waren ja Backin tapaa hänkin käyttää tätä termiä) esittävän tehtävän niin, ettei ole niinkään kyse siitä, onko heillä vastaisuudessa jotain etuoikeuksia, kuin siitä, mitä he niillä tekevät. [44] Verrattain luontevasti tätä vastaa Judith Butlerin ajatus siitä, että kyse ei ole siitä, toistaako vai eikö toistaa sukupuolta, vaan siitä, miten sitä toistaa. [45]

[Loppuviite 42.] Sullivan 2006, 160–161

[Loppuviite 43.] Mt., 160. Käännän Sullivanin käyttämän *whitely*-sanan valkolaisuudeksi, koska mielestäni suomalaisen romanikulttuurin valkoisista suomalaisista käyttämä termi toimii kiinnostavalla tavalla valkoisuutta etäännyttäen.

[Loppuviite 44.] Mt., 161.

[Loppuviite 45.] Butler 2006, 246.